

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Rimantė Filipavičienė

Studijų programos *Lietuvių kalbotyra*

II kurso studentė

TARMINIŲ TEKSTŲ SINTAKTIKA IR PRAGMATIKA

Baigiamasis magistro darbas

Darbo vadovė doc. dr. Rūta Kazlauskaitė

Šiauliai, 2012

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

TVIRTINU

Katedros vedėja
lekt. dr. Ona Laima Gudzinevičiūtė

..... 2012-.....-.....
(Parašas) (data)

TARMINIŲ TEKSTŲ SINTAKTIKA IR PRAGMATIKA

Baigiamasis magistro darbas

Darbo autorius

.....
Vardas ir pavardė

Patvirtinu, kad šis darbas yra savarankiškas

.....
(Parašas) (data)

Katedros administratorė
Irma Jurgaitytė

.....
(Parašas) (data)

Šiauliai, 2012

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. BENDRASIS TEKSTO APIBŪDINIMAS.....	7
2. SAKY TINĖS KALBOS IR TARMINIO TEKSTO YPATYBĖS.....	10
3. VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ ŠIAULIŠKIŲ PATARMĖS TEKSTŲ SINTAKTIKA IR PRAGMATIKA.....	12
3.1. Sakinių struktūra ir ilgis.....	12
3.1.1. Vientisiniai sakiniai	12
3.1.2. Sudėtiniai sakiniai	17
3.1.3. Sakinių ilgis.....	21
3.2. Melodika ir ritmika.....	24
3.3. Sintaksinės figūros.....	29
3.4. Rišlumas	35
3.4.1. Gramatinė kohezija.....	36
3.4.2. Leksinė kohezija.....	41
3.4.3. Leksinė gramatinė kohezija	46
3.5. Kalbos nesklandumai	55
IŠVADOS.....	60
ŠALTINIS	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	62
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY	67
PRIEDAI	68

ĮVADAS

Kasdienis, buitinis kaimo žmonių bendravimas yra neatsiejamas nuo tarmės. Tarminė kalba, vartojama tinkamoje vietoje, laikoma tokia pat tobula bendravimo priemone kaip ir bendrinė kalba – „kiekviena kalba ir kiekviena tarmė yra tobuliausias žmogaus dvasios kūrinys, idealus pažinimo ir bendravimo instrumentas“ (Girdenis 1981, 13).

Tarminis tekstas kuriamas su kokia nors intencija. Ja dažniausiai reiškiamas noras pabendrauti, išsipasakoti, informuoti klausytoją apie tam tikrus dalykus ir pan. Visais atvejais tarminės kalbos vartojimas neatsiejamas nuo komunikacijos situacijos – ji paaškina teksto raišką. Kalbininkų pripažįstama, kad esminis teksto lingvistikos dalykas komunikuojant yra ne tikroviškumas ar melagingumas to, kas pranešama, bet tai, kaip ir kokiomis kalbos priemonėmis tas pranešimas realizuojamas (Николаева 1978, 19). Pabrėžtina, kad sakytinės tarminės kalbos ypatybės yra nulemtos ne tik tam tikrų kalbinių elementų (verbalinės raiškos), bet ir papildomų ekstralingvistinių veiksnių (neverbalinės raiškos): laikysenos, gestų, mimikos ir kt.

Žmonės bendrauja mažesnės ar didesnės apimties tekstais. Jie tarminėje kalboje, palyginti su bendrine, yra žymiai laisvesni, gyvesni. Tarminės kalbos ypatybės priklauso ne tik nuo paties adresanto¹ amžiaus, išsilavinimo, lyties, temperamento ir kitų jo savybių, bet ir adresanto bei adresato tarpusavio santykių, aplinkos.

Darbe analizuojama tarminių tekstų sintaktika. Ji apibrėžia žodžių tvarkos ir žodžių jungimo į sakinius taisykles, kitaip sakant, tai yra sakinį sudarančių elementų tarpusavio santykių mokslas (žr. Crystal 2003, 451). Būtina pasakyti, kad dar visai neseniai sintaktikos terminas vartotas kiek kita reikšme: juo vadinta viena iš trijų (šalia pragmatikos ir semantikos) semiotikos mokslo dalių. Kaip semiotikos dalyką, sintaktiką pirmasis apibrėžė Č. V. Morisas (Charles W. Morris). Jo teigimu, sintaktika tiria santykius tarp ženklų (žodžių), semantika – tų ženklų santykius su kitais tikrovės objektais, o pragmatika – kalbos vartotojų ir ženklų santykius (žr. БЭС 1998, 389). Iš dalies ir tokia sintaktikos apibrėžtis, tiesa, labai abstrakti, tinka ir šiame darbe atliktiems tyrimams pavadinti.

Dabartiniu metu visi trys minėti terminai interpretuojami laisviau. Žvelgiant iš kognityvizmo perspektyvos, semantika imta suprasti kaip tikrų pasakymų sritis, pragmatika – nuomonių, vertinimų, prezupcijų ir nuostatų sritis, o sintaktika kaip formaliųjų išvadų sritis (žr. БЭС 1998, 441).

Darbo naujumas ir aktualumas. Tarminės kalbos sintaksė lietuvių kalbotyroje tirta labai mažai, galima nurodyti tik prieš keletą dešimtmečių paskelbtus Jono Šukio straipsnius (1967; 1983). Apskritai sakytinės kalbos sintaktikos tyrimų lietuvių kalbotyroje nėra daug, be

---

¹ Kalbant apskritai apie teksto kūrėją – rašytoją, kalbėtoją ir kt. – darbe vartojamas adresanto terminas; norint nurodyti sakytinio teksto kūrėją, jis įvardijamas kaip kalbėtojas.

to, svarbu ir tai, kad kalbininkai domėjosi tik atskirais temos dalykais (žr., pavyzdžiui, Zitos Nauckūnaitės (2003), Juditos Džežulskienės (2006) tyrimus). Taigi pateikiamas magistro darbas yra pirmas gana išsamus tarminių tekstų sintaktikos (ir iš dalies pragmatikos) aprašas. Dėl temos naujumo tyrimas laikytinas aktualiu teksto lingvistikai ir dialektologijai.

Darbo autorė visais studijų metais domėjosi gimtosios vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės kalba. 2009 m. parašytas kursinis darbas „Kairėnų šnektos fonetinės ypatybės“ (vadovas doc. dr. Juozas Pabrėža), 2010 m. – bakalauro darbas „Radviliškio rajono Grinkiškio apylinkės hidronimai“ (vadovas lekt. Robertas Gedrimas). Bakalauro darbo tema Šiaulių universitete skaityti du pranešimai „Radviliškio rajono Grinkiškio apylinkės hidronimai“. Šia tema su bendraautore Rūta Kazlauskaite parašytas straipsnis „Grinkiškio apylinkių vandenvardžiai“, kuris paskelbtas monografijoje „Grinkiškio kraštas“ (2011, 657–663).

Darbo objektas – trys vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės tekstai: Felicijos Žaromskytės-Suchotskienės (g. 1924 m.) „Žmonės dabar kitokie“, Bronės Ilevičiūtės-Karolienės (g. 1933 m.) „Mano tetos“ ir Genės Cinkutės-Martuzevičienės (g. 1923 m.) „Pasiutęs aičvaras“.

Darbo tikslas – iš adresato perspektyvos išanalizuoti pasirinktų tarminių tekstų sintaktiką.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti tekstą ir aptarti sakinės kalbos ir tarminio teksto ypatybes.
2. Ištirti tarminius tekstus sudarančių sakinių struktūrą ir ilgį.
3. Aprašyti analizuojamų tekstų ritmiką ir melodiką.
4. Išnagrinėti būdingiausias tarminių tekstų sintaksines figūras.
5. Aptarti tarminių tekstų rišlumą lemiančias sakinių siejimo priemones.
6. Apibūdinti būdingiausias tarminės kalbos nesklandumo atvejus.

Darbo metodai: aprašomasis, pragmatinės stilistinės analizės ir interpretacijos, skaičiavimo.

Darbo šaltiniai. Pagrindinis magistro darbo šaltinis – trys tarminiai tekstai, paimti iš R. Kazlauskaitės parengtos knygos „Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai“ (2005). Pasirinkta gimtosios patarmės transkribuotų tekstų knyga, turinti sužymėtas intonacijas. Analizuoti trys gretimų parapijų: Baisogalos, Grinkiškio ir Gudžiūnų, tekstai. Vienas iš tiriamų tekstų yra užrašytas autorės gimtojoje parapijoje (Grinkiškio).

Visi trys transkribuoti ir transliteruoti tekstai pateikiami prieduose (žr. 1 ir 2 priedus). Kiekvienas sakinytis sunumeruotas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, literatūros sąrašas, santrauka ir priedai. Įvade iškeliami darbo problema, apibūdinamas darbo naujumas ir aktualumas, supažindinama su darbo objektu, tikslu, uždaviniais, naudotais metodais, šaltiniais.

Pirmame skyriuje „Bendrasis teksto apibūdinimas“ apžvelgiama teksto sąvokos vartosena įvairioje mokslinėje literatūroje. Antrame skyriuje „Sakytinės kalbos ir tarminio teksto ypatybės“ supažindinama su būdingiausiais sakytinės kalbos ir tarminio teksto bruožais. Trečiajame skyriuje „Vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės tekstų sintaktika ir pragmatika“ aptariama analizuojamų tarminių tekstų sakinių struktūra ir ilgis („Sakinių struktūra ir ilgis“), intonacijos ir ritmikos dalykai („Melodika ir ritmika“), būdingos sintaksinės figūros („Sintaksinės figūros“), tekstų rišlumas („Rišlumas“), nesklandžios tarminės kalbos atvejais („Kalbos nesklandumai“). Darbas baigiamas išvadomis – čia apibendrinami gauti rezultatai. Taip pat pateikiama bakalauro darbo santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, nurodomas naudotas šaltinis ir literatūros sąrašas. Pabaigoje (žr. „Priedai“) pridėti transkribuoti ir transliteruoti tarminiai tekstai.

Darbo aprobacija. 2012 m. balandžio 12 d. Šiaulių universitete, Humanitariniame fakultete vykusioje XVI bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencijoje, skirtoje Mykolo Biržiškos 130-osioms gimimo metinėms, skaitytas pranešimas „Sakytinės tarminės kalbos nesklandumai“, kuris įvertintas II-ąja vieta. Pranešimo tezės paskelbtos leidinyje „Studentų darbai-2012: bakalaurantų ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta Mykolo Biržiškos 130-osioms gimimo metinėms“ (2012) (pranešimo tezės žr. 3 priede).

1. BENDRASIS TEKSTO APIBŪDINIMAS

Tekstas yra apibrėžiamas įvairiai. Vytautas Sirtautas ir Česys Grenda (1988, 185) tekstą apibūdina kaip prasmiskai ir gramatiškai tarpusavyje susijusių sakinių virtinę, pasakytą ar parašytą viena tema. Tie patys teksto bruožai išskiriami ir „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (LKE 1999, 644): 1. Užrašyta kalbos atkarpa; 2. Savo prasme susijusių sakinių visuma; čia išskiriamos sakytinio ir rašytinio teksto rūšys, taip pat „Kalbotyros terminų žodyne“: tekstas – „Šnekos kūrinys ar atkarpa, sudarantys kalbos garsų ar rašmenų seką ir perteikiantys tam tikrą apibrėžtą turinį.“ (KTŽ 1990, 209). „Tarptautinių žodžių žodyne“ pateikiami keturi teksto apibrėžimai: 1. išspausdintas, parašytas arba sakininis žodinės formos kūrinys, jo fragmentas; 2. žodžiai, kaip priešprieša muzikai, pvz., dainos tekstas, vaizdui, pvz., pjesės tekstas; 3. Spaustuvinio rinkinio pagrindinė dalis – be iliustracijų, potekstinių pastabų; 4. spaustuvinis šriftas, kurio kegelis 20 punktų (7,52 mm) (TŽŽ 2003, 731). Daugiareikšmis teksto suvokimas aiškintinas tuo, kad jis yra tiriamas įvairių mokslų – kiekvienas mokslas pabrėžia skirtingus, aktualiausius aspektus. Šiame darbe laikomasi pozicijos, kad tekstas yra teksto lingvistikos – mokslo, nagrinėjančio kalbos funkcionavimą ir tekstų kūrimo dėsningumus (žr. Buitkienė, Valeika 1983, 13; Vaskelienė 2007, 6–7) – objektas.

Greta teksto termino vartojamas ir diskurso terminas – „Tarptautinių žodžių žodyne“ jis aiškintininas šitaip: 1. kalbotyroje – sudarytas pagal tam tikrą sistemą, ppr. išplėstas minties apie kurį nors dalyką išreiškimas; 2. semiotikoje – kalbinis arba nekalbinis procesas, turintis vienokią ar kitokią prasmę (TŽŽ 2003, 173). Kai kurie kalbininkai (pvz., Michael Stubbs) mano, kad teksto ir diskurso sąvokos yra artimos ir gali būti laikomos sinonimais (žr. Buitkienė 2005, 5): „šiuolaikinėje lingvistikoje diskursas suprantamas kaip artimas tekstui, t. y. apimantis tekstą kaip kalbinės veiklos rezultatą ir dinaminę kalbinę veiklą“ (JB1 2008, 110). Kitų kalbininkų (Henry G. Widdowson) pabrėžiama, kad tekstas ir diskursas žymi skirtingus dalykus ir būtų netikslu juos tapatinti (žr. Buitkienė 2005, 5). Apskritai teksto ir diskurso sąvokų vartoseną yra paini ir dviprasmiška (žr. Vaskelienė 2007, 32–34). Susidaro įspūdis, kad terminas diskursas dažniau vartojamas sakybinei kalbai apibrėžti; jį dažniau vartoja nekalbininkai. Magistro darbo autorė nebrėžia skirties tarp teksto ir diskurso sąvokų, laiko jas sinoniminėmis, viena kitą papildančiomis; abi reiškia konkrečiai vartojamą kalbą, kuri gali būti perteikta tiek rašytine, tiek sakybine forma. Tokios pozicijos laikosi dauguma teksto lingvistikos tyrinėtojų (žr. Crystal 2003, 461–462).

Išsamiausiai tekstas gali būti ištirtas tada, kai dėmesys kreipiamas ir į vidines, ir išorines teksto ypatybes. Vidinis teksto tyrimas neretai pavadinamas formaliuoju ir suvokiamas kaip paties teksto, t. y. tekstą sudarančių kalbos faktų, analizė; išorinis teksto tyrimas vadinamas

kontekstiniu – čia apibūdinama nekalbinė aplinka, kitaip tariant, teksto ir tikrovės reiškinių santykis (žr. Remeikytė 2002, 147). Šių dviejų tyrimo rūšių dermę atliepia austrų kalbininkų R. A. de Beaugrande'o (Robert Alain de Beaugrande) ir W. U. Dressler'io (Wolfgang U. Dressler) 1981 metais išskelti septyni tekstiškumo (teksto požymių) kriterijai (žr. Beaugrande, Dressler 2002; Vaskelienė 2007, 39):

1. kohezija (cohesion) – paviršinis teksto rišlumas;
2. koherencija (coherence) – gilusis, vidinis teksto rišlumas;
3. intencionalumas (intentionality) – adresanto ketinimai, plano ar tikslo turėjimas;
4. priimtinumumas (acceptability) – tai, kaip adresatas priima, ar gali priimti, ar ne skelbiamas idėjas;
5. informatyvumas (informativity) – naujos informacijos kiekis;
6. situaciškumas (situationality) – tiesioginis ryšys su kontekstu;
7. intertekstualumas (intertextuality) – pateikto teksto ryšys su kitais tektais.

Visi šie veiksniai lemia kalbos efektyvumą, veiksmingumą, adekvatumą. Bene svarbiausiais teksto požymiais laikoma kohezija ir koherencija – tik nuosekliu, rišliu, prasmingu tekstu gali būti vykdoma efektyvi komunikacija.

Kuriant tekstą komunikavimo metu, labai svarbus adresanto (teksto autoriaus) ir adresato (teksto suvokėjo) vaidmuo. Sakytinėje kalboje jie dar gali būti vadinami kalbėtoju ir klausytoju, rašytinėje – rašytoju ir skaitytoju. Apskritai tariant, vienas asmuo yra informacijos siuntėjas, kitas – tos informacijos gavėjas, priėmėjas (plg. Vaskelienė 2007, 112–114). Kiekvienas adresantas turi kokią nors intenciją, kurią nori, stengiasi išreikšti, perteikti adresatui savo kalba (tekstu). Skelbiamų minčių priimtinumumas (įdomumas / neįdomumas, vertingumas / nevertingumas, svarbumas / nesvarbumas) adresatui didžiąja dalimi priklauso nuo adresanto gebėjimų organizuoti kalbą. Efektyviausia komunikacija sukuriama tada, kai kalba yra aiški, paprasta, glausta, gyva (gyvumą kuria ne tik šnekamosios kalbos leksikos elementai, bet labiausiai – kalbos ritmas, tempas, intonacija, pauzės ir kitos ekstralingvistinės priemonės), šmaikšti, gryna (vartojami savi žodžiai, posakiai, sintaksinės konstrukcijos, t. y. autorinė kalba), tinkama (mintys, žodžiai tinka pačiam adresantui, temai, adresatui ar adresatams, laikui ir aplinkybėms), estetiška, taisyklinga (buitinio stiliaus tekstams ši taisyklė negalioja) (žr. Koženiauskiene 2001, 182–197).

Atsižvelgiant į skirtingus komunikacinio proceso tikslus ir uždavinius, tekstai gali būti įvairiai klasifikuojami.

Pagal pateikimo formą įprastai skiriami sakiniai ir rašytiniai tekstai – apie sakininius tekstus žr. skyrių „Sakytinės kalbos ir tarminio teksto ypatybės“, p. 10); pagal tekstą kuriančių asmenų skaičių – monologiniai ir dialoginiai; pagal turinio pateikimo tipą tekstai skirstytini į *pasakojimą, aprašymą ir samprotavimą*. Pasakojimu dažniausiai perteikiamas laiko planas,

t. y. aptariamų situacijų, įvykių nuoseklumas ar vienalaikiškumas; aprašymu apibūdinamas situacijų, įvykių fonas, dalyviai, jų ypatybės; samprotavimu – situacijų, įvykių vertinimas, priešastinių ryšių nustatinėjimas (Labutis 1997, 33).

Kreipiant dėmesį į kalbos funkcinis stilius, gali būti skiriami buitiniai (šnekamosios kalbos), meniniai (grožinio stiliaus), moksliniai, publicistiniai, administraciniai tekstai (žr. Župerka 1997, 80–94).

Dėl teksto sąveikos su nekalbine tikrove, ekstralingvistiniais veiksniais, kai kurie autoriai sąlygiškai skiria pragmatinius tekstus – jiems priešingi yra „nepragmatiniai“ (grožiniai) tekstai (Genienė 1999, 19). Pragmatiniuose tekstuose, greta kalbinės raiškos, svarbūs tokie ekstralingvistiniai faktoriai kaip realybės objektas, situacija ir adresanto bei adresato požiūris (ten pat, 20).

Skiriant teksto funkcijas, nesama vienos nuomonės. Retorikos specialistai įprastai skiria tris pagrindines funkcijas: *informacinę, apeliacinę, estetinę* (Koženiausienė 2001, 51). Kiti tyrėjai greta šių (arba vietoj jų) dar mini tokias teksto funkcijas kaip *įsipareigojimų, kontaktinė, deklaratyvinė* (Klaus Brinker); *komunikacinė, prasmės kuriamoji, kūrybinė* (Юрий Лотман) ir kt. (žr. Vaskelienė 2007, 67–71). Šiuolaikinėje lingvistikoje pripažįstama, kad bene svarbiausia teksto funkcija – *komunikacinė*: pabrėžiama, kad teksto prasmę kurti padeda ne tik kalbos vienetų forma ir turinys, bet ir komunikacinė funkcija, skirta perduoti adresanto (siuntėjo) informacijai (ten pat, 67; 69). Atsižvelgdamas į teksto komunikacinę ir pragmatinę pobūdį, rusų kalbininkas K. A. Filipovas (К. А. Филиппов) tekstą apibūdino kaip kompleksinę, specialiai organizuotą, rišlų kalbinės komunikacijos vienetą, kurio padedamas kalbėtojas atlieka kalbinį veiksmą, ryškiau ar nelabai ryškiai perteikdamas komunikacijos tikslą (cituojama iš Vaskelienė 2007, 67). Šiuo atveju tekstas vertinamas iš sakytinės kalbos pozicijų: galima teigti, kad tai sakinio teksto apibrėžimas.

2. SAKYGINĖS KALBOS IR TARMINIO TEKSTO YPATYBĖS

Kaip jau minėta, yra skiriamos dvi kalbos atmainos: rašytinė ir sakytinė. Pagrindiniais rašytinių ir sakytinių tekstų skirtumais dažniausiai įvardijama skirtinga jų raiška: rašytiniam tekstui būdinga grafinė, o sakytiniam – garsinė; be to, sakytinė kalba nuo rašytinės skiriasi „šiek tiek laisvesniu jos [bendrinės kalbos – R. F.] normų laikymusi ir paralingvistinėmis priemonėmis (balsas, intonacija, akcentai, gestai, mimika ir pan.)“ (Koženiausienė 2001, 42). Kalbininkė Asta Rykliienė (2001) mini du pagrindinius dalykus, lemiančius sakytinės ir rašytinės kalbos skirtumus: situaciją, kurią apibūdina fizinis adresanto ir adresato atstumas, ir priemones – rašytinė kalba naudoja tik ortografinius ženklus (cit. iš Mackevičiūtė 2005, 9–10). Mokslininkė teigia, kad sakytinė kalba pasaulį atspindi kaip čia ir dabar vykstantį veiksmą, ji suvokiama kaip procesas ir laikoma *kalbėjimu galvojančiomis*, o rašytinė kalba suvokiama kaip produktas – tai apgalvotas *kalbėjimas* (ten pat, 10). Kalbininkė Zita Nauckūnaitė taip pat pabrėžia, kad kalbos perteikimo forma nėra pats reikšmingiausias sakytinių ir rašytinių tekstų skyrimo pagrindas ir didesnę dėmesį reikėtų kreipti ne į garsinę ar grafinę raišką, bet tam tikrus kalbos produkavimo dėsnius, „pagal kuriuos skiriame, kad, pavyzdžiui, vienas tekstas priklauso sakytinei, o kitas – rašytinei raiškai, nors jų perteikimo forma gali būti ta pati, t. y. jie abu gali būti arba užrašyti, arba perteikti gyvu žodžiu: sakytinę kalbą galima fiksuoti ir grafine (rašomąja), o rašytinį tekstą perskaityti, t. y. perteikti garsine forma“ (Nauckūnaitė 2003, 79). Ši autorė išskiria sakytinės kalbos trumpumą (sakytinė kalba, kitaip nei rašytinė, dažniausiai mažai apgalvojama, kuriama spontaniškai, todėl jai parenkamos glaustesnės raiškos priemonės) ir atkreipia dėmesį, kad sakytinė kalba turi turėti aiškią intenciją: intencija būtina efektyviam komunikavimui, – tik jai esant adresatas teisingai supras adresanto konkrečiu metu perteikiamas mintis (ten pat, 80). Kalbos tyrėjų pabrėžiama, kad sakytinis tekstas yra siunčiamas tuo pačiu metu ir toje pačioje vietoje (erdvėje) – sakytinėje kalboje būdingas tiesioginis kontaktas tarp adresanto ir adresato. Be to, svarbu yra tai, kad, kitaip nei rašytiniams tekstams, sakytiniams perteikti vartojamos ne tik verbalinės, bet ir neverbalinės priemonės – analizuojant sakytinius tekstus neturėtų būti pamiršamos tokios ekstralingvistinės priemonės kaip intonacija, pauzės, mimika, gestai ir t. t.

Pagal tai, kur sakytinė kalba vartojama, skirtinos dvi jos rūšys: oficialiai vartojama *bendrinė* ir neoficiali *privačioji* (Pupkis 1980, 58). Pirmoji kalbos rūšis, vartojama viešojoje aplinkoje, įprastai vertinama griežčiau, jai privalo būti taikomos bendrinės kalbos taisyklės. Privačiajai, arba, kitaip tariant, buitinei, kalbai būdingas didesnis laisvumas, nes ji vartojama uždaresnėje, buitinėje aplinkoje. Pastarajai sakytinės kalbos atmainai priskirtina tarminė kalba.

Tarminės kalbos (tarminio teksto) bruožai gali būti nusakomi žvelgiant iš bendrinės kalbos pozicijų į buitinę kalbą: būdingas paprastumas, konkretumas, subjektyvumas, emociingumas, neretai vaizdingumas (žr. Župerka 1997, 89). Tarminis tekstas, būdamas spontaniškas (mažtoma ir kalbama vienu metu), dažnai pertraukiamas pauzių, nutylama dvejojant, kartojama mintis, pasitaisoma. Taikant rašytinės kalbos principus, silpni teksto vidiniai sintaksiniai ryšiai būtų vadintini netaisyklingais, tačiau šnekamojoje tarminėje kalboje „tų visų „nukrypimų“ nuo normų klausytojo sąmonė neužfiksuoja kaip klaidos, nes kitaip šnekamoji kalba būtų negyva, neekspresyvi“ (Barzdžiukienė 2003, 42). Be to, kad vartojamos neįprastos sintaksinės konstrukcijos, leksikos vienetai, t. y. be verbalinės išraiškos, tarminė kalba turi ir neverbalinės raiškos, ekstralingvistinių priemonių (plg. Vaicekauskienė 2002, 62–63; JB1 2008, 112–113 ir kt.). Nevienoda yra ir tarminio teksto forma: vienais atvejais vyrauja dialogo (pokalbio) forma, kitais – monologo (pasakojimo) arba net mišrios kalbos forma. Mišri kalba atsiranda, kai kalbėtojas iš pradžių kuria pasakojimą monologo forma, bet monologas suyra, kai į jį įterpiami klausimai – atsiranda dialogas (Barzdžiukienė 2003, 42).

3. VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ ŠIAULIŠKIŲ PATARMĖS TEKSTŲ SINTAKTIKA IR PRAGMATIKA

3.1. Sakinių struktūra ir ilgis

Šnekamosios kalbos sintaksę visų pirma lemia teksto pobūdis: vienokia yra pasakojimo (monologo), kitokia – pokalbio (dialogo) ar mišraus tipo kalba. Pastebėta, kad pokalbiui būdingesni nepilnieji sakiniai, o pasakojimui – žodžių pakartojimai, nutraukimai, sintaksinių konstrukcijų „lūžiai“ (žr. Šukys 1983, 18). Antras svarbus veiksnys – pats kalbėtojas: jo būdo ypatumai (temperamentas), socialinė padėtis ir išsilavinimas, lytis, amžius ir pan. Netgi konkrečiame tarmė gali turėti įtakos: vakarinių patarmių atstovai, sakoma, yra mažakalbiai, lakoniški, neskubūs, tiesios kalbėsenos žmonės, o rytinių patarmių – labiau išsiliejantys, atviraširdžiai (plg. Papaurėlytė, Župerka 2010, 189–195; Kviklytė, Župerka 1997, 24).

Markas Zingeris teigia: „Sintaksė yra Dvasios judėjimo tvinksniai, širdies tvinksniai, Dvasiai skinantis kelią“ (Zingeris 1994, 177). Svaresnė, informatyvesnė mintis reiškiamą sudėtingesniu – ilgesniu, iš keleto predikatyvinių centrų sudarytu sakiniu, o mintis, kurią lydi didelis emocinis krūvis, kuri labiau skirta paveikti adresatą, patraukti dėmesį, yra pateikiama kaip trumpas, neišplėtotas sakiny. Sintaksinės sandaros atžvilgiu sakiniai skirstytini į vientisinius ir sudėtinius (žr. Balkevičius 1963, 58). Be to, aptartinas sakinių² ilgis.

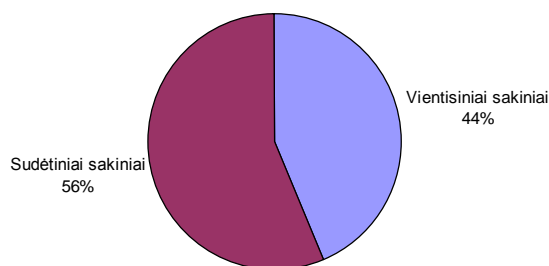
3.1.1. Vientisiniai sakiniai

Vientisiniai sakiniai apibrėžtini kaip gramatiškai nepriklausomi sintaksės vienetai, susidedantys iš žodžio formos arba konstrukcijos, turinčios vieną sintaksinį centrą (DLKG 1994, 572). Tokio tipo sakiniai sakiniai itin dažni šnekamojoje kalboje. Tai rodo, kad kalbinio akto metu šalia kalbinio pertekliaus, kartu veikia ir kalbos ekonomijos (trumpinimo) principas.

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose vientisiniai sakiniai vartojami kiek rečiau nei sudėtiniai: suskaičiuota 86 vientisinių ir 111 sudėtinių sakinių (žr. 1 pav.).

---

² Realioje kalboje mintis reiškiamą tam tikromis priemonėmis: konkretūs sakinio pavidalai yra pasakymai. Bet magistro darbo autorė renkas ne pastarąjį terminą, o terminą sakiny, nes jis, būdamas abstrakčiojo kalbos lygmens vienetas, leidžia kalbėti apibendrintai. Sakiniu magistro darbe laikoma transkribuoto teksto atkarpa nuo vienos sintagmos (//) iki kitos.

1 pav. Vientisiniai ir sudėtiniai sakiniai

Didžioji dalis vientisinių sakinių gali būti laikytini sudėtinių sakinių skaidos rezultatu, t. y. dėl glaustumo, šnekamojoje kalboje dažnai atsisakoma ilgų sudėtinių sakinių – jie suskaidomi į keletą vientisinių (sudėtinių ir vientisinių). Pvz.:

daba_gá.lvas išriētū dabà / 'pàbàn'dí-k tū važúot\ sė.nts // (5) nægàlì i_àutò.busa ilì.pf // (6). Kita vertus, visiškai galėtų funkcionuoti toks sudėtingesnės gramatinės struktūros sakiny: *Dabà gálvas išriētē dabà – pabandyk tū važiúot sėnas: negalì i autòbusq ìlìpt.* Tačiau, perrašant sakytinės kalbos srautą, kalbėtojų padarytos ilgesnės pauzės rodė ne frazės, o sakinio pabaigą ir dėl to perrašytoja (knygos autorė Rūta Kazlauskaitė) dėjo minties pabaigą žyminčius ženklus (/).

viena kař.ta važəuđú / i_su_dvi.račū // (39) 'i.žgřu,wò // (40) i_tiek ikėšò kó.jæs / ka_nægàlì // [ištraukti] // (41).

á.iškū žbinvma įsì'kràpščò / tik_nė_tuó // [jk.] // (47) [Mat atsitiko, kad] sukėšò kàškai ta.s_kó.jæs // (48).

iř_išlàiķæ tús.jé.unu(s) ži.dūs | ant_āū.kšta // (76) dū mætū ižbú.wa // (77).

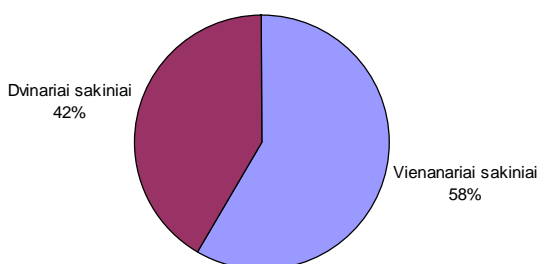
jú.s įsivaiž'dúokit // (94) tai_vadi.nama jė-os / tie-- / ta(s)_žī.t(s) su_židá.lka / sūsta'ti.dava ná.kti jú. // [gubeles] // (95) "ò // (96) dà čė_taiř niėks neži.n^a // (97).

ú.žlėpα priėšai(s) ská.dais // (156) [jis klausia] i_koř mærgá.itėš bú.uum // (157).

Vientisinius sakinius, pagal tai, kiek yra predikatyvinių centrų, įprasta skirstyti į vienanarius ir dvinarius, antrininkų sakinio dalių atžvilgiu – į neišplėstinius ir išplėstinius, minties baigtumo atžvilgiu – į pilnuosius ir nepilnuosius (Balkevičius 1963, 68).

Vienanariais laikytini tokie vientisiniai sakiniai, kurie turi tik vieną pagrindinę sakinio dalį – veiksnį arba tarinį, o dvinariai sakiniai turi abi pagrindines sakinio dalis (ten pat, 73,

132). Aptariamuose tarminiuose tekstuose didesnę visų vienisinių sakinių dalį sudaro vienanariai sakiniai: rasti 45 vienanariai ir 32 dvinariai sakiniai (žr. 2 pav.).

2 pav. **Vientisiniai vienanariai ir dvinariai sakiniai**

Vienanariuose sakiniuose dažniausiai neišreiškiamas veiksnys ir tokia raiška pamatuota: veikėjas įvardijamas ankstesniuose sakiniuose arba yra numanomas iš bendro konteksto – tai implicitinio rišlumo atvejai. Jei nepaminėta sakinio dalis yra išreikšta gretimame sakinyje, toks sakinių rišlumas laikytinas kontaktiniu, jei tolimesniame sakinyje – distanciniu. Pvz.:

vieni ↗ *vaikė pra-ė-jæ / lá.bɨs* ↘ *tætú.tæ / kətì vaikė pra-ė-jæ* ↗ *lá.bas* // (35) <...> [jie; vaikai] *nəsá'kí.dava á.mžeis* ↘ *lá.bas* // (38). Kontekstas rodo, kad pasakotoja kalba apie vaikus – veikėjai buvo įvardyti anksčiau, prieš tris sakinius. Tai implicitinio distancinio rišlumo pavyzdys.

daba_gá.lvas išriētul dabà / 'pàban'dí.k ↗ *tù važúot* ↘ *sé.nts* // (5) [tu] *nægàli i_àutó.busa ilí.pf* ↗ // (6) – implicitinio kontaktinio rišlumo atvejis.

tə.sá.ka | in_mànì žægnó·i žægnó·i ↗ / *tà židáelka* ↘ *suprañtì* // (85) [ji; žydė] *'žægnó·i žægnó·i | i_tulī·ñ i_tulī·ñ* ↗ / *ir_áil.(n)* ↘ *nu mànì / kad_jáu vadi.na* ^(ma) ↗ -- // (86).

o_tò.s | má.tam ↘ *kaf_té· vá.ikšta aplėnik / ,aplėnik_tá· bažnitė.læ* ↘ / *tò.s mó.tæ* ↘ -- / *'a_tæ_mó.teris* ↗ / *a_tæ_ví·rai* ↗ / *às_næ* ↗ *næ-- | næ-àčkėræm* ↘ // (178) *labai* ↗ / *nu_tai kai_vá.rnos* ↗ / *mažú.kai* ↗ *tokié* // (179).

Kalbant dažnai praleidžiami (nepasakomi) pirmojo asmens įvardžiai aš arba mes – kalbėtojos dažniausiai pasakoja įvykius, kurie susiję su jomis pačiomis, todėl žodžio aš (mes) pasakyti nebereikia, nes veikėją rodo veiksmažodžio asmens forma. Pvz.:

viena kař.ta [aš] *vazžæuđú* ↗ *i_su_dvi.račul* // (39).

á.išk v žbinvma [aš] *įsi'kràpsčò* ↘ / *tik_nė_tuóí* ↘ [jk.] // (47).

jáu_té· [mes] *dū.kum dū.kum* ↗ // (161).

[mes] *įsisi'li.pum* *i_pàd bó.kšta* ↘ // (171).

Dvinariai sakiniai dažniausiai yra pilnieji, t. y. turi visas sakinio dalis, reikalingas sakomai minčiai suprasti (žr. Balkevičius 1963, 70). Vienanariai sakiniai, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, gali būti pilnieji ir nepilnieji. Nepilnaisiais laikytini tokie sakiniai, kuriuose „praleista bent viena skelbiamai minčiai suprati būtinai reikalinga, bet iš konteksto ar kalbos aplinkybių numanoma sakinio dalis“ (ten pat). Kalbėtojos gana dažnai redukuoja kalbą, nebeįvardydamos kokių nors anksčiau paminėtų žodžių – veikia kalbos ekonomijos dėsnis, kuris sietinas su nepilnųjų sakinių atsiradimu ir gausa šnekamojoje kalboje. Patys vieni nepilnieji sakiniai yra sunkiai suprantami – sakomai minčiai suprasti reikalingas platesnis kontekstas (neretai tai būna anksčiau pasakytas sakiny), pvz.:

nìka'dò·s mažù.tis_↗ / vaĩks kaĩ_pù.pà↗ | nà-tsí'sé·s↘ / nà↗-atsí'stò·s↘ // (12) nà-už'laĩsl [vietos] kai pèrmè // (13). Nežinant bendro konteksto būtų neaišku, kokią informaciją pastaruoju sakiniu kalbėtoja nori pasakyti – šiuo atveju kyla klausimas: kas ir ko neužleis? Tačiau žinant situaciją (kalbėtoja pasakoja apie tai, kaip šiais laikais vaikai neužleidžia vietų seniems žmonėms), nepilnasis sakiny gali būti suprstas teisingai – jį galima pakeisti pilnuoju sakiniu *Vaikai neužleis vietos [autobuse], kaip pirma ('anksčiau')*.

'bef_jú·s neži.naĩ↗ / kaz_gubé.le í·rà // (99) kai_p_sùku'čó·ĩ↗ su gré·blu miéžùs / tukúos↗-- / nù kruwù.keš kruwù.keš ↗ kruwù.keš↘ // (100).

ę_j'è_té· dí.rba↗ eĩ.ñò fabrikà↘ / kur_ùò↘-- / 'òdòs↘ té.ñ šàuluòsè // (113) tai_aĩv'àždava↘ // (114) tai_á.va.lí.nes↗ jó·m / tai_skarù.te kó·kæ ↗ // (115).

ĩr_jò·s pá.čòš↘ gĩv'á.na tam_bú.ŋkeri // (118) ĩ.švedé↗ kàmi'nú.ka par-- // (119).

nù pašk'áu / ká↘·má·s // (145) ta_j'á.næ↗ bú.ua | aĩt-- jáú / í.n už_màni v'et'è.snæ↘ bú.ua / alæ_tò.-- tai_pà(t) tó·kì žargò'čùs↗ kai_p_ĩ_àš↘ / padũ·kt\ miğé·jæs l'abai bú.uum↘ // (146).

ò_tò·s | má.tam↘ kaĩ_té· vá.ikšta aplėnk / ,aplėnk_á· bažnitė·læ↘ / tò·s mó·tæ↘-- / 'a_tæ.mó·tėr'is↗ / a_tæ.ví·rai↗ / àš_næ↗næ-- | næ-àčk'et'æm\ // (178) labai↗ / nu_tai kai_vá.rnos' / mažù.kai↗ tokíé // (179).

Tokio tipo sakinius galima laikyti ir priduriamaisiais – tolimesniu sakiniu papildoma, paaiškinama anksčiau išsakyta mintis (žr. Sirtautas, Grenda 1988, 29).

Kartu su nepilnaisiais, aptartini elipsiniai sakiniai – tokie, kuriuose nėra išreikšta kuri nors sakinio sandaros elemento dalis. Nepilnuosius ir elipsinius sakinius sieja neeksplicavimas – juose nepasakyta kuri nors sakinio dalis, o skiriasi jie tuo, kad nepilnieji sakiniai yra labai priklausomi nuo konteksto, o elipsiniams sakiniams kontekstas nėra būtinas – ir be jo mintis nesunkiai suprantama (žr. Labutis 2002, 141–142). Elipsinės konstrukcijos dažnesnės

šnekamojoje kalboje – jos suglaudžia minties raišką, pasakojimą daro dinamiškesnį (Župerka 1997, 75). Elipsiniuose sakiniuose dažniausiai praleidžiamas tarinys. Pvz.:

vienì ↗ *vaiikè pra-ē-jæ* [sako] / *lá.bɪs* ↘ *tætú.tæ* / *kètì vaiikè pra-ē-jæ* ↗ [sako] *lá.bas* // (35).

i_tíek ikèšò kó-jæs ↗ / *ka_nægâlû* ↘ [ištraukti] // (41).

e_jl'e_tæ·dí.rba ↗ *e.ĩ.nò fabrikæ* ↘ / *kur_ò* ↘ -- / *òdòs_tæ.n* [buvo] *šáuúósè* // (113).

ta_jæ.næ ↗ *bú.úa* | *añt-- jáú* / *í.n už_mànì veré.snæ* ↘ *bú.úa* / *alæ_tò.-- tai_pà(t) tó·kì žargòčūs* ↗ *kai_p_àš* ↘ / *padū·kt* ↘ *mīgė·jæs lãbai bú.uum* ↘ // (146).

naĩ.nam | *šali.mais dvi_ló·wò(s)* ↘ *stó·wì* / *vienà ló·wa* ↗ *i_ketà* ↘ *ló·wa* / *šali.m^(es)* | *dVè* ↘ // (148).

Žvelgiant į išreikštas sakinio dalis, galima teigti, kad kalbėtojų pasakojimuose vientisiniai sakiniai įprastai yra išplėstiniai, t. y. turi bent vieną prijungtą antrininkę sakinio dalį, kuria aiškinamas predikatyvinis centras (Balkevičius 1963, 69). Retais atvejais pasakomi neišplėstiniai sakiniai, turintys vien tik predikatyvinį centrą, neišplėstą antrininkėmis sakinio dalimis. Tokius sakinius galima laikyti savotiškomis išvadomis, tam tikros – kitokios, nei turėtų būti, nei yra įprasta – padėties konstatavimais. Tai labai susiję ir su vertinimu, kuris dažniausiai esti emocinis. Pvz.:

vĩ.skas ↘ *va* // (10). Šiuo sakiniu tarsi norima pasakyti, kad kažkas jau pasibaigė, ir nieko čia nepakeisi – tai išvados tų minčių, kurios kalbėtojos buvo pasakytos anksčiau.

niėkas nèbėi vé.rĩna // (31) – konstatuojama kitokia padėtis: anksčiau buvo įvertinama, dabar to nebėra.

mokí.ndava ↘ // (32).

àš ,áci sòkò ↗ *i_žòrù* ↘ // (36).

í.ž ↗ *gřu.wò* ↘ // (40).

gėrpt ↘ *mó.kæ* // (53).

nustá.ta ↗ -- // (103).

tai_ařvæždava ↘ // (114).

i_mæ.(s) skú.bėnam taisí·f ↗ // (154).

Atskirai reikia aptarti benarius sakinius – tokius, kurie „sudaryti iš sakinio dalimi neinančio žodžio arba labai glaudžios jų samplaikos“ (Labutis 2002, 137). Keletas tokių pavyzdžių rasta ir analizuojamuose tarminiuose tekstuose. Kalbos sraute benariai sakiniai yra išskiriami intonaciškai – tai leidžia juos laikyti atskirais sakiniiais, išreiškiančiais kalbėtojų tam tikrą vertinimą, emocijas ir pan. (Leonavičienė 2006, 49–50). Pvz.:

dàrò dàrò ↗ / *i_nèpa'jòtò* ↗ | *kai_pàtì* ↘ *pasænò* // (16) *e_xèy* ↘ // (17).

parėinù↗ / visiem sàkò↗ / ujəzvs↘ kat_padà.ræ sarmà.taL [jk.] / dɔgəù ,nèsì'stó·sùL // (22)
e_xè↘ // (23) taíp↘ // (24).

ka_nò's / pajomtu a_tà· dvi.rati / a_padé·tu ištrá.uk(t) ta.s_kói(æs) // (43) ginq_dievu↘ // (44).

dù_mætù↘ izbù.wa // (77) "ò↘ // (78).

taí_vadí.nama j'ė-òs tíe-- / ta(s)_ži·t(s) su_židá.lka↗ / ,sùsta'ti·dava ná.kti jú↘
[gubeles] // (95) "ò↘ // (96).

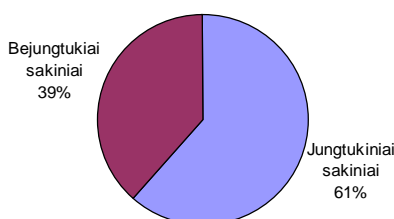
i_vė·lækòs | sú.vėřtim↗ ta.s_ló·wæs / i_žũ·ræm↗ kat_kú.niks↘ ,parva'žuoį // (152)
ėy↘ // (153).

Pavyzdžiai rodo, kad kalbėtojų pasakojimuose benarius sakinius dažniausiai sudaro jaustukai: pasitaikė eche, eh, o. Žodžiu eche įprastai išreiškiamas pritarimas anksčiau pasakytai minčiai, o jaustukais eh, o dažniau reiškiamas nuostaba, netikėtumas (plg. jaustuko o reikšmės aiškinimą LKŽe: 'įvairiems jausmams (nustebimui, baimei, liūdesiui, džiaugsmui) reikšti').

3.1.2. Sudėtiniai sakiniai

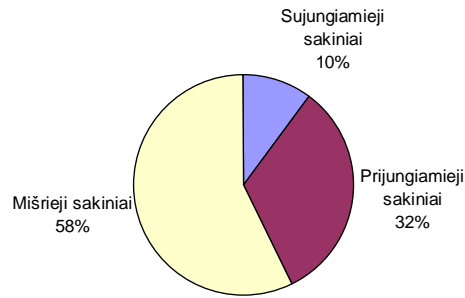
Pasakojimo metu kalbėtoji svarbu išsipasakoti, drauge jis nori būti tinkamai suprastas klausytojo. Tokiu atveju sakiny s neretai yra išplečiamas – minties raiška darosi sudėtingesnė: vartojami sudėtiniai sakiniai. Tokios sandaros sakiniai analizuojamuose tarminiuose tekstuose yra dažnesni nei vientisiniai (žr. 1 pav.).

Sudėtiniai jungtukiniai sakiniai yra vartojami dažniau nei bejungtukiai: suskaičiuoti 68 jungtukiniai ir 43 bejungtukiai sakiniai (žr. 3 pav.).

3 pav. Sudėtiniai jungtukiniai ir bejungtukiai sakiniai

Jungtukiniai sujungiamieji sakiniai kalbėtojų pasakojimuose pasitaiko labai retai – 7 sakiniai (visų jungtukinių sakinių pasiskirstymą žr. 4 pav.).

4 pav. Sudėtiniai jungtukiniai sakiniai

Jungtukinių sujungiamųjų sakinių pavyzdžiai:

dabà\ gá.Ĺ pradé:jæ mukí·t / o_gá.Ĺ ší.dijæsij_ua // (33).

màna tē.tēi dē.šimt\ aktá.ru bú.^{ua} / dá.ve\ / i_jó·s\ paskâú / turé:jæ\ ,da. ^api_·dvi.dešim / tē_pali.ka má.n\ // (126).

væn^uom grī·cōi gēvè_-- / vænam galæ žmó·gùs\ gēvæ.nv / ta(s)_za,kràsti'j'õnts / o_kit^uõi\ / bàžni'cū.kæ\ bú.ua tó·kì nēdī.delæ // (132).

Daugiau nei pusė – 4 pavyzdžiai (57 %) – visų sudėtinių sujungiamųjų sakinių dėmenų yra jungiami sudedamuoju jungtuku ir arba gretinamuoju ir (arba) priešinamuoju o.

Dažniau (22 pavyzdžiai) nei sujungiamieji, vartojami sudėtiniai prijungiamieji sakiniai (žr. 4 pav.), rodantys kalbėtojų norą ką nors paaiškinti (I), neretai ir pateikti savo požiūrį į kokį veiksmą, įvykio vertinimą (II), pvz.:

(I) *davá.i aĩ.nam pàsij_-- / pas_kú.neg^(a)_ant / ant^âũ.kšta\ | ,pàsí'žurét kqip^is_tæ·g_-- / miēgα\ / i_miēgama^_jó // (147).*

k^uól má.s tæ.vi.ska sōtvāř.kim\ i / i_tas_kú.niks\ atēĩ.na priéšais mú·su ská.dais^_ | ú.žlępa\ // (155). Šiuose dvejuose sakiniuose pastebimas tik aiškinimas – nėra išreikšto vertinimo.

(II) *ujæz^usl / nu_tá\ si·ki žūř--_iž_-- / ižgērdō\ kad^a(š) sæn(à)_aš // (20)* – kalbėtoja ne tik aiškina, ką ji išgirdo, bet kartu pateikia savo emocinį vertinimą, kurį rodo ir vertinamasis būdvardis sena.

tē_vištiéķ\ / žmó·gùs jæ.igu prášas ,aci'sé·st_ | tē_iis ne_iž_gæ.ra\ // (27) – emocinį vertinimą rodo būdvardis geras.

^lbe^f.jú.s neží.naí ↗ / kaz.gubé.le ↘ í.rà // (99) – kalbėtojos emocijas, vertinimą rodo intonacija: prijungiamasis dėmuo ištartas su krintančia intonacija – ji įprastai žymi naujus, akcentuotinus dalykus (apie intonaciją žr. skyrių „Melodika ir ritmika“, p. 24).

Prijungiamųjų sakinių dėmenų jungimui dažniausiai – 7 pavyzdžiai (32 %) – vartojamas nereikšminis (funkcinis) jungtukas kad. Nereikšminiu jis vadinamas todėl, kad pats šalutinio ir pagrindinio dėmenų ryšio nenurodo – tai paaiškėja „iš dėmenų sandaros, atraminių ir kitų žodžių gramatinių bei reikšmės ypatybių“ (DLKG 1994, 661). Pavyzdžiui, sakinyje iš.kař.ta | m̀ana tẽ.te ,nèží'n^uójà / ka(t) tẽi ↗ -- / tẽ židá.lkai b̀s ↗ / niék^(a) -- / vadí.ną^(ma) ↘ // (81) šalutinis dėmuo siejamas su pagrindinio dėmens aiškinamuoju veiksmažodžiu nežinojo. Iš pagrindinio dėmens kylantis klausimas (ko nežinojo?) yra paaiškinamas prijungtame šalutiniame dėmenyje. Jungtukas kad – pagalbinė šalutinio dėmens prijungimo priemonė.

Šalutiniai dėmenys prie pagrindinių neretai jungiami ir reikšminiais (semantiniais) laiko jungtukais kai, kai... tai – 5 (23 %), santykinu prieveiksmiu kaip – 3 (13 %) pavyzdžiai. Pvz.:

nù tẽ kad.á.ičvars ↘ buwáú / pasú.tæs á.ičvars ↘ / kaí pagalwó.íu // (195).

pas̄káu kaí pra.ė.j° įáu tẽ mū.šei ↗ / ,apsispa.ká.jina ↗ / tẽ tadà / aci.rá.da tẽ ži.dai ↘ pas̄(j)é.s // (110).

dav.í aĩ.nam p̀si ↗ -- / pas.kú.nėg^(a) ↗ ant / ant.ãũ.kšta ↘ | ,pasi.žurė.t kaip is.té.ė -- / miėgα ↘ / i.miėgama ↘ jó. // (147).

Kiti prijungimo funkciją atliekantys jungtukai (kada, kol, tai ir kt.), santykinis įvardis kas (kam, kur) analizuojamuose tarminiuose tekstuose pavartoti po vieną kartą – jie sudaro 32 % visų prijungiamųjų sakinių.

Dažnas siejamųjų žodžių vartojimas sakytinėje kalboje gali būti aiškintinas ir polinkiu apibūdinti kiekvieną „naują“, nesuprantamą žodį (žr. Nauckūnaitė 2003, 81–82), pvz., ^lbe^f.jú.s neží.naí ↗ / kaz.gubé.le ↘ í.rà // (99) kaip sũku.čó.í ↗ su.grė.blu miėžūs / tukúos ↗ -- / nũ kruwú.kęs kruwú.kęs ↗ kruwú.kęs ↘ // (100).

Atkreiptinas dėmesys, kad kalbėtojos visiškai nevartoja tokių jungtukų kaip *tačiau, jog, kuris, porinio jungtuko jei...tai* pirmojo dėmens – aptariamoje tarmėje šie jungtukai nėra būdingi (žr. Kazlauskaitė 2011, 655).

Dažniau nei prijungiamuosius sakinius kalbėtojos vartoja mišriuosius sudėtinius sakinius, kurie turi keletą predikatinių centrų: vieni dėmenys yra jungiami sujungimo, kiti – prijungimo būdu (Labutis 1998, 152). Iš viso rasti 39 tokios sandaros sakiniai (žr. 4 pav.). Pvz.:

a(š) sàkò ↘ kad / pas.mú.m atėi.dava tòks pú.zbrulis ↗ / tẽ.ís ↗ / tæsó.k / ni.dor̄.nus ni.razom̄.nus ↘ atró.dídava // (54). Šiame sudėtiniame mišriajame sakinyje pastebimi sujungimo ir prijungimo ryšiai: sujungimo ryšys padedamas kurti jungtuku kad, prijungimo – jungtuku

tai. Šiuo atveju prijungiamojo sakinio informacija yra mažiau svarbi nei ta, kuri pasakoma sujungiamuosiuose dėmenyse: labiau norėta pabrėžti ne pusbrolio atėjimo faktą, bet to pusbrolio asmenines savybes – *jis tiesiog nėra durnas* ('kvailas'), *nė razumnas* ('protingas') atrodydavo. Tai, kad pastaroji informacija yra reikšmingesnė rodo ir intonacija – sudėtinio sakinio dėmenys pabaigoje ištariami nuleista intonacija.

*u_jeigu jau_bu·tu wukečei suži'no·jæ. / gá.tavaŋ jau_bu·tu / jau_i'šá.u.dé. i_tá·s c'otkasŋ / i_màna tę·tæŋ žin'o·jæ ka(t)t'ę·ži'·dai↘ [slepiami] / i_màna má.maŋ // (79). Šiame mišriajame sakinyje dėmenys siejami įvairiais būdais: sujungiamuoju, prijungiamuoju ir bejungtukių. Sujungimo ryšį atlieka porinis jungtukas ir...ir, kuriam būdingas išvardijimo vaidmuo – *i_màna t_ę·tæŋ žin'o·jæ ka(t)t'ę·ž̄i·dai*↘ [slepiami] / *i_màna m_a.maŋ*. Ši informacija yra mažiausiai akcentuota, pasakyta sakinio pabaigoje, todėl laikytina kaip ne tokia reikšminga, „pridurtinė“ mintis. Reikšmingiausia informacija šiuo atveju išreiškta prijungiamojo sakinio dėmenyse *u_jeigu jau_bu·tu wukečei suži'no·jæ. / gá.tavaŋ jau_bu·tu – šiuos abu dėmenys sieja sąlygiško priklausymo ryšys, kuris pabrėžiamas jungtuku *jeigu*. Bejungtukių ryšiu jungiami sakiniai *gá.tavaŋ jau_bu·tu / jau_i'šá.u.dé. i_tá·s c'otkasŋ – antrasis dėmuo sukonkretina pirmąjį, jį tarsi papildo, paaiškina žodžio *gatava* reikšmę.***

*nai.nam i_vi.rtowæŋ / tàs iš_prá.žosŋ / kai_nai'-- / naidawoŋ / dá. i_màni nàpa'ži.na↘ tas_klæb'onts // (136). Šio sudėtinio mišriojo sakinio dėmenys siejami prijungiamąjį ryšį atliekančiu jungtuku *kai* (*kai_nai'-- / naidawo(u)ŋ / dá. i_màni nàpa'ži.na↘ tas_klæb'onts) ir bejungtukių ryšiu (*nai.nam i_vi.rtowæŋ / tàs iš_prá.žosŋ / <...> dá. i_màni nàpa'ži.na↘ tas_klæb'onts). Svarbiausia informacija šiame sakinyje yra ta, kad pasakotoja nebuvo atpažinta, t. y. klebonas jos nepažino. Ši informacija pabrėžiama ne jungtuku, bet krintančia intonacija – tai rodo, kad šiuo atveju svarbiausia mintis išryškinama bejungtukių ryšiu.***

vients bó·kštas jau_išmu·rits bu.uaŋ matai' / tę·màt̄ is'i'ko·ri(m)ŋ má.s | i_tá· bó·kštaŋ / i_kai·žū·ræm and·žé.męsŋ / žmo·nis ai'.na kai_vá.rnos↘ / tokié↘ didu.ma tętai' // (172).

Daugiau nei penktadalį visų sakinių sudaro bejungtukai sakiniai – 43 pavyzdžiai (žr. 3 pav., p. 17). Bejungtukiams sakiniams, kurių dėmenų nejungia jokie sujungiamieji ar prijungiamieji žodžiai, būdingos kitos siejimo priemonės, tokios kaip intonacija, semantiniai ir leksiniai dėmenų ryšiai, morfologiniai ir sintaksiniai požymiai (Sirtautas, Grenda 1988, 149). Apskritai šnekamojoje kalboje bejungtukai sakiniai yra itin dažni, o jungtukų stoką čia kompensuoja kiti veiksniai: kontekstas, intonacija, mimika, gestai ir pan. (ten pat) – jie padeda pabrėžti reikšmingiausią sakinio vietą. Pvz.:

daba_gá.lvas išrietu↘ dabà / 'pàban'di·kŋ tu važuot'ŋ sá.nts // (5).

i_a_skulę·ŋ bu.wa / jó·s pas^(j)i·ai'šŋ↘ // (71).

nú.i.naĩ-- naĩ.nam bú.dauv i_bažní.čæ↗ / ví.sa laĩ.ka↗ / tæ.n-- næbú.ua↘ bažní.čos
[dabartinio pastato] / da_tá. [dabartinę] stá.tæ↘ // (130).

naĩ.nam | šali.mais dvi_ló.wos)↳ stó.wu / viénà ló.wa↗ i_ketà↘ ló.wa / šali.m^(es) |
dVè↘ // (148).

Šiuose pavyzdžiuose reikšmingesnę informaciją galima skirti pagal tai, kokia intonacija ji
išstarta: svarbesnės sakinio vietos pabrėžiamos krintančia intonacija (plačiau apie intonaciją žr.
skyrių „Melodika ir ritmika“, p. 24). Visuose pateiktuose sakiniuose intonaciškai labiau
pabrėžiamas antrasis sakinio dėmuo: 5 sakinyje – pabañ'dí.k↗ tū važúot\ sá.nts, 71 – jó-s
pas(j)i. aiš↘, 130 – tæ.n-- næbú.ua↘ bažní.čos [dabartinio pastato] / da_tá. [dabartinę] stá.tæ↘,
148 – viénà ló.wa↗ i_ketà↘ ló.wa / šali.m^(es) | dVè↘.

Bejungtukiais sakiniiais laikytini ir pasakymai, kuriuose perteikiami, cituojami kitų
asmenų ar pačių kalbėtojų anksčiau pasakyti žodžiai, gali būti įterpiama tiesioginė kalba.
Tokiuose sakiniuose dažnas įterpinys sako arba sakau. Pvz:

vá.k važæuò i_baisó.gala↗ / tai↗ nú.gara gé.lu / viētos næturiù↗ ['labai skauda'] ac-- /
pràšò↗ [leisti atsisėsti] / sá.ka ,nævažĩ'né.k↘ // (9). Šis sakinytis yra bejungtukis, tačiau visai
galimas būtų jungtukinis sakinytis – prieš tiesioginę kalbą nurodantį veiksmažodį sako pasakytas
priešinamasis jungtukas o: *Vakar važiavau į Baisogalą, taip nugarą gelia, vietos neturiu ats...*
prašau [leisti atsisėsti], o [man] sako: „Nevažinėk“.

naĩ.n vakaræ pařkilnó.t i_gani.kla á.řklus↗ | tēn_ká.řves↗ / vá.ikšta↘ sá.ka / ská.ra
ùsi'dé.jus kó.ki bó.ba↘ sá.ka // (82).

sá.ka tē.te apriķò↘ / kō.↗ tu_čé vá.lkūjis↘ / api_tá.s ká.řves↳ // (83).

næ-a\ a(š)_sakáu ,nèbĩ'jó.šu↘ / jí.n / i_àš\ ,nèbĩ'jó.šu / dà lí.pam // (170).

3.1.3. Sakinių ilgis

Nustatant sakinių ilgį, reikia nepamiršti fonetinių procesų, vykstančių sakinyje tarp
žodžių. Sakytinės kalbos sakinių ilgis nustatomas skaičiuojant fonologinius žodžius, t. y. kalbos
vienetus, susidedančius iš ortotoninio žodžio ir neretai proklitikų ir enklitikų (žr. Girdenis
2003, 45; Pakerys 2003, 218). Proklitikai ir enklitikai yra nesavarankiški žodžiai – jie prišlyja
prie kito, ortotoninio žodžio ir kartu sudaro vieną fonologinį žodį. Pvz.:

ié.iò i_mukĩ.kla <...> (15) – nors rašte užrašyti du žodžiai (*i mokyklą*), bet enklitikas *i*,
neturėdamas kirčio, prišlyja prie ortotoninio kalbos vieneto *mukĩ.kla*, todėl, žvelgiant
fonologiškai, šis žodžių junginys laikytinas vienu žodžiu.

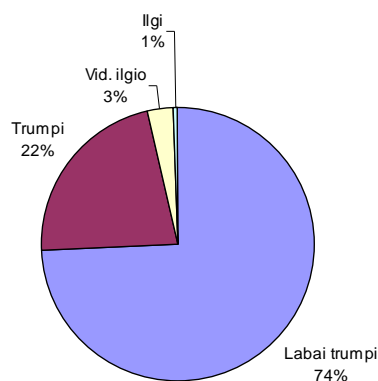
vī.skas↘*va* (10) – proklitikas *va* yra nesavarankiškas, kirčio neturintis žodis, todėl vienas atskirai fonologinio žodžio nesudaro – fonologiniu žodžiu šiuo atveju laikomas visas junginys *vī.skas*↘*va*.

Prie ortotoninio žodžio gali prišlyti ir daugiau nei vienas proklitikas ar enklitikas. Tokiu atveju jie visi sudaro vieną fonologinį žodį. Pvz.: *nī.ta.z.dòrìs* (2), *kàd.va'tù.vã.kšũ* (3), *iãu.t'e.mũ.šei* (110), *jìs.má.n.dar* (141).

Darbe remiamasi Audronės Bitinienės sakinių ilgio skirstymu – autorė išskiria penkias sakinių ilgio grupes (Bitinienė 1997, 19):

- 1) labai trumpi (1–8 žodžiai),
- 2) trumpi (9–17 žodžių),
- 3) vidutinio ilgio (18–30 žodžių),
- 4) ilgi (31–46 žodžiai),
- 5) labai ilgi (47 žodžiai ir daugiau) sakiniai.

Aptariamuose tarminiuose tekstuose mintis dažniausiai reiškama neilgais sakiniiais: vyrauja labai trumpi (146 pavyzdžiai), rečiau – trumpi (44 pavyzdžiai) sakiniai. Šiems tekstams beveik nebūdingi vidutinio ilgio ir ilgi sakiniai – rasti tik 7 tokių sakinių pavartojimo atvejai. Labai ilgų sakinių tarminiuose tekstuose visai nėra. Tiriamiems tekstams būdingas sakinių ilgis pateiktas 5 paveikslėlyje; taip pat žr. 1 lentelę, kurioje – sakinių ilgio pasiskirstymas atskiruose tekstuose.

5 pav. Sakinių ilgis

1 lentelė. Sakinių ilgis konkrečiuose tekstuose

Pasakotoja	Sakinių ilgis				
	Labai trumpi	Trumpi	Vid. ilgio	Ilgai	Labai ilgi
F. Žaromskytė-Suchotskienė	52	10	0	0	0
B. Ilevičiūtė-Karolienė	49	13	3	1	0
G. Cinkutė-Martuzevičienė	45	21	3	0	0
Iš viso	146	44	6	1	0

Iš pateiktos lentelės matyti, kad sakinių ilgis visuose tekstuose pasiskirstęs gana vienodai. Labai trumpų ir trumpų sakinių gausa rodo, kad nėra nusižengiama šnekamosios kalbos principams mintį reikšti paprastais, nesudėtingais sakiniais.

Analizuojant tarminių tekstų sakinių ilgį, buvo suskaičiuotas ir sintagmų³ kiekis sakinyje. Nors pasakotojų kalboje vyrauja vienfraziai–trifraziai sakiniai, tačiau įprastai jie nėra vartojami greta vienas kito: tarp šių trumpafrazių sakinių įprastai įterpiami ilgesni. Tokiu būdu kalba netampa monotoniška, nuobodi. Aptariamiems tekstams būdingas toks sintagmų pasiskirstymas sakiniuose: viena sintagma pasikartoja 51 kartą (26 %), dvi – 41 (21 %), trys – 44 (22 %), keturios – 22 (11 %), penkios – 20 (10 %), šešios – 12 (6 %), septynios – 2 (1 %), aštuonios – 2 (1 %), devynios ir daugiau – 3 (2 %) kartus. Kiekvieno teksto sintagmų skaičius sakinyje pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė. Sintagmų skaičius sakinyje

Pasakotoja	Sintagmų skaičius								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 ir daugiau
F. Žaromskytė-Suchotskienė	21	16	14	5	4	2	0	0	0
B. Ilevičiūtė-Karolienė	19	11	16	8	6	3	1	0	3
G. Cinkutė-Martuzevičienė	11	14	14	9	10	7	1	2	0
Bendras vidurkis	17	14	15	7	7	4	1	1	1

³ Sintagma (arba frazė) – „glaudų intonacinį ir prasminį ryšį turinčių žodžių junginys“ (Pakerys 1995, 312). Transkribuotame, sakytinė kalbą perteikiančiame tekste sintagmos ribos žymimos ženklais / (žymi trumpesnę pauzę) ir // (žymi ilgesnę pauzę).

Labai ilgų frazių sakiniai nėra būdingi: jie vargina klausytoją, pačiam kalbėtojui taip pat nepatogu reikšti mintis ilgomis konstrukcijomis. Trumpafrazių sakinių gausa siejama su teksto gyvumu, natūralumu (žr. Kazlauskienė, Fokaitė 2005, 36) – būtent šiomis savybėmis ir pasižymi pasakotojų kalba.

Taigi, šnekant spontaniškai, parenkamos glaustesnės, taupesnės sintaksinės priemonės, o žodžių stygius neretai kompensuojamas papildomais ekstralingvistiniais elementais (žr. skyrių „Melodika ir ritmika“, p. 24). Netgi pasakotojų kalboje vyraujantys sudėtiniai sakiniai nėra ilgi – mintis dažniau išskaidoma į keletą trumpesnių (sudėtinių ar vientisinių) sakinių, nei vartojamos ilgos sudėtingos konstrukcijos. Kitaip sakant, kalbą bandoma trumpinti, kad būtų paprasčiau perteikti mintį, nevarginti klausytojo. Tai rodo, kad sakinio ilgis daugiausia nulemtas „komunikatyvinės kalbos funkcijos, nes sakinį sudaro ne atskiri žodžiai, bet tikslingai organizuota sistema, į kurią įeina ir tam tikri intonaciniai modeliai“ (Bitinienė 1997, 9).

3.2. Melodika ir ritmika

Tekstų sintaksinė raiška tiesiogiai susijusi su fonologinėmis priemonėmis: melodika ir ritmika. Sakytinėje kalboje melodika reiškia pasakymo intonacijomis, ritmika – ritmu ir pauzėmis (žr. Šukys 1983, 19). Kalbėtojas, pasitelkdamas šias sintaksinės raiškos priemones, gali „valdyti“ kalbą pagal savo ir klausytojo poreikius, t. y. kurti efektyvią komunikaciją: sulėtinti ar pagreitinti pasakojimą, pabrėžti reikšmines pasakojimo dalis ir pan. Šiuo atžvilgiu, norėdamas aiškiau išreikšti mintį, kalbėtojas pauzėmis ir balso ritmu sakinius padalija į sintagmas, ir ištaria jam tam tikra intonacija, tokiu būdu padėdamas klausytojui lengviau suprasti pasakytą informaciją (žr. Balkevičius 1963, 24). Kaip yra pastebėjęs amerikiečių kalbininkas Kenetas Li Paikas (Kenneth Lee Pike), žmonės netgi stipriau reaguoja į intonacijos perteikiamas reikšmes, nei į leksines (Pike 1972, 56). Apskritai intonacija yra labai svarbus šnekamosios kalbos komponentas, be kurio komunikacijos procesas nebūtų efektyvus.

Žvelgiant fonetiškai, intonacija suvokiama kaip sakytinės kalbos akustinių požymių (tono, tembro, intensyvumo, trukmės) junginys – „intonacija kalboje galutinai suformuoja minimalų sakytinės kalbos vienetą – sakinį, kuris gali būti sudarytas iš vienos ar kelių sintagmų“ (Kundrotas 2004, 15). Funkciniu aspektu intonacija yra sakytinės kalbos turinio raiškos priemonė, kuria perteikiama sakinio prasmė, emociniai, stilistiniai atspalviai (žr. ten pat). Būtent tai rodo, kad intonacija glaudžiai susijusi su sakinio sintaksine ir semantine struktūra (žr. Pakerys 2003, 231).

Šiame darbe analizuojami perrašyti (transkribuoti) tarminiai tekstai, todėl tokių akustinių požymių kaip kalbos tembras, trukmė, intensyvumas nėra galimybės aptarti ir įvertinti. Daugiausia dėmesio bus skiriama tonui⁴ ir ritmui, t. y. tiems melodikos, ritmikos dalykams, kurie matomi užrašytame tarminiame tekste.

Atsižvelgiant į tai, ką kalbėtojas nori pasakyti, pabrėžti, skiriamos tam tikros rūšies intonacijos. Antanas Pakerys skiria intelektualinį kalbos aspektą pabrėžiančią tvirtinamąją (konstatuojamąją) ir klausiamąją intonaciją, skatinimą apibūdinančią skatinamąją ir neskatinamąją intonaciją ir, emociniu požiūriu, – emocinę ir neemocinę intonaciją (žr. Pakerys 2003, 231–232).

Didžioji dalis analizuojamo tarminio teksto sakinių yra konstatuojamieji, taigi ištarti konstatuojamąja intonacija. Pvz.:

nu_žmó·nīs vīsá.i kitó·kī↘ // (4).

·nīka'dó·s mažu.tīs↗ / vaīks kai_pū.pà↗ | ·nə-tsi'sé·s↘ / ·nə↗-atsi'stó·s↘ // (12).

kai↗ daba_và / kadà ži·dū(s) šá.ude↗ / ižbė·ga↗ maī_jie | tá· t'e ži·dai↗ bú.ūa | guṛ_g'ėtè↘ // (64).

nū īi_pabė·ga du ži·dai↘ / jāunī↘ tukie // (66) židá.lka | kuīiū· dvi.dešim peņkū· šešū↘· mǎ.tu / i_ži·ts↗ / api_fri.zdeši(m)↘ mǎ.t^(u) // (67).

nū.i_nai-- nai.nam bú·dauv, i_bažni·čæ↗ / vi.sa laī.kā↗ / tá. n-- nǎbú.ūa↘ bažni·čos [dabartinio pastato] / da_tá. [dabartinę] stá.tǎ↘ // (130).

Konstatuojamąja intonacija ištartiesiems sakiniams būdingas tono kritimas: iš kelių sintagmų sudarytas sakinyas pradedamas kylančiu tonu, o pabaigoje intonacija krinta (↘). Jei konstatuojamąjį sakinį sudaro tik viena sintagma, tokiu atveju tonas įprastai nėra keliamas ir visa frazė ištariama nuleistu balsu.

Klausiamiesiems sakiniams, atvirkščiai, – įprastas yra kylantis tonas. Pvz.:

ar_tai mó·kituje↗ ·nǎmu'kī.nbi / ar_tai_vi.ska↗ // (26).

kāunė↗ / a_kuṛ↗ jīe | ten_g'ėta↘ bú.ūa // (65).

paškāú.jāu_pa-- / i_pà-- / i_pāži.na↗ k^a·àš / kai_kai atėjāú↗ / 'kàš_čæ dō. mǎrgá.itǎ↗ sá.ka tó·kī / jāunà↗ // (137).

Kita vertus, numanant klausimo atsakymą ar jo visiškai nesitikint (retorinis klausimas), sakinio gale tonas gali ir žemėti (žr. Pakerys 2003, 233). Pvz.:

sàkò a_jie čė_juōkǎs↗ / a_júoš gá.ī muki.nbiL dabà // (37).

⁴ Aptariamuose tekstuose intonaciją nurodantys tonai žymimi tam tikrais ženklais: ženklų ↗ žymimas ryškus tono kilimas, ↘ – ryškus tono kritimas, ↘ – tono kilimas-kritimas, ꞑ – tono kilimas su kritimo tendencija, Ꞓ – tono kritimas su kilimo tendencija, ↗ – tęsiamas tono kilimas, ↘ – tęsiamas tono kritimas (žr. Kazlauskaitė 2005, 72). Intonaciniais ženklais ↗ ir ↘ žymimas labai nežymus tono kritimas ar kilimas, kuris nelemia aktualiosios skaidos, todėl šių ženklų – jų nėra „Palemono“ šrifte (juos turi tik „Fontra“ šriftas) – atsisakyta.

tɛ_kai_p čɛ_ji_rà\ | dabaŕ kù.nìks / i_ta_jó .gàspa'di.næ_ / miēkta šali.mais_ // (149).

dauḡāũ / ká_ / dabaŕ darí_t\ // (164).

Pasakotojų tekstams skatinamoji intonacija nėra būdinga – ji dažnesnė ne pasakojimuose, o dialoguose, pokalbiuose. Kai kuriose aptariamų tarminių tekstų vietose yra įterpiami ir kitų asmenų arba pačios pasakotojos ir kito asmens pokalbiai, bet skatinimo atspalvis beveik neišvelgiamas. Savotiškas skatinimas pastebėtas tik viename sakinyje – *davá.i aĩ.nam pàs_i_-- / pas_kù.nėḡ^(a) ant / ant_ãũ.kšta_ | ,pàs_i_žurė_t kai_p_ĩs_té_ḡ-- / miēḡα\ / i_miēḡama_ jó_ // (147).*

Intonaciškai gali būti reiškiamos ir įvairios emocijos. Tai vadinamoji emocinė, arba ekspresinė (žr. Koženiauskienė 2001, 353), intonacija. Analizuojamuose tekstuose kokias nors emocijas padeda reikšti ne tik leksinės priemonės, bet ir tam tikra intonacija pasakyti sakiniai. Pvz.:

vá.k važ_ãuò i_baisó.gala_ / tai_ / nú.gara gé.lu / viētõs næ_turiũ_ / ['labai skauda'] _ac_ / pràšõ_ [leisti atsisėsti] / sá.ka ,nãvaž_i'né_k_ // (9) ví.skas_ va_ // (10) <...> ,nìkádõ_s mažũ.tis_ / vaiks kai_pú.pà_ | ,nã-ts_i'sé_s_ / ,næ_ -ats_i'stõ_s_ // (12) – kalbėtoja neslepia savo nuostabos, netgi pasipiktinimo: šiais laikais vaikai negerbia vyresnių žmonių, neužleidžia vietos autobusuose. Šios emocijos išsakomos krintančiu tonu sakinio gale. Dar plg.

já.igv is_važ_úoji_ | vaistũ_ / va_čė nei_vaĩ.stinęs_ [nėra] veŕk_ i_važ_úok_ // (28) – krintančiu tonu po pakelto išreiškiamas pasipiktinimas, nusivylimas.

*Viena kaĩ.ta važ_ãuãũ_ i_su_dvi.račũ_ // (39) 'i.ž_ḡrũ,wò_ // (40) – ekspresyvia intonacija (iš pradžių būdingas kylantis, gale – krintantis tonas) pabrėžiamas nelauktas, tiesiog neįmanomas faktas – puikiai dviračiu važiuojančios moters parvirtimas: *Vieną kartą važiavau ir su dviračiu. Išgriuvau!**

ũ_õ_t\ vaikė.li / w_õ_čė_ t_ | w_õ_t_ pasà_ / w_õ_čė_ [tai bent poelgis!] // (74) – kalbėtoja labai stebisi situacijos neįprastumu, netikėtumu: karo metais tetos priglaudė du žydus ir dėl to galėjo pačios nukentėti. Pasakotojos emocinį susijaudinimą rodo kylantis tonas sakinio pabaigoje ir tai, kad kalbėtoja neberanda tinkamų žodžių minčiai užbaigti.

mã.s / davá.i_ | stažḡalvėis_ | mã.s var_tis_ põ_tás_ ló.wa_s_ [jk.] / i_vaĩ.tams_ // (150) – šiuo atveju intonaciškai (kylantis tonas sakinio pradžioje ir krintantis gale) išreiškiamas linksmumas, džiaugsmas. Atkreiptinas dėmesys, kad pasakojamos situacijos linksmumą rodo ir ekstralingvistinis elementas – mimika, kuri tekste nurodoma trumpiniu jk. ('juokiasi').

Apskritai sakinytis, išstartas tam tikra intonacija, gali parodyti, kuri pasakyta informacija yra svarbiausia, o kuri ne tokia svarbi. Tai, kas jau žinoma, aktualu (tema), įprastai nėra pabrėžiama

ir tariama kylančia intonacija, o naujus dalykus (rema) norima akcentuoti, todėl jie ištariamai krintančia intonacija (žr. Sirtautas, Grenda 1988, 192). Pvz.:

kai ↗ *daba* ↘ / *kada* ži·dù(s) šá.ude ↗ / *ižbė*·ga ↗ *maĩ*·jė | *tė*· t'e ži·dai ↗ *bū*·ua | 'guř·g'ėtė ↘ // (64) *kā*·unė ↗ / *a*·kuř ↗ *jė* ten·g'ėta ↘ *bū*·ua // (65) *nū* i·pabė·ga du ži·dai ↘ / *ja*·unī ↘ tukie // (66) *ži*·dá.lka | *ku*·kiū· *dvi*·dešim pėj·kū· šešū ↘ *mė*·tu / i·ži·ts ↗ / *api*·fri·zdeši(m) ↘ *mė*·tū // (67) – 65 sakinyje pabrėžiama, kad buvo įkurtas žydų getas – informatyvusis žodis ištariamai krintančiu tonu. Tai, kokiam mieste buvo įrengtas getas, nėra labai reikšminga informacija, nes pati kalbėtoja, kylančiu tonu sakydama „Kaune, ar kur“, tiksliai tos vietos nežino. 66 sakinyje nuleista intonacija pabrėžiama, kad pabėgo būtent žydai, tiksliau sakant, jauni žydai (rema) – pats pabėgimo faktas nėra svarbus, nes jau buvo paminėtas ankstesniame (64) sakinyje (šiuo atveju tai yra tema). 67 sakinyje konkrečiau apibūdinamas žydų amžius: jis ištariamai krintančiu tonu – tai nauja ir pasakotojos požiūriu reikšminga informacija (rema). Šiuo atžvilgiu nėra tokia svarbi lytis – ją žymintį žodį palydi kylanti intonacija.

nū·i·naĩ-- *naĩ*·nam *bū*·dauv, i·bažni·čė ↗ / *vi*·sa laĩ·ka ↗ / *tė*·n-- *nė*bū·ua ↘ *bažni*·čėš [dabartinio pastato] / *da*·tá. [dabartinę] *stá*·tė ↘ // (130) *grī*·čėi ↘ *bū*·a *pá*·dá·rí·ta *bažni*·čė ↘ / *grī*· ↘ // (131) *vė*·nəm *grī*·čėi *gė*vė ↗ -- / *vė*·nam *gal*·ė žmó·gūs ↗ *gė*vė·nū / *ta*(s)·za·kráštī·j'ōnts / o·kīt'ōi ↗ / *bá*žni·čė·kė ↘ *bū*·ua *tó*·kī *nė*dī·delė // (132). Pateikto fragmento pirmajame (130) sakinyje akcentuojama tai, kad anuo metu dar nebuvo dabartinės bažnyčios, ji buvo tik statoma – tai nauja, nežinoma informacija (rema), pabrėžiama krintančiu tonu. Toliau, 131 sakinyje krintančia intonacija išreiškiamas stebėjimasis tuo, kad maldos namai buvo įrengti „paprastame“ name (tarm. *gryčioje*). Tai žmonių gyvenamoji patalpa: pasakotoja tai primena, nuleista intonacija sakydama, kad *vienam gryčios gale žmogus gyveno*. Nuostabą kelia faktas, kad bažnyčia buvo įrengta namuose – tai labai įdomu, neįprasta ir kalbėtojos pabrėžiama krintančiu tonu.

Kartu su intonacijos dalykais, tikslinga aptarti ritminę analizuojamų tekstų sąrangą. Ritmas įprastai suvokiamas kaip kokių nors kalbos vienetų – žodžių, sintagmų, sakinių ir kt. – kartojimasis; plg. „tolygus kūrinio kalbos garsinių ar sintaksinių elementų, pvz., skiemenų, kirčių pasikartojimas, sakinių sandaros panašumas“ (TŽŽ 2003, 648). Ritminga kalba yra įtaigesnė, raiškingesnė, darnesnė, bet, kita vertus, jai būdingas ir monotoniškas bruožas. Kad kalba netaptų pernelyg simetriška, kalbėtojais turėtų keisti jos ritmą, pauzių trukmę, sakinių ilgį ir pan. (žr. Koženiausienė 2001, 358).

Analizuojami tarminiai tekstai nėra monotoniški. Ekspresyvumo ypatybė susijusi su polinkiu kalbėti sklandžiai, ritmingai: vengti susiduriančių kirčių, ilgesnių nekirčiuotų skiemenų intervalų, vienodu atstumu sudėlioti kirčiuotus skiemenis. Manoma, kad toks ritmas, kai stipriau pabrėžiami nelyginiai skiemenys, yra pats natūraliausias kalbant; jis, beje, visiškai

nuosekliai pasireiškia vakarinėse lietuvių tarmėse (žr. Girdenis, Pupkis 1994, 88–89), taigi ir šiauliškių patarmėje. Apibrėžiant reiškinį, analizuotinas kirčių – pagrindinių ir šalutinių – išsidėstymas sakinyje.

Būdingiausios tarminių tekstų ritmą lemiančios kirčiavimo ypatybės: nedėsningas kirčio atitraukimas iš galūnės, kirčio išlyginimas paradigmoje pagal vyraujančią modelį, šalutinių kirčių sistema – gana smulkiai aptartos šiauliškių patarmės pietinės dalies tekstų perrašytojos (žr. Kazlauskaitė 2005, 18–23), todėl ritmikos dalykai šiame darbe aptariami tik bendriausiais bruožais – tiek, kiek susiję su teksto dalykais.

Tiriamuose tekstuose, pirmiausia stipriosiose pozicijose – tais atvejais, kai kalbėtojos ima pasakoti apie tai, kas ypač aktualu, kas jaudina, ką reikia pabrėžti ir įvertinti, dažnai kirčiuojamas kas antras skienu. Kirtis sintagmose paprastai pasiskirsto vadinamuoju chorėjo ritmu. Štai keletas šiuo ritmu išdėstyto pagrindinio kirčio pavyzdžių iš analizuojamų tarminių pasakojimų⁵:

àkìs išvėř.tu ↗ / baĩsùs mundrũ.mvs ↗ // (11).

ižgėrdò ↗ kad[˘]a(š) sæn(à) ↘ aš // (20) – kad nekirčiuotas, bet jis negriauna ritmo.

mæ.s muñdrėšnì ↘ bũ.uam // (55).

pėrmà tòk^lé tá.msus ↘ bũ.ua žmó.nis næ-- / (57).

má.ma sá.ka / rí.ta naĩ.nam ká.rwu mí.ĩšf ↗ / (93).

i kor̃ mærgá.itęš bũ.uum ↗ // (157).

Kaip matyti iš žodžių *baisus*, *išgirdo*, *sena*, *mundresni*, *perma*, tokie kirčiavimo, sintagmoje kirtį išdėstyti vienodais intervalais leidžia kirčio atitraukimas.

Dar geriau ritmas apčiuopiamas, kai pagrindinį kirtį įremina šalutinis morfemos kirtis – „konstitutyvinė morfemos charakteristika, arba sutampanti su žodžio kirčiu, arba manifestuojama specialiais šalutiniais fonologiniais kirčiais“ (Girdenis, Rosinas, 1974, 198).

Pvz.:

dá. i mànì næpa[˘]žì.na ↘ tas klæb[˘]õnts // (136) – šalutinį kirtį gauna priešdėlis *ne*;

jé.m i raņ.ka ↗ pàbu[˘]čũoju // (139); jàu bũ.ua / pàsta[˘]tĩ.tĩ ská.dai ↗ / (139) – abiejuose pavyzdžiuose šalutinį kirtį gauna priešdėlis *pa*.

ĩ ↗ sĩ.lĩ.pum i pàd bó.kšta ↘ // (171) – šalutinį kirtį gauna priešdėlis *i*.

Aptariamoms šnektoms būdingas kirčio vietos išlyginimo reiškinys: antrosios kirčiuotės žodžių, ypač naujažodžių ar ilgesnių darinių, kirtis apibendrinamas tame kamieno skiemenyje, kuris dažniausiai kirčiuojamas paradigmoje (VAŠ 2007, 30). Veikiant šiam dėsniumi, žodis sukirčiuojamas neįprastoje vietoje ir dėl to pasakymo raiška tampa organizuotesnė, įtaigesnė, pvz.:

⁵ Kirčiuoti skiemenys pabraukti dvigubu brūkšniu.

vaiks kai_pu.pa ↗ 'pupà' | ,nə-tsi'se:s ↘ <...> (12).

tu_kiuos ↗ -- / nù kru_wu.kes 'krūviukēs' kru_wu.kes_ ↗ kru_wu.kes ↘ // (100).

Apskritai, kaip pastebi Jonas Šukys (1983, 19) šnekamajai kalbai būdinga melodika ir ritmika padeda pabrėžti ar „paslėpti“ kurias nors mintis, leidžia pavartoti tokias sakinio struktūras, kurios kitame kontekste, pavyzdžiui, rašytinėje kalboje būtų laikytinos netaisyklingomis ir taisytinomis. Taigi visa intonacinė kalbos sistema prisideda prie laisvesnio, „autoriškesnio“ teksto kūrimo.

3.3. Sintaksinės figūros

Spontaniškai tariminei kalbai būdingas ekspresyvumas, gyvumas, kurį kuria tam tikrų sintaksinių konstrukcijų vartojimas. Kalbos išraiškumą didinančios sintaksinės figūros įprastai skirstomos į tris grupes: retorines, komponavimo ir redukcijos (žr. Župerka 1997, 69). Regina Koženiuskienė (2001, 255) greta šių sintaksinių figūrų grupių išskiria dar vieną – plėtojimo figūrų – grupę. Tačiau tam tikrų figūrų (kartojimo, korekcija ir kt.) vartojimu ji turi bendrumų su Kazimiero Župerkos minima komponavimo figūrų grupe, todėl magistro darbe plėtojimo figūrų grupė atskirai nebus aptariama.

Retorinėmis figūromis laikomos tokios sintaksinės figūros, kurios patraukia adresato dėmesį, padidina įspūdį, sukuria tam tikrą emocinį foną (žr. Vaskelienė 2007, 25). Komponavimo figūros susijusios su tam tikrais sakinio dalių ir sakinių išdėstymo būdais, kuriais didinamas ekspresyvumas – šiomis figūromis neretai sugriaunama įprasta sintaksinė tvarka (žr. Koženiuskienė 2001, 308; Vaskelienė 2007, 26). Redukcijos, arba trumpinimo, figūros rodo įvairių sintaksinių kalbos vienetų (žodžių, žodžių junginių) praleidimą, atitraukimą, kitaip sakant, redukciją, kuria atkreipiamas adresatų dėmesys į praleistas ar nukeltas dalis, sukeliama tam tikros emocijos (Koženiuskienė 2001, 299).

Retorinės figūros. Analizuojamuose tarminiuose tekstuose pirmoji figūrų grupė – retorinės figūros – nėra itin gausi – 12 pavyzdžių (6 %). Jos vartojamos tada, kai pasakotojos stengiasi suaktyvinti klausytoją, patraukti jo dėmesį, nori parodyti pasakojamos situacijos netikėtumą. Tokiais atvejais kalbėjimas yra papildomas retoriniais klausimais arba sušukimais, pvz.:

ar_tai mó.kituję ↗ ,nəmu'ki.nbi / *ar_tai_vi.ska* ↗ (26).

dabà ↘ *gá.l pradé.jæ mukí.t* / *o_gá.l ši.dijæsij* [‘tyčiojasi’] *_va* (33).

tę_kaip čę_ji.rà ↘ | *dabar kú.niks* ↗ / *i_ta_jó .gəspa'di.næ* ↗ / *miėkta šali.mais* ↘ (149).

i_vė·nã·i_u_m ↗ [i virtuvę] / kã·dabaŕʹ darí·f // (160).

jú·s ðsi_vai_z´duokít ↘ (94).

nù paskáú / kã ↘ mæ.s (145).

svarbù kad_ãukštai ↘ (197).

Retorinius klausimus ar sušukimus rašytiniame tekste dažniausiai rodo skyrybos ženklai: klaustukas (?) ir šauktukas (!). Sakytiniame tekste šios retorinės figūros reiškiamos intonacija, kuri perteikiama tam tikrais ženklais: ↗ – kylantis tonas (klausimo centrinis žods), ↘ – krintantis tonas, _↗ – tęsiamas tono kilimas, ^↘ – tęsiamas tono kritimas, ʹ – tono kilimas su kritimo tendencija (žr. Skirmantas, Girdenis 1998, 117–118; Kazlauskaitė 2005, 72).

Kalbėtojų pasakojimuose pavartoti retoriniai klausimai – 8 pavyzdžiai nereikalauja atsakymo iš klausytojo ar pačios kalbėtojos. Tai tiesiog garsūs pamąstymai, abejonės, neretai stebėjimasis pasakojama situacija.

Kalbėtojos emocijos rečiau reiškiamos emocingais šaukiamaisiais sakiniais – retoriniais sušukimais – 4 pavyzdžiai. Šios sintaksinės figūros įprastai rodo situacijos neįprastumą, netikėtą įvykį, ir drauge pasakotojos emocinę reakciją. Pvz., *ar_tai mó·kituję ↗ ,nãmu´ki.nvi / ar_tai_vi.ska ↗ (26)* – pasakotojai nuostabu, kad mokytojas, kurio darbas ir pareiga yra mokyti, turbūt su vaikais nedirba, kaip pridera. Apskritai retorinis sušukimas laikytinas „viena iš emocingiausių retorinių figūrų, kuria kalbėtojas ekspresyviai stebisi, piktinasi, apgailestauja, triumfuoja, liūdi, grasina, pyksta, džiaugiasi“ (Koženiauskiene 199, 347).

Komponavimo ir redukcijos figūros kalbėtojų pasakojimuose vartojamos gausiau: 126 (67 %) komponavimo ir 51 (27 %) redukcijos figūros.

Komponavimo figūros. Iš komponavimo figūrų, reikia išskirti dažniausiai vartojamus stilistinės inversijos, kartojimo, išvardijimo, korekcijos atvejus.

Stilistinė inversija. Kalbos ekspresyvumą tiesiogiai lemia neįprasta žodžių tvarka sakinyje. Lietuvių kalboje žodžių tvarka laikoma įprastine (neutralia, ne emocija), kai sakinio dalys išdėstomos taip:

- 1) veiksnys (S) eina prieš tarinį (SV);
- 2) papildinys (O) eina po tarinio (SVO);
- 3) derinamasis ir nederinamasis kilmininko pažymins (A) visada eina prieš pažymimąjį žodį (SVAO; ASVAO; žr. Sirtautas, Grenda 1988, 194–195).

Aplinkybių vieta dažniausiai yra laisva: būdo aplinkybė eina prieš tarinį, laiko – sakinio pradžioje, vietos – sakinio gale ar pradžioje, tikslo – sakinio gale (žr. ten pat, 195). Galima teigti, kad analizuojamuose tarminiuose tekstuose aplinkybių vieta paprastai nėra inversinė – aplinkybės įprastai vartojamos pagal vyraujančius modelius.

Kitaip nei rašomojoje, šnekamojoje kalboje žodžių ar sakinių tvarka yra daug laisvesnė (žr. Šukys 1983, 20). Kalbant buitiniu stiliumi itin dažnai žodis atsiduria, vertinant objektyviai, netikėtoje sakinio vietoje. Inversinius sakinio modelius lemia pasakymo informacinių elementų išskaidymas: modeliai priklauso nuo to, kokia informacija tam tikru metu yra svarbiausia, motyvuota stilistiškai (žr. DLKG 1994, 646). Čia minėtina tekstuose išreikšta tema ir rema (plačiau apie temą / remą žr. skyriuje „Gramatinė kohezija“, p. 36).

Aptariamuose tarminuose tekstuose stilistinė inversija pasireiškia beveik kas antrame sakinyje. Kalbėtojų pasakojimuose suardoma įprastinė žodžių tvarka SVO ir mintis grindžiama 2 pagrindiniais modeliais:

1. Papildinys eina prieš tarinį (SOV, OVS, OSV arba tiesiog OV); veiksnio vieta nepastovi, neretai jis visai neįvardijamas. Pasakotojos, iškeldamos papildinį į žodžių junginio pradžią, labiau pabrėžia patį objektą, su juo susijusią netikėtą situaciją, o ne esamą vidinį nusiteikimą, atliekamą (atliktą) veiksmą ar būseną. Pvz.:

t̪ik̪.j̪əu m̪əna má.mos / t̪ə.j̪ó.s nækente / ká.m̪.k̪ə-- / ká.m̪ kaŋpi'nĩ:kæ / kám // (128). Kalbėtoja pirmiausia nori pabrėžti ne tetų jausmus (abejingumą, pyktį), bet asmenį, kuriam neigiamos emocijos skirtos, – nekenčiamas buvo ne bet kas, o mama, kalbėtojai labai artimas žmogus.

n̪ù.t̪ə [buvo] kàd.va.t̪ú / vař.kšu / vá.iksčidava labai d̪əuk / b̪əf-- // (3).

t̪ó.kæ ak̪i.pliša dar̪i:k / nəvažĩ.né:kʰ kať.sə̀nà / šĩ.taip l̪ə̀b̪ə baĩs̪ù // (30).

n̪ù.t̪ə va.t̪əip | l̪ə̀uk̪ùs / i.n̪ùsta'tĩ.dom / aš.pat̪i d̪á.r̪ stač̪əú // (102).

naĩ.nam̪ i.vĩ.r̪t̪owæ / t̪às iš.pra.ž̪os / kai.naĩ-- / naĩdaw̪ / d̪á. i.m̪əni nəpa'žĩ.na / t̪as.kl̪əb̪əŋts // (136).

n̪ù.t̪ə aš.ain̪ù p̪əs̪é.vé.ik̪et / s̪ù.t̪úo k̪ú.n̪igu / j̪ə.m̪ i.rañ.ka / p̪əbu'č̪úju | t̪á.m̪ k̪ú.n̪igui / m̪əni tai mok̪i.na / i.əš tai dar̪əú // (139).

2. Tarinys eina prieš veiksnį (VSO, OVS arba VS) – labiau pabrėžiamas veikėjo veiksmas ar būseną, atsitikus kokiam įvykiui, o ne veikiantis subjektas ar koks nors objektas. Pvz.:

n̪ù i.pabé.ga du žĩ.dai / j̪əun̪i / tuk̪iə // (66). Šiame sakinyje tarinys pavartotas prieš veiksnį: iškeliamas įvykio (pabėgimo) svarba; pasakotojos nuomone, šiuo atveju reikšmingesni yra ne veiksmą atliekantys asmenys, bet tai, ką jie padarė.

dab̪ə / aš̪ i̪eĩn̪ù [i autobusą] / i̪eĩ.nu / t̪òk̪i s̪ənu.t̪ə / s̪é.ž̪u / s̪á.u / graĩť s̪f̪f̪k̪ | i.àcis-- / àci'stò.j̪ò // (18).

p̪əmə / t̪òk̪é t̪á.msus / b̪ú.ua / žmó.nis / n̪ə-- / b̪ə m̪undr̪ú.ma / t̪òk̪é // (57).

m̪á.ma s̪á.ka / r̪i.ta naĩ.nam̪ k̪á.r̪əwu / m̪i.l̪šf̪ / s̪ùsta'tĩ.toš / vĩ.s̪os / gub̪é.leš / iš.pu.nakti̪és // (93).

paškâú kai pra-ē-j^o iâu t^e mû-šei ↗ / ,apsipa'ká.jina ↗ / t^e tadà / aci'rá.da t^e ži-dai ↘
paš(j)á·s // (110).

nu_ē_tá· / vi.sa lai.ka ai.dauo ↘ àš // (133).

Kalbant apie dviejų žodžių sąveiką, sintaksinę dermę, būtina aptarti ir formalųjį išdėstymą pagal atstumą ir kryptį: kontaktiškumą ar distanciškumą ir prepoziciją ar postpoziciją.

Kontaktinis žodžių santykis esti tada, kai yra derinami vienas greta kito esantys žodžiai, o distancinis – kai siejami žodžiai yra vienas nuo kito nutolę, atskirti kitų įterptų žodžių (plg. Vaskelienė 2007, 92–93 – kontaktinis (artimasis) ir distancinis (tolimasis) sakinių siejimas). Prepozicija apibrėžiama kaip „1. priklausomojo dėmens padėtis prieš pagr.[indinį] dėmenį žodžių junginyje arba sakinyje“ (TTŽ 2003, 598), o postpozicija – „priklausomojo dėmens arba tarnyb.[inio] žodžio padėtis po pagr.[indinio] dėmens žodžių junginyje arba sakinyje“ (ten pat, 594).

Esamą žodžių poziciją, kai papildinys eina prieš tarinį, o tarinys eina prieš veiksnį, aptartuose pavyzdžiuose lėmė pakitusi, „autorinė“ žodžių tvarka. Papildinys, vartojamas kartu su tariniu, tapo prepoziciniu, nors įprastai jis esti postpozicinis. Ir nors gramatinį sakinio centrą sudarančiam veiksmiui būdinga prepozicija, o tariniui – postpozicija, šnekamoji kalba rodo, kad šis žodžių tvarkos modelis gali būti suardomas: veiksnys su tariniu apkeičiami vietomis, t. y. postpozicinis žodis atkeliamas į prepoziciją, ir atvirkščiai. Žodžių tarpusavio sąsaja pagal atstumą šiais atvejais dažniausiai išlieka nepakitusi – kaip ir įprastai žodžių tvarkai, taip ir inversinei, būdingas kontaktinis žodžių siejimas.

Neutraliajame stiliuje pažyminy eina prieš pažymimąjį žodį, t. y. žodžių tvarka čia yra prepozicinė ir įprastai kontaktinė. Tačiau daugiau ekspresyvumo atsiranda tada, kai pažyminy eina ne prieš, o po pažymimojo žodžio. Pvz.:

nù iⁱ dâugâú / t^e iⁱsai ↗ [pirmininkas] | dá.ve jó·m bará.ka ↘ tuki· / wukečú· pàlikta /
šké·mu miškà bú.ŭa ↗ i | ,pàd^uwa'no·iæ ↘ / ta_bará.ka ↘ // (121). Pažyminį keliant po pažymimojo žodžio ir tariant jį akcentuojamai, labiau išryškėja aptariamo dalyko ypatybės: šiame sakinyje pabrėžiama, kad davė ne bet kokį baraką, bet *vokiečių paliktą*. Jei šis sakiny būtų pasakytas pagal įprastai, neutraliai, be pabrėžiamosios intonacijos (modelis SVAO – <...> isai dāvė jóm tokį vokiečių pàliktą barāką <...>), būtų aktualizuota ne aptariamo dalyko ypatybė, o veiksmas – *davė*.

nù iⁱ pabé·ga du ži·dai ↘ / jâuni ↘ tukie // (66).

tai_aŭvæždava ↘ // (114) tai_á.va.li.ņes ↗ jó·m / tai_skarú.te kó·kæ ↗ // (115).

kadà sú.degé ↗ [namai] / jó·s isi.kase duōbeL tá· / ,pasi'di.dina ta_bú.ŋkeri ↗ | kuŕ_jé [žydai]
givá.na ↘ <...> // (117).

<...> væn^uòm grī·čōj gēvè_↗-- / vænām galæ žmó·gūs↗ gēvæ.nv / ta(s)_za.kràsti'j^uõnts / o_kit^uõj↗ / bàžní·čú.kæ↘ bú.ɥa tó·kì nedí.delæ // (132).

Atkreiptinas dėmesys, kad dažnais atvejais savitą žodžių tvarką renkamosi automatiškai. Dėl spontaniškumo, menko kalbos apgalvojimo, neretai ir skubėjimo pasakomas tą akimirką atėjęs žodis. To, kas jau išarta, atgal nesugrąžinsi, todėl prie jau pasakyto kalbos vieneto jungiami kiti žodžiai ar sakiniai ir tokiu būdu atsiranda neįprastas, inversinis pasakymas.

Kartojimas. Tų pačių žodžių (žodžių junginių) kartojimas gali būti apibrėžiamas dvejopai: vienu atveju jis laikytinas kohezijos, t. y. leksinio rišlumo priemone, kitu – savotišku kalbos nesklandumu: pastarojo tipo figūra neturi arba beveik neturi semantinio svorio (plačiau apie kartojimus žr. kohezijos ir kalbos nesklandumų skyriuose, p. 42, 55).

Išvardijimas. Išvardijimą sudaro vienaarūšių sakinio dalių arba vienaarūšių sakinių eilė (žr. Župerka 1997, 73; Vaskelienė 2007, 28). Kitaip nei kartojimo atveju, išvardijimo narių skaičius nėra apibrėžtas – vardijimo dalykų eilę gali sudaryti nuo dviejų iki keliolikos (ar netgi keliasdešimt) elementų.

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose būdingiausias dvinaris išvardijimas. Apskritai aptariamuose pasakojimuose išvardijimo figūrų pavyzdžiai nėra itin dažni: rasta 30 (15 %) pavyzdžių. Matyti, kad išvardijimo eilę dažniausiai sudaro tariniai, reiškiami veiksmažodžių arba daiktavardžių formomis, veiksniai, papildiniai, vietos aplinkybės. Pvz.:

kad_{va}·bū·tu↗ / tai_{va} papjæ.utu↗ / žudí·tu↗ kai_{dabà} / tē næ↘ / tu^{kú}· [dalykų] næbú.ɥa↘ / aš^ē·næ↘-- // (1). Vardijant tarinius svarbiau iškelti patį veiksmą, o ne tą, kas veiksmą atlieka. Šiame sakinyje kalbėtoja lygina dabartinius laikus su senesniais: išreiškiama mintis, kad dabar žmonės yra kitokie, mąsto kitaip, nei būdavo anksčiau.

aini tí·lì bėjéi _↗ / kad_{nægá}.utum da_i·doñčūs↘ // (52).

i_r·eiké·jæ išmai'tí·t↗ / i_r·išvalgi'dí·t↘ [juos] / ^uõ↘ // (107).

nù ii·àš nainù i_{tá}·bažní·čæ↗ tænaís / pabú·nù bažní·čōj↗ / pō_{mišú}·↗ / pō_{vīskuóm}↗ / è / i_{ateinù}↘ / i_{ateinù}↘ nù / paš_{júos}↘ / i_{ví}·rtōwæ↘ // (135).

nù_{ii} | kur_{aš}·jú.m sakōú↗ / màna tē·te turé·jæ ta_s·fī(s) sé.seræs↗ / jō·s labai¹ tukæm̄ barak^(e) / prastō·'grī·čō. / 'lú·š.nó.↗ / sæ^u·nó·wiš.kō.↗ / šaudaiš² dejk--^f / 'ant_{lāukú}· gīvæ.na↗ / nù iir_{adbé}·ga↘ tie_{žī·dai} abú.du // (68).

pa_r·ždi.-- / pa_r·diēna pripjæ.un miēžú↗ / pripjæ.un avižú↗ <...> // (89).

pīrmà su_{daĩ}·gūiš↘ bú.wa [dirbama] / dabà kumbá.inai↗ / pjæ.unamos má.šinōs↗ | vīska næbú.wa tadà / i_{pu}·ká.ra↗ t^uõ-- | tu^{kó}·s t'ēxnikōs↘ // (89).

Aptariamuose tekstuose dažnesni – 27 pavyzdžiai (90 %) bejungtukio išvardijimo atvejai. Jungtukų nevertojimas (tai asindetonas) rodo, kad pasakojant nėra pabrėžiamas kiekvienas veiksmas, dalykas atskirai, bet kuriamas bendras vaizdas, visumos įspūdis (žr. Župerka 1997, 72). Rasti vos 3 (10 %) išvardijimo pavyzdžiai, kuriuose kartojant jungtukus (polisindetonas) pabrėžiamas kiekvienas išvardijimo eilės narys. Pvz.:

u_jeigu jau_bu·tu wukečėi suži'no.jæ. / gá.tavaŲ jau_bu·tu / jau_i'šá.u.dė. i·tá·s c'otkasŲ / i·màna tė·tæŲ žinojæ ka(t)·tė·žī·daiŲ [slepiami] / i·màna má.maŲ // (79).

i paškáu suži'no·jæŲ / kad i tà židá.lkaŲ i·rà / i tà(s) žī·tsŲ tæ.j·rà // (106).

<...> vá.ikšta aplėnk / ,aplėnk·tá· bažnitė·læŲ / to·s mó·tæŲ-- / a·tė·mó·terisŲ / a·tė·vi·raiŲ / àš·næŲ næ-- | næ-àčkeræmŲ // (178).

Korekcija. Kalbinio akto metu pasakyta mintis kalbėtojų neretai yra koreguojama, tikslinama. Stiliaus figūra, ekspresyviai koreguojanti, tikslinanti mintį, yra vadinama korekcija (žr. Župerka 1997, 74; Vaskelienė 2007, 29). Pasakyta mintis tikslinama įterpiant aiškinimą kitais, klausytojui suprantamesniais, aiškiau mintį apibūdinančiais žodžiais (žodžių junginiais). Pvz.:

,nìká'do·s mazú.tisŲ / vaiks kai·pu.pàŲ | næ-tsi'sé·sŲ / næŲ-atsi'stó·sŲ // (12) ,nè-už'laisl [vietos] kai pėrmė // (13). Kalbėtoja susivokė, kad pasakė netinkamą, visiškai priešingos reikšmės žodį, todėl po trumpos pauzės pakoreguoja ištartą žodį, kad kalba būtų aiškiai suprasta ir klausytojas nebūtų klaidinamas.

tai_vadí.nama jė-os / tie-- / ta(s) žī·ts / su židá.lkaŲ / ,sustátí·dava ná.kti júŲ [gubeles] // (95).

nu paškáu kadà jo užė·jæ ká.rasŲ vadí.nama / ru.sai jau kadà užė·jæ | kumuni.stėŲ tie / jau_wukečėi bėgaŲ <...> // (109).

Svarbu tai, kad visas korekcijas lydi pabrėžiamoji intonacija, aiškesnis artikuliavimas (nėra nutūkimo, galūnių redukcijos). Balso tvirtumas, raiški dikcija klausytojui neleidžia suabejoti, kaip yra iš tiesų.

Redukcijos figūros. Redukcijos figūromis laikytinos elipsė ir nutylėjimas (žr. Župerka 1997, 75–76; Vaskelienė 2007, 29–30).

Elipsė. Elipsės esmė – numanomų sakinio dalių praleidimas (apie elipsinius sakinius žr. skyriuje „Vientisiniai sakiniai“, p. 12).

Nutylėjimas. Šnekamojoje kalboje neretai linkstama nutraukti pradėtą sakyti mintį. Minties nutraukimas, nepasakymas iki galo vadinamas nutylėjimu. Šia sintaksinės redukcijos

figūra perteikiamas kitoks, neverbalinis turinys. Juozo Abaravičiaus pastebėjimu, figūrai būdinga „ryški empirinė, semantinė, ekspresinė, o kartais ir filosofinė motyvacija, kai neverbalizuotas teksto turinys esti susijęs su bendrų žmogaus problemų – amžinybės, likimo, kaltės ir kt. – apmąstymu“ (Abaravičius 1994, 3). Tokia netekstinė (nutylėta) informacija įprastai suvokiama per retrospektyvųjį kontekstą ir (arba) dialogų kalbą (ten pat, 4). Kalbinio akto metu kuri nors mintis gali būti nutylima dėl įvairių priežasčių:

1. Sakoma mintis kalbėtojui atrodo aiški (taigi turėtų būti aiški ir klausytojui) – ji buvo įvardyta anksčiau, yra suprantama iš bendro konteksto. Pvz.:

iš_kar.ta | m̄ana t̄e.te ,n̄eži'n̄'oj̄æ / ka(t)_t̄eĩ-- / t̄e_žid̄a.lkai b̄os_ / nīk^(a)-- / vadi.n̄q^(ma) // (81). Šiame sakinyje kalbėtoja greičiausiai norėjo pakartoti junginį nieko nežinojo, bet susivokus, kad bus kartojama ta pati informacija, nustojama kalbėti.

<...> l̄aũkũs̄ i_nũsta'ti'dõm / aš_patĩ d̄a.r stač̄aũ // (102) nušta.ta-- // (103). Iš anksčiau pasakyto sakinio (102) yra aišku, kad *gubelėmis nustato laukus*, todėl antrą kartą tas pats žodis laukus nekartojamas – kylanti intonacija rodo nutylėjimą.

2. Kalbėtojas skuba tęsti kalbą, pasakoti, kas buvo toliau, tarsi bijodama ką nors pamiršti pasakyti, todėl nebaigia ankstesnės minties. Pvz.:

iř_jõ's pá.čõš giV̄æ.na tam_bú.ŋkeri // (118) i.švedeĩ ,k̄ami'n̄ũ.ka_par-- // (119) i_àš̄ŋ t̄æ.naī.dau^(au) pas̄(j)æ's <...> // (120).

j̄au_s̄æsuó tai_mõki.na / j̄au_ka_jīs-- // (140) jis_má.n_dar [papplekšnoja per dilbį] / par_raĩ.ka / tai_papló:j̄æ su_raĩ.ka / tas_kl̄æb^uõnts / // (141).

3. Kalbėtojas svarsto, ką toliau pasakyti (vyksta mąstymo procesas) – ir mąstyti, ir kalbėti vienu metu nepavyksta. Pvz.:

nũ_t̄e [buvo] ,k̄ad_va_tũ-- vař.kšũ v̄a.ikš̄čidava labaī d̄aũk / b̄æt-- // (3).

<...> i_tulĩ-n̄ i_tulĩ-n̄ / iř_aĩ.(n) nu m̄anĩ / kad_j̄aũ vadi.na^(ma) / // (86). Žodžių stygių, paieškas rodo ir pasakotojos gana dažnai vartojamas įterpinys, „parazitinis“ žodis vadinama – kol mąstoma, kaip toliau pratęsti pasakojimą, kalba užpildoma nereikšmingais, „tuščiais“ žodžiais.

3.4. Rišlumas

Svarbiausia teksto ypatybe yra laikomas teksto komponentų (įprastai sakinių) rišlumas. Ši teksto požymį kalbininkai apibrėžia kaip „teksto komponentų santykius, sąlygojančius jų fonetinį, struktūrinį, loginį prasminį, stilistinį ryšį, savitarpio priklausymą“ (Buitkienė, Valeika 1983, 15). Taigi teksto rišlumas gali būti aptariamasis žvelgiant į įvairius teksto lygmenis:

fonologinį (tai – intonacijos, pauzės), gramatinį (elipsė, sintaksinių konstrukcijų paralelizmas, žodžių tvarka, veiksmažodžio laikų koreliacija, jungtukai ir kt.), leksinį (pakartojimai) (žr. ten pat, 15).

Prieš aptariant gramatinės ir leksinės teksto komponentų siejimo priemones ir būdus, paaiškintini svarbiausi – kohezijos ir koherencijos – terminai. Kohezija įprastai suvokiama kaip paviršinis (formalusis), išorinis, matomas teksto rišlumas, o koherencija – gilusis, prasminis, „paslėptas“ rišlumas (žr. Dijk 1972, 41; Hatim, Mason 1990, 192; Remeikytė 2002, 148–149; Vaskelienė 2007, 40; 43 ir kt.). Kohezija kalbos sistemoje realizuojama gramatinėmis ir leksinėmis sakinių siejimo priemonėmis, būdais ir gali būti išreikšta šiuose kalbos lygmenyse: leksiniame, morfologiniame, fonologiniame (Halliday, Hasan 1976, 5). Dažniausiai yra išskiriamos *gramatinės*, *leksinės* ir *leksinės gramatinės* kohezijos rūšys (žr. Vaskelienė 2007, 40).

Koherencija, kitaip nei kohezija, nėra išoriškai matomas reiškinys – „koherentiškas tekstas suvokiamas adresato ir adresanto pašamonėje“ (Vaskelienė 2007, 43). Tokiam tekstui suvokti yra svarbus kontekstas: jeigu sakiniai prasmės atžvilgiu nėra susieti su platesniu kontekstu, jie gali likti nekoherentiški (žr. Remeikytė 2002, 149). Kaip yra pastebėję kalbininkai, gilųjį teksto rišlumą gali lemti tokie faktoriai: 1) pasakymai, esantys prieš ir po aptariamo teksto; 2) paralingvistinės ypatybės; 3) kiti tekstai; 4) konkreti situacija; 5) socialinė ir kultūrinė situacija; 6) teksto adresantas ir adresatas, jų sukaupta patirtis, žinios apie juos supantį pasaulį ir apie vienas kitą (žr. Cook 1995, 24).

3.4.1. Gramatinė kohezija

Teksto lingvistikos specialistai įprastai išskiria šias gramatinės kohezijos rūšis: referenciją, substituciją ir elipsę (žr. Remeikytė 2002, 152–154; Vaskelienė 2007, 40–42). Referencija aiškintina kaip santykis tarp kalbos ženklo ir denotato, o substitucija – vieno kalbos elemento pakeitimas kitu, tą pačią funkciją atliekančiu, elementu (žr. TTŽ 2003, 630; 711). Šios dvi kohezijos rūšys glaudžiai susijusios su kitomis sakinių siejimo priemonėmis, pavyzdžiui, įvardiniu, sinoniminiu pakeitimu (žr. skyrių „Leksinė kohezija“, p. 41), todėl atskirai jos aptiriamos nebus. Bet šiame skyriuje tikslinga atkreipti dėmesį į elipsės atvejus tarp sakinių, t. y. elipsės vartojimą ne siaurąja (plg. elipsę sakinyje, žr. skyrių „Vientisiniai sakiniai“, p. 15), bet plačiąja (atlieka priduriamųjų sakinių funkciją) prasme. Elipsė, atliekanti sakinių siejimo funkciją (šiuo atveju ji svarbi teksto lingvistikai), neretai tapatinama su substitucija – abiem atvejais „praleistas siejamasis elementas paprastai yra pasakytas tekste“ (žr. Remeikytė 2002, 153–154).

Elipsė. Analizuojamuose tarminiuose tekstuose elipsė, kaip sakinių siejimo priemonė, būdinga beveik kiekvienam sakiniui: gretimame sakinyje praleidžiama informacija, paminėta ankstesniame kontekste. Dažniausiai tolimesniuose sakiniuose nebeįvardijamas veiksnys. Pvz.:

nu_žmó·nīs vīsá.i kitó·kī // (4) *daba_gá.lvas išriētū dabà / 'pàbañ'dí·k* *tù važúot* *sá.nts* // (5) [tu] *nægàlì i_àutò.busa ilí.pī* // (6) – 5 sakinyje praleistas veiksnys *žmonės*, kuris buvo įvardytas ankstesniajame sakinyje; 6 sakinyje – veiksnys *tu*.

dabà labai // | *kas_àš* *tie_žmó·nīs / dabà baīsù sutí.kt* *tàvì* *ūška'bī.nyi* // (49) *jàunì* [žmonės] *ūška'bī.nyi* // | *jíe dèkì* // | *jíe neží.na* *ká-- / kai mūndrawó·fī* // (50) – pastarajame (50) sakinyje nebeminimas veiksnys *žmonės* (jis paminėtas ankstesniame – 49 – sakinyje), šiuo atveju pats vienas pažymintis jauni atlieka veiksnio funkciją.

prīpjá.un miēžu // | *tú· avižú·* // | *jó·s kučó·i* // (90) [jos] *tó·kəp* *nu'plí·šə.* // *bú.wa_ŋ--* // (91) [jos] *sūku'čó·i* *t'os_miežūs* | *pař·diēna su_gřé·blū* // | *ta.s_á.vīzas* // (92) – 90 ir 91 sakiniuose praleistas veiksnys *jos*.

naī.nam i_ví.rtořwæ // | *tàs iš_přá.řos* // | *kai_nai-- / naīdawo* // | *dá. i_mànì* *nəpa'ží.na* *tas_klæb'onts* // (136) *paškáu_jáu_pa-- / i_pà-- / i_paží.na* [klebonas] *k'às* // | *kai_kai atėjáu* // | *k'às_čæ dō_mærgá.itæ* // | *sá.ka tó·kì / jàunà* // (137).

áuškštai rēi.kæ tas_kó·jæs // | *labai / k'ol* *uščūpi'nég·jī* *su_kó·jæ / kur_kó·jæ pàsta'tí·f* *rēi.kæ* // (184) *o_jáu_mú·su* [kojos] *nə·i.šnəšə* // | *nè / ne_ží.řklęs* *tó·s* // (185).

Tolimesniuose sakiniuose gali būti praleidžiamasme tik veiksnys, bet ir tarinys. Pvz.:

nù ii_pabé·ga du žī·dai // | *jàunì* *tukie* // (66) *židá.lka* | *ku'kú· dvi.dešim peņkú· šešú·* *má.tu* [pabėgo] / | *i_žī·ts* // | *api_ři.ždeši(m) má.t(u)* // (67) – 66 sakinyje įvardytas tarinys *pabėgo* kitame sakinyje nebekartojamas.

tai_āfvæždava // (114) *tai_á.va.lí.nęs* // | *jó·m / tai_skarú.te kó·kæ* // (115) – antrajame (115) sakinyje nutylimas anksčiau paminėtas tarinys atveždavo.

'alæ_kà-- | *kó·ks* *ilí'pí.mšf* *bú.ua* // (182) *təná.is nu_ví·ręškαs* *ilí'pí.m(s)* [buvo] / *žinó·k* // | *kai_ví·rai tæ_štá.tæ* *té* // (183).

Retesniais atvejais gretimame sakinyje gali būti neįvardytos ir kitos sakinio dalys, pvz., papildinys: *àutò.busa pas_mom nę·rál* // (7) *vaiká.m dúodu* // | *vaikè(s) uškėmštì* // | *ka_nó·rs* *katrās aci'sé.stu* [t. y. atsistotų] // (8) – suprantama, kad antrajame (8) sakinyje kalbama apie autobusą (*vaikams duoda autobusą*), nors tiesiogiai jis nėra įvardytas. Tokiu būdu šis sakiny susiejamas su ankstesniu (7), kuriame objektas yra paminėtas.

Apskritai elipsės vartojimas leidžia išvengti nereikalingo kartojimosi, kalbos pertekliaus, taigi padeda kurti sklandesnį, vientisesnį pasakojimą.

Be siejimo priemonių referencijos, substitucijos ir elipsės, kitų kalbų tyrėjai dar mini tokias gramatinės kohezijos raiškos priemones: sakinių struktūros įvairumą (plg. „Sakinių struktūra ir ilgis“, p. 12), žodžių tvarką ir veiksmažodžių laikų derinimą (žr. Vaskelienė 2007, 42; 102).

Žodžių tvarka. Žodžių tvarkos ypatumai sakinyje apibūdinti skyriuje, kuriame aptariamos tarminiuose tekstuose pavartojamos sintaksinės figūros (žr. p. 30). Bet reikia pabrėžti, kad žodžių išdėstymas sakinyje yra priklausomas ir nuo viso teksto – tam tikra žodžių tvarka gali atlikti komunikacinę funkciją, t. y. siėti tekstą sudarančius sakinius (žr. Sirtautas, Grenda 1988, 194). Į tai atsižvelgiant, atrodo tikslinga aptarti ne tik konkrečius sakinius sudarančių žodžių, bet ir šių sakinių sąsajas su kitais sakiniais, bendru kontekstu.

Tik iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tarminiuose tekstuose žodžiai yra jungiami bet kaip – tarminiai pasakojimai yra padrikoki, stokojantys vientisumo, bet įdėmiau išsiūrėjus, paaiškėja, kad tam tikra žodžių tvarka nėra atsitiktinė. Kalbėtojas viską sudėlioja taip, kad būtų pabrėžti, jo supratimu, reikšmingiausi dalykai, t. y. kuriamas prasmingas tekstas. Lietuvių kalbai būdinga laisva žodžių tvarka „leidžia tos pačios sintaksinės sandaros sakiniais nurodyti skirtingą sakinio aktualiąją skaidą, išskirti iš situacijos žinomus ir norimus pranešti dalykus“ (Vaskelienė 2007, 103). Vadinasi, kalbant apie teksto prasminį skaidymą pagal turinį, aptartinos temos ir remos sąvokos.

Įprastai tema apibrėžiama kaip adresatui jau sena, žinoma, nereikšminga informacija, o tema – tai, kas adresatui yra nauja, aktualu, reikšminga (žr. Sirtautas, Grenda 1988, 191). Moksliniuose, publicistiniuose tekstuose įprasta, kad rema pasakoma po temos. Šnekamojoje kalboje įprastesnis atvirksčias naujų dalykų pateikimas: rema atkeliamą prieš temą ir taip sukuriamą stilistinę inversiją. Tai, kas pasakotojo akimis yra informaciškai svarbiausia, aktualu, iškeliamą į sakinio pradžią, o ne tokia reikšminga informacija – jos sakinyje galėtų ir nebūti – nukeliamą į sakinio pabaigą (žr. Župerka 1997, 71).

Kai aktualiai skaidomų sakinių branduolį sudaro neutrali žodžių tvarka SV (veiksny – tarinys), tokiu atveju S paprastai reiškia temą, o V – remą. Esant inversiniam žodžių tvarkos modeliui (VS), kartu pakinta temos ir remos vieta: rema atsiduria sakinio pradžioje, o tema nukeliamą po remos (žr. DLKG 1994, 648), pvz., *viena kaĩ.ta važãuãu* ↗ *i_su_dvi.raču* // (39) *ĩ.žãgrũ.wò* ↘ // (40) *i_tiek ikěšò kó.jæs* ↗ / *ka_nægãlũ* ↘ [ištraukti] // (41) *ai.nv põłks tukũ* ↗ / *bernũ* pa_ãugĩ_tu ↗ // (42). Paskutiniame (42) sakinyje tarinys iškeliamas prieš veiksnį (suardoma įprasta žodžių tvarka) – tokiu būdu labiau pabrėžiamas pats veiksmas (ėjimas), o ne jį atliekantys asmenys (jaunuoliai – *pulkas bernų*). Šiuo atveju tariniu eina išreiškiamą rema, nes pateikiama aktualizuota informacija: akcentuojamą, kad bernų pulkas juda tuo pačiu keliu kaip ir pasakotoja, kuriai teko sustoti.

Temos ir remos vieta taip pat pasikeičia suardžius įprastinį modelį SVO (veiksnystarinys–papildinys): į sakinio pradžią iškėlus papildinį, juo apibūdinama rema atsiduria prieš temą, pvz., *ka_nor̥s / pajomtu a_tá· dvi.rati_ / a_padé·tu ištrá.uk(t) ta.s_kóĭ^(as) // (43) gĭng_dĭēv̥ // (44) dá.ve ké.li_ / nĕ·jæ / i_nĕ·jæ // (45) nù mú.mĭs tai̯ ,nəmu'kí·dava_ / mə.s tai̯ ,nəda'rí·davam_ // (46)*. Į sakinio (46) pradžią iškeltas papildinys mumis 'mūsų' drauge su tariniu nemokydavo 'nemokindavo' nurodo remą – pateikiama nauja, anksčiau nepasakyta informacija, o kartu ankstesnių laikų taisyklės supriešinamos su dabartinių: anksčiau taip nebūdavo, kaip yra dabar. Tema *tėvai* (seneliai ir pan.) sakinyje praleista, bet numanoma iš konteksto. Tačiau, vertinant esamą situaciją, pirmiausia pabrėžiamas ne pats veiksmas (taip nemokydavo, taip nedarydavom), bet objektas – būtent mumis (vaikus) taip nemokindavo, mes taip nedarydavome.

Taigi, pradėdant sakinį rema, pabrėžiama tam tikra, kalbėtojo supratimu, aktuali informacija – ji išsiskiria svarba, naujumu. Tačiau teksto sakinių siejimo funkcijos rema paprastai neatlieka: pradinis sakinio taškas yra tema ir tą funkciją atlieka ji.

Įprastinė temos vieta yra sakinio prepozicija, o remos – postpozicija (žr. Sirtautas, Grenda 1988, 191–192). Pavyzdžio *a(š)_sākò_ kad / pas_mú.m atėĩ.dava tòks pú.zbrulis_ / tē_ĩs_ / tæsó·k / ni_dor̥.nvs ni_razom̥.nvs_ atró·dĭdava // (54) mə.s muñdr̥èšnĭ_ bú.ɥam // (55) ĵis púolv ĭ_raj̯.ka_ bučúof / ví.sas ai-- nukai̯.tes_ / ĵis'gañdes_ / švé.ikinasi_ / tòks næsá.wvs_ ví.sas // (56)* 55 sakinyje tema yra prepozicijoje pavartotas įvardis *jis*, kuriuo pakeičiamas anksčiau įvardytas žodis *pusbrolis*. Matyti, kad tema leidžia nuosekliau pereiti prie kitos minties, glaudžiau sujungti gretimus sakinius. Rema šiame sakinyje užima postpoziciją, t. y. eina po temos, ir yra reiškiamą tariniu puola [į ranką] *bučiuoti*. Jei ji būtų pasakyta prieš temą (arba tema būtų neeksplikuota), sakinių siejimas sklandumu nepasizymėtų: *púolv ĭ_raj̯.ka_ bučúof [jis] / ví.sas ai-- nukai̯.tes_ / ĵis'gañdes_ / švé.ikinasi_ / tòks næsá.wvs_ ví.sas*.

Kita vertus, remos iškėlimas į sakinio pradžią dažnu atveju neardo teksto vientisumo, rišlumo. Nuosekliai pereiti prie kitos minties, naujos informacijos neretai padeda įvairūs jungiamąją funkciją atliekantys žodžiai: dalelytės,rieveiksmiai, jungtukai (plačiau žr. skyrių „Leksinė gramatinė kohezija“, p. 46). Pvz., *,nə-a'cí.mənu_ | ĭ_nėbĭ'jó·davam_ / məgó·davam_ | ni_ta.z_dor̥is_ uskleñ̃.dĭ / ni_niēka_ // (2) nù_tē [buvo] kàd_va'tú_ / vař.kšĭ_ vá.ikščĭdava labai dāuk / bət'- // (3) nu_žmó·nĭs vĭsá.i kitó·kĭ_ // 5 daba_gá.lvas išriētĭ dabà / 'pəbañ'dí·k_ tū važúof_ sá.nts // (4)* – po pavartotų jungiamųjų žodžių pasakoma nauja informacija (*vargšų vaikščiodavo labai daug; žmonės visai kitoki; galvas išrietę dabar*) – rema atsiduria prepozicijoje, bet teksto rišlumas yra išlaikomas.

Sakytinėje kalboje tema ir rema išskiriama tam tikra intonacija: tai, kas jau žinoma, aktualu, įprastai nėra pabrėžiama, o naujus dalykus norima akcentuoti, todėl jie ištariami krintančia intonacija (apie intonaciją žr. skyrių „Melodika ir ritmika“, p. 24).

Taigi, pritariant kalbininkės Adelės Valeckienės pastebėjimui, tai kas, sudaro sakinio temą, o kas – remą, priklauso nuo paties kalbėtojo valios: jis pasirenka, kokiais žodžiais pradėti sakinį, kurią informaciją labiau akcentuoti, o kuriai neteikti didelės reikšmės (žr. Valeckienė 1998, 90).

Veiksmažodžio laikų derinimas. Teksto rišlumui didelės įtakos turi ir veiksmažodžio laikų derinimas – tinkamai parinktos laiko raiškos priemonės leidžia kurti sklandų tekstą. Nė vienas tekstas neegzistuoja be laiko kategorijos – tai būtina sąlyga, norint perteikti įvairius įvykius, reiškinius. Laiko seka tekste įprastai yra nusakoma pagal deiktinį laiko centrą – laiko atskaitos tašką, dabartinį momentą, t. y. įvykių, apie kuriuos kalbama, aktualųjį laiką (žr. Selmistraitis 2006, 172). Deiktinio laiko centro atžvilgiu, laikas gali judėti dviem kryptimis: atgal ir į priekį. Retrospekcinis laikas kalboje reiškiamas būtoju kartiniu arba būtoju dažniniu, o prospekcinis laikas – būsimuoju laiku. Visi predikatyvumą turintys sakiniai tarpusavyje yra susieti tam tikrais laiko ryšiais ir drauge jie gali sudaryti įvairius laiko derinius (žr. Vaskelienė 2007, 103).

Šnekamosios kalbos tekstams itin būdinga laikų kaita, nes tai nėra neutralūs tekstai. Analizuojamuose tarminiuose tekstuose nevienalaikiškumas taip pat pastebimas: nors didžiąją teksto dalį sudaro pasakojimas apie jau įvykusius dalykus, kitaip sakant, apie praeitį, tačiau vis grįžtama į dabartinį laiką, t. y. į tą, kada kuriamas pasakojimas. Pvz⁶:

kad_{va} būtu / tai_{va} papjėutu / žudi tu kai dabà / tē nē / tukū. [dalykų] nēbū. ua / aš nē -- // (1) nē-a'ci. mānu | i nēbi'jō. davam / māgō. davam | ni. ta. Z. dōrīs / uskleñ. di / ni. niēka // (2) nū. tē [buvo] ,kād_{va} 'tū. / vār. kšu / vā. ikš'cidava labai dāuk / bāt' <...> // (3) nu. žmō. nis visā. i kitō. ki // (4) daba. gā. lvas išriētū. dabà / 'pābān' dī. k tu važiot' sē. nts // (5) nēgālī i. āutō. busa ili. pī. // (6) āutō. busa pas. mōm nē. rāl. // (7) vaikā. m dūodu / vaikē(s) [autobusai] uškēmšti / ka. nō. rs katrās ,aci' sē. stu [t. y. atsistotų] // (8) vā. k važēuō i. baisō. gala / tai nū. gara gē. lu / viētōs nēturiū. ['labai skauda']_ats-- / prāšō [leisti atsisėsti] / sā. ka ,nēvaži' nē. k // (9). Šioje teksto ištraukoje pasakojimas pradedamas būtoju laiku – pasakotoja dalijasi savo prisiminimais. Tačiau praeities laikas yra nuolat lyginamas su dabartiniu, todėl greta būtojo laiko vartojamos ir esamojo laiko formos. Štai 3 ir 4, 8 ir 9 sakiniuose vienalaikiškumo nėra, bet, kita vertus, dėl to teksto (sakinių) rišlumas nėra suardytas – jį saugo prasmės ryšio žodžiai: įvairūs jungiamieji žodžiai. Šiais atvejais sklandžiai

⁶ Esamąjį laiką reiškiantys veiksmažodžiai (jų formos) pabraukti viengubu brūkšniu, būtajį – dvigubu.

prie kito laiko pereinama sakinio pradžioje pavartojus siejimo vaidmenį atliekančiusrieveksmius *daba* 'dabar' ir *vak* 'vakar' (plačiau apierieveksmius, kaip siejimo priemones, žr. skyrių „Leksinė gramatinė kohezija“, p. 51).

Atkreiptinas dėmesys, kad sakiniai gali liudyti tą patį laiką ir vartojant skirtingus gramatinius laikus, žr. 9 sakinį: *prieveksmis vakar* ir būtojo kartinio laiko forma *važiavau* rodo, kad pasakotoja kalba apie praeitį. Šiuo atveju toliau pavartotos esamojo laiko formos (*gelia*, *neturiu*, *prašau*, *sako*) taip pat žymi būtąjį laiką – esamasis laikas čia pavartotas perkeltine reikšme (plg. Vaskelienė 2007, 104).

Apskritai analizuojamuose tarminiuose pasakojimuose deiktinį laiko centrą sudaro būtasis laikas: daugiausia kalbama apie praeitį (tekstai pagal tipą yra pasakojimai). Laiko pasikeitimas šiuose tekstuose fiksuojamas tada, kai iš pasakojimo apie praeitį persikeliama į dabartį: joje vykstančius dalykus reikia apsvarstyti ir įvertinti.

3.4.2. Leksinė kohezija

Leksinei kohezijai priklauso įvairūs kartojimai: pažodiniai, sinoniminiai ir antoniminiai, hiponiminiai, hiperoniminiai santykiai, perifrazė (žr. Vaskelienė 2007, 42; 94–95). Aptariamuose tarminiuose tekstuose perifrazės atvejų nerasta.

Leksinės sakinių siejimo priemonės skirstomos į dvi grupes: grandininio ryšio ir prasmės ryšio (Vaskelienė 2007, 94–95). Grandininio ryšio žodžiai (įvairūs kartojimai, elipsės tarp sakinių) atlieka tik formalią sakinių siejimo funkciją – siejamų sakinių loginis-semantinis ryšys nėra parodomas. Prasmės ryšys sukuriamas tada, kai vartojami žodžiai sukuria loginį-semantinį ryšį tarp sakinių (čia svarbus ne formalus sakinių ryšys, bet turinys) (ten pat, 98). Prasmės ryšio žodžiais įprastai eina įvairūs jungtukai, dalelytės,rieveksmiai, daiktavardžiai (žr. „Leksinė gramatinė kohezija“, p. 46).

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose rasta įvairių grandininio sakinių siejimo priemonių: tai – to paties žodžio kartojimas, įvardinis kartojimas, sinoniminis pakeitimas, elipsė. Hiponimų ir hiperonimų santykiai (I), antonimų poros (II) nėra itin būdingos – rasta po 1–5 šių siejimo priemonių pavyzdžius:

(1) *nù_tē* [buvo] *kàd_vá_tù_↗ / vař.kš_u ↗ vá.ikščidava labai dâúk / bæt-- //* (3) *nu_žmó_nis vísá.i kitó·kĩ ↘ //* (4) – šie sakiniai susieti vienas su kitu ne tik jungiamąja dalelyte nu 'na', bet ir hiponiminiu-hiperoniminiu ryšiu: hiperonimas *žmonės* rodo apskritai visus žmones, o hiponimu vargšai iš tų visų išskiriama atskira žmonių dalis pagal socialinę padėtį.

pař_ždi.-- / pař_diēna pripjé.un miēžu ↗ / pripjé.un avižú. ↗ / pìrmà su_daľ.giis ↘ bú.wa [dirbama] / dabà kumbá.inai ↗ / pjé.unamos má.šinos ↗ | víska næbú.wal tadà / i_pu

ká.ra ↗ t^uó-- | tu^kó·s t^éxnikos ↗ // (89). Kombainai, pjaunamos mašinos (technikos dalis) – hiponimas, technika – hiperonimas.

væn^uóm grī·čōj g^evè ↗ -- / vænám galè žmó·gūs ↗ g^ev^é.nu / ta(s) za kràsti'j^uõnts / o^ukit^uõj ↗ / ,bàžni'čú.kæ ↘ bú.ua tó·kì n^edí.delæ // (132). Žmogus – hiperonimas, zakristijonas (konkretus žmogus) – hiponimas.

(II) p^èrmà tòk^lé tá.ms^us ↘ bú.ua žmó·nis n^è-- / bæ m^undrú.ma ↘ tòk^lé // (57) a dabar^u ↗ tai j^áú kitó.niškì ↘ dab-- // (58) – antonimiškai vartojamais prieveksiškai supriešinami ankstesni ir dabartiniai laikai.

Kartojami žodžiai yra konektoriai, t. y. jie formaliai, išoriškai sieja tekstą sudarančius kalbos vienetus, o kartu yra svarbūs ir turinio atžvilgiu, nes atlieka informacinę funkciją. Be to, tokiu kartojimu gana dažnai siekiama paveikti adresatą, ką nors įteigti.

Pažodinis kartojimas. Gretimuose sakiniuose žodžiai gali būti kartojami dvejopai: dar kartą pakartojant tą patį žodį arba pakeičiant jį įvardžiu (tai vadinamasis įvardinis kartojimas). Kitą sakinį pradendant tuo pačiu žodžiu kuriamas nuoseklus pasakojimo, vientiso teksto įspūdis. Tačiau toks logiškas, grandininis sakinių siejimas sakytinėje kalboje nėra gana dažnas – menkesnis kalbos rišlumas neretai yra nulemtas kalbos spontaniškumo, skubotumo. Aptariamuose tekstuose pastebėti tokie „grynojo“ kartojimo pavyzdžiai (tai sandūros atvejai; žr. Župerka 1997, 72).

dabà labai^u ↗ | kas^uàs ↘ tie žmó·nis // (49) dabà baís^u [ką nors] sutí.kt^u ↗ tàvì ,ùška'bí.nbl^u ↗ // j^áunì ,ùška'bí.nbl^u ↗ / j^íe d^èkì ↗ / j^íe n^èží.na ↗ ká-- / kái m^undrawó·t^u // (50). Kartojamas žodis užkabina susieja abu sakinius – pasakojimas tampa sklandesnis, rišlesnis. Prieš šį veiksmažodį pavartotas būdvardis jauni patikslina mintį, įvardija subjektą – šiuo tikslu veikiausiai žodis užkabina ir buvo pavartotas dar kartą.

nù dá.ve ↘ j^uóm [tetoms] // (111) dá.ve ↗ j^o·m / t^e·và paš j^α(s) š^é.ud^(us)-- // (112). Šiuo atveju tas pats žodžių junginys kartojamas norint parodyti poelgio kartojimąsi – pabrėžiama, kad jos nebuvo paliktos likimo valiai, kad jomis buvo rūpinamasi.

k^uól má.s t^æ·ví.ska s^otvař.kim ↗ ì / ì_tas_kú.niks ↗ at^eĩ.na p^{ri}éšais mú·su ská.dais ↘ | ù.žlep^α ↘ // (155) ù.žlep^α p^{ri}éšai(s) ská.dais ↗ // (156). Pavyzdžio antrajame (56) sakinyje yra pakitusi kartojamų žodžių tvarka, bet dėl to pasakojimo rišlumas nenukenčia: atvirkščiai, sukuriamas visiškai nuoseklus pasakojimas – sakinyje pradedamas tuo pačiu žodžiu, kuriuo buvo užbaigta ankstesnė mintis.

nù ii | i^š·palæřgva ↗ i^š·palæřgva ↗ i^š·palæřgva ↗ i_nulí.pum ↘ // (187) nù nulí.pum ↗ / uj^èzuz to.z_bó·b^os ↗ t^æná.i / ká· ↗ j^u·(s)·sá.ka / ,sigal'wó·j^{it} ↗ sá.ka / alæ j^èg^u klæb^uõnts / ,pàma'ti·tu // (188). Šiuo atveju to paties žodžio pakartojimas sakinio pradžioje leidžia toliau

plėtoti pasakojimą.

Įvardinis kartojimas. Šnekamajai kalbai būdinga pasakytą daiktavardį dar kartą pakartoti koku nors įvardžiu. Taip išvengiama pernelyg dažno to paties žodžio vartojimo – sukuriama rišlesnė – sklandesnė, nuoseklesnė – teksto atkarpa. Be to, daiktavardžio pakeitimas įvardžiu paįvairina kalbą. Pvz.:

vienì ↗ vaikè pra-ĕ-jæ / lá.bv̄s ↘ tətù.tæ / kètì vaikè pra-ĕ-jæ lá.bas // (35) <...> sàkò a_jíe ĉe_juòkæs ↗ / a_júoŝ gá.l̄ mukí.nv̄l dabà // (37).

nù_ji | kur_aŝ_jú.m sàkòu ↗ / màna tē.te turé-jæ ta.s_ři(s) sé.seræs ↗ <...> nù_jir_adbė-ga ↘ tie_žī-dai abú.du // (68) j̄e_pažī.na ↘ matai // (69).

naī.n vakarè pařkilnó.t i_ganī-kla á.řkl̄us_ ↗ | tēn_ká.řves ↗ / vá.ikšta ↘ sá.ka / ská.ra_ùsídė-jus kó.ki bó.ba ↘ sá.ka // (82) <...> sá.ka ↗ / t̄_in̄ bí.jæ kalbė-ř ↗ / kaf_næsu_řrastu ka_židæi^(ka) ↘ // (84).

Daiktavardis įvardžiu keičiamas ne tik gretimuose sakiniuose, bet ir tame pačiame sakinyje. Po ištarto, pasakymo temą žyminčio žodžio (daiktavardžio) dažniausiai daroma pauzė, po to vartojamas įvardis – daiktavardžio substitutas. Tokiu būdu kalbėtojas sutaupo laiko ir mintyse apgalvoja, kaip toliau tęsti sakinį (žr. Šukys 1983, 20). Pvz.:

a(š)_sàkò ↘ kad / pas_mú.m atėi.dava tòks pū.zbrulis_ ↗ / tē_īs ↗ / tæsó.k / ni_doř.nvs ni_razoř.nvs ↘ atró.didava // (54).

to.s màna ĉ^uòtkos | jo.z_bú.ua labai gæ.řos ↗ / tik kad jó.s | màna má.mos tē_nėkəntæ / vadi.nama ká.m 'kañ.pi.ni.kæ ↘ / beř_jó.s labai gæró.(s) šir̄diēs ↘ bú.a (75).

ta_jæ.næ ↗ bú.ua | ańt-- jáu / ín už_màni verė.snae ↘ bú.ua / alæ_tò.-- tai_pà(t) tó.ki žargòĉus_ ↗ kaiř_i_àš ↘ / padū-kt̄ migė-jæs labai bú.uum ↘ // (146).

o_to.z_bó.bos tá. žū.ri ↗ i_mú.su_tē-- / sæsuó i_sá.ka ↘ / i_mei.žæs ↗ / i_pō.tēřus ↗ kal̄.b^a / ujęzu(s) ↗ sá.ka tó.s mærgá.ites / kuř ↘ jo.z dābař_įsī'li.pa / kuř ↘ jo.s_įsī'li.pa // (174).

Pažymėtina, kad analizuojamuose tekstuose dažnesnis atvirkštinis žodžio „dubliavimas“ (tai itin būdinga sakytinės kalbos ypatybė): pirma pasakomas įvardis – asmeninis arba parodomasis, – po to – tą įvardį atstojantis daiktavardis, kuris tiksliau apibrėžia kokį nors minimą daiktą ar reiškinių. Pvz.:

kai ↗ daba_và / kadà ži·dù(s) šá.ude_ ↗ / ižbė-ga ↗ mař_jíe | tá tē žī-dai ↗ bú.ua | !guř_gėtè ↘ // (64).

taš_jiū. ↗ | tú_ žī-du tē_uus ↗ / paži-stams bú.a su_tais ↗ màna-- / su_tò.(m) màna ĉ^uòtkum ↘ // (70).

tē_sá.ka | in_màni žægnó-į žægnó-į_ ↗ / tà židæilka ↘ suprañti (85).

tai_vadi.nama j'ė-os t'ė-- / ta(s)_ž'i.t(s) su_židá.lka / ,s'usta'ti-dava ná.kti j'u--
[gubeles] // (95).

j'ė_ tæ. / [brolis] juōz_αs kai_tarná.vα / paškáu_ sæsuo_ təná.i ad_jáú / i_tá· bāžnič'ú.--
'nū i_tá_ / pas_tá· klæbō·na tarná.uť_ // (134).

naĩ.nam i_ví.rto_wæ / tās iš_prá.ž'os / kai_nai-- / na'idawo^ / dá. i_mànì ,nəpa'ž'i.na
tas_klæb^ōnts // (136).

Sinoniminis kartojimas. Tekstuose ryškus ne tik pažodinis, įvardinis, bet ir sinoniminis kartojimas, arba, kitaip tariant, sinoniminis pakeitimas. Kurių nors žodžių pakeitimas sinonimais leidžia pajvairinti minties raišką, kuria gyvesnį tekstą. Analizuojamuose tekstuose vartojami tik leksiniai sinonimai. Pvz.,

dabà / àš ijeinū_ [i autobusą] / ijeĩ.nv tøkì sænu.tæ / sé.ž'u sá.u / graif s'rikt_ |
i_àcis-- ,aci'stó·jò_ // (18) a_tá· bó·ba sã.kā_ / ,nèsí'stó·k_ ,nèsí(s)tó·k_ | i_tá.msta
ne_jáunèšnè_ [jk.] // (19). Šiuose sakiniuose pavartoti žodžiai *senutė* ir *boba* įvardija tą patį nejauno amžiaus moteriškos lyties asmenį, todėl laikytini kontekstiniais sinonimais. Tačiau įvykusi situacija (kadaisė pasakotoja užleido senutei vietą autobuse, o ši ją sugėdino pasakydama, kad yra ne ką jaunesnė) veikiausiai lėmė tai, kad iš pradžių pavartotas mažybinis, malonybinis, taigi teigiamą konotaciją turintis žodis *senutė*, kitame sakinyje buvo pakeistas į tarmėje neutralų kalbos vienetą *boba*. Kiti pavyzdžiai:

pèrmà tøk'ė tá.msus_ bú.ūa žmó·nis nà-- / bæ_mundru.ma_ tøk'ė // (57).

nū paškáu_ kadà_j° už_ė·jæ ká.r_αs_ vadi.nama / rú.sai jáu_kadà už_ė·jæ | kumuní.stę_ t'ė /
jáu_wūke'č'ėi' b'ėga_ / tai_j'ė tadà išli_ĩ.da_ <...> (109) paškáu_ kai_pra-ė·j° jáu_t'ė_mū·šei_ /
,apsišpa'ká.jina_ / t_ė_tadà / ,aci'rá.da t'ė_ž'i-dai_ paš(j)é·s // (110).

o_to.z_bó·bos_ t'ė· žũ·ri_ i_mú·su_t_ė-- / sæsuo_ i_sá.kā_ / i_mel'.žæs_ / i_pō·t'ėrus_ kaĩ.b^α /
ujæzu(s)_ sá.kā tó·s mærgá.itęs / kuř_ j_ō.z dābā' i_sí'li.pa / kuř_ j_ō.s i_sí'li.pa // (174) t_ė_và sæsuo
i_sá.kā_ j'óm / sá.kā mó·t'ėis_ næ-- / ,næd_ė'júok_ėt_ <...> // (175).

Kalbant apie leksinę koheziją, būtina aptarti žodžių kartojimus ne tik tarp atskirų sakinių, bet ir to paties sakinio ribose. Tokiu kartojimu įprastai pabrėžiamas veiksmo stiprumas ar ilga trukmė (žr. Župerka 1997, 72). Tas pats žodis gali būti kartojamas dvejopai: iš karto po pagrindinio žodžio arba tarp jų gali būti tarpas, užpildytas kitais žodžiais arba pauze.

Aptariant kartojimus, atkreiptimas dėmesys į jų struktūrą, t. y. į kartojimą sudarančių dėmenų skaičių, į kartojamų žodžių ilgį (žr. Džežulskienė 2006, 40).

Dažniausiai tas pats žodis pasakomas du kartus: kartojama iš karto po pagrindinio žodžio arba po vieno ar kelių žodžių užpildyto tarpo. Pvz.:

dàfò dàfò / i_nəpa'jòtò | kai_pàti \ pasænò // (16).

ʔægnó-i ʔægnó-i _ / | i_tulĩ-n i_tulĩ-n / ir-ai.(n) \ nu mànì / <...> (86).

jáu_té· dū_kum dū_kum _ / // (161).

ujəz"sl / nu_tá· / sí-ki žùr-- iz-- / izgərdò / kad_a(š) sæn(à) \ aš // (20).

dabà labai / | kas_àš \ tie_žmó-nis / dabà baisù [kə nors] suti.kt / tavi
ùška'bi.nvi / // (49).

baisù \ | prait \ / baisù \ // (60).

Retesniais atvejais tas pats žodis gali būti pakartotas tris ar keturis kartus. Pvz.,

kaip_sùku'čó-i / su_grė-blū miéžūs / tu'kúos / -- / nù kruwù.kes kruwù.kes /
kruwù.kes \ // (100). Šiuo atveju bandyta surasti tinkamiausią žodį daiktui įvardyti (tai rodo
pauzė ir ją užpildantis žodis nu 'na') ir, pavykus tai padaryti, rastasis žodis pakartotas net tris
kartus. Šiuo trinarium pakartojimu norima išreikšti labai didelį kiekį objektų (buvo sukrauta daug
krūviukių) ir kartu pasakyti, kad buvo daug dirbama. Kita vertus, toks pasakymas gali būti
vertinamas kaip kalbiškai perteklinis, nes daugiskaitos forma (akuzatyvas) *krūviukes* jau savaime
žymi daugio buvimą.

i_mə.s té· dúodams / | kaip_tə· / plú.m plú.m / plú.mt sá.ka / girdėt á.iškė / o_mə.s /
galwō.m / tə_var.tams an(t)_tu· ló-wú.l // (163). Tris kartus pakartotas ištiktukas plum(t) žymi
pasikartojantį veiksmą, veiksmo intensyvumą – labai stipriai išdykaujama.

u'ót \ vaike.li / w'o_čė / tė | w'ót \ pasà-- / w'o_čė / [tai bent poelgis!] // (74). Kartojamas
žodis vo(t) ('va') rodo stebėjimąsi pasakojamuoju dalyku – netikėtu, sunkiai suvokiamu.

Šnekamojoje kalboje mėgstama kartoti ne tik atskirus žodžius, bet ir ištus žodžių
junginius. Šiuo atveju kartojamoji žodžių grupė dažniausiai pasakoma ne iš karto po
pagrindinės žodžių grupės, bet po tam tikro, kitais žodžiais užpildyto tarpo. Neretais atvejais ta
pati mintis kartojama, norint perteikti, sustiprinti savo požiūrį, vertinimą, emocijas: gėrėjimąsi,
nuostabą, džiaugsmą ir pan. Pvz.:

to.s màna č(u)òtkos | jo.z bù.ua labai gə.ros / | tik kad jò-s | màna mà.mos tə_nəkentəL /
vadi.nama ká.m 'kam.pi.ni.kə \ / beť jò-s labai gəro(s) širdiės \ bù.a // (75) – pasakojant
pakartojama kiek pakeista frazė jos buvo labai geros: jos labai geros širdies buvo.

naĩ.nam | šali.mais dvi· ló-wo(s)· / stó-wi / vienà ló-wa / i_kətà \ ló-wa / šali.m ^(s) |
dVè \ // (148).

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, tas pats žodis dažniausiai kartojamas du kartus. Įprastai
kartojami neilgi – vienskiemeniai (dar žr. skyrių „Kalbos nesklandumai“, p. 55),
dviskiemeniai – žodžiai.

J. Buitkienės ir L. Valeikos straipsnyje (1983, 15) teigiama, kad leksinės ryšio priemonės apima įvairius kartojimus. Taigi kartojimai yra viena iš kohezijos priemonių, bet atkreiptinas dėmesys, kad taip būna ne visada. Analizuojant tarminius tekstus pastebėta, kad tie patys žodžiai gali būti kartojami ne tik siekiant įtaigos ir įtikinimo, norint paveikti emociškai, suldyti tekstą į visumą (žr. Koženiauskiene 2001, 225), bet ir atsiradus kokiems nors pašaliniais veiksniams – tada kartojimai pasakotojų kalboje vartojami nesąmoningai, spontaniškai (apie kartojimus – kalbos nesklaidumus žr. skyrių „Kalbos nesklaidumai“, p. 55).

3.4.3. Leksinė gramatinė kohezija

Leksinei gramatinei kohezijai priklauso įvairūs jungiamąją funkciją atliekantys žodžiai: jungtukai, dalelytės prieveiksmiai, taip pat įterpiniai (žr. Vaskelienė 2007, 42). Visi šie kalbos elementai laikytini teksto konektoriais, nes jie padeda glaudžiau sieti teksto mintis, konkrečiau apibūdinti sakinių ryšius, kurti suprantamesnį tekstą (plg. JB2, 2008, 86–87). Leksine gramatine siejimo priemone atrodo tikslinga laikyti ir vadinamuosius įvardinius artikelius – artroidus: jie taip pat bus aptariami šiame skyriuje.

Jungtukai. Tarminiuose tekstuose gausiai vartojama rišlumo priemonė – jungtukai. Jungtukas ar jungiamasis žodis, atsidūręs sakinio pradžioje, du gretimus sakinius susieja pagal prasmę, t. y. lemia teksto koherenciją. Tokie teksto jungtukai ir jungiamieji žodžiai laikomi bene pragmatiškiausiais elementais (žr. Bielinskiene 2009, 56). Jie padeda argumentuoti, paveikti klausytoją, sintetinti naują informaciją, suskaidyti tekstą taip, kad būtų pasiekta ryškesnė ekspresija (žr. Bitiniene 2007, 58–60).

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose jungtuku pradedamas 31 sakiny. Jungtukas neretai vartojamas norint pratęsti mintį arba pridėti tai, kas jau pasakyta – tokia funkcija kalbininkų vadinama kontekstine sustiprinimo funkcija. Ja paremiama, patvirtinama jau egzistuojanti prielaida (žr. Bielinskiene 2009, 57). Gretimi sakiniai dažniausiai siejami priduriamuoju jungtuku ir (tarm. ir arba *i, ii* – be galinio priebalsio arba su epentetiniu *i* po balsio) – analizuojamuose tarminiuose tekstuose juo pradedami 14 (45 %) jungtukais prasidedančių sakinių. Pvz.:

’i.ž. gřu.wò \ // (40) i_tiek ikėšò kò.jæs / ka_nægàlù \ [ištraukti] // (41).

<...> beř_jò.s labai gærò.(s) širdiėš \ bú.a // (75) iř_išlàiķæ ĩ tú’s jæ.unu(s) ži.dùs | ant_ãũ.kšta \ // (76).

iš_vá.kara ĩ vadí.nama | nę_ \ lãu-- / lãukæ gubé.lu \ / rí.ta pí.lnas lãũ.ks \ // (104) i_galwó_ii \ | màna tē.t(e) i_má.mª kaíp se_ĩ.rà \ // (105) i_paskãũ ,sũži’no.jæ \ /

kađ_ità židá.lka ↗ í·rà / i_{tà}(s) žĩ·ts ↗ tæ._i·rà // (106) i_rėikė.jæ išmai'ti·t ↗ / i_r i_švalgi'di·t ↘ [juos] / "ó ↘ // (107). Šiame pavyzdyje net trys sakiniai iš eilės pradedami jungtuku i 'ir' – visi sakiniai tarpusavyje glaudžiai susieti ir pasakojimas tampa linijinis.

Apskritai tokius jungtuku prasidedančius sakinius galima laikyti savotiškais priduriamaisiais sakiniais. Ta pati informacija visiškai galėtų būti pasakoma viename sakinyje, plg., išgriuvau, *ir tiek įkišau kojas, kad negaliu*. Tačiau toks minties skaidymas yra pačios kalbėtojos pasirinkimas: tokiu būdu veikiausiai lengviau kurti pasakojimą – pauzės leidžia atsikvėpti, apgalvoti tolesnę mintį, – jis tampa rišlesnis.

Kaip pastebi Agnė Bielinskienė (2009, 57), pragmatinį minties pridėjimą (pratęsimą) paryškina jungtuko ir stiprikliai (A. Bielinskienė juos vadina partneriais), kuriais dažniausiai eina dalelytės,rieveksmiai.

Aptariamuose tekstuose prieš šį jungtuką ypač dažna dalelytė nu 'na', tapusi savotišku kalbėtojų parazitiniu žodžiu. Prepoziciškai vartojama dalelytė prisideda prie nuoseklesnio minties pratęsimo, pvz.: *jie* ↗ tæ. / [brolis] juožas ↗ kai_{tarná}.va / paškáu sæsuó ↗ tæná.i ad_{jáu} / i_{tá}. bāžničú.-- / nù i_{tá}. ↗ / pas_{tá}. klæbō·na tarná.uĕ // (134) *nù ii* àš naĩnù i_{tá}. bāžni·čæ ↗ tænaís / pabú·nù bāžni·čoi ↗ <...> // (135).

Jungtuko ir postpozicijoje dažniau vartojamirieveksmiai, suteikiantys papildomų reikšmių tekstui. Pvz.:

ĩ.ž ↗ grū.wò ↘ [su dviračiu] // (40) *i tiek* ikėšò kó·jæs / ka_{nægàlù} ↘ [ištraukti] // (41) – greta jungtuko esantis kiekybėsrieveksmis tiek rodo įvykio „rimtumą“: kojos įstrigo ne šiek tiek, bet labai stipriai – tiek 'taip daug' (LKŽe).

sú.kræntam ↗ aĩt'-- / an(t)_{tó}. ↗ jáu_{tæ}. / pėrmà næbú.ua ↘ | tókíe diwuñú.kai paprastì ↗ ešàustì ↘ / næbú.ua ↘ tu._{kí}.limu // (151) *i vē.lækos* | *sú.vėrtim* ↗ ta.s.ló.wæs / i_{žū}.ræm ↗ kat_{kú}.niks ↘ ,par'va žúoi // (152) –rieveksmis *vėlekos* 'vėl' parodo tęsiamą veiksmą, įvykio pasikartojimą: lovos buvo sujauktos ne vieną, o kelis kartus.

i_{galwó}.ii ↘ | mána tē·t(e) i_{má}.m^a kaip sė_i·rà ↘ // (105) *i paškáu* ,sūži'nó·jæ ↘ / kađ_ità židá.lka ↗ í·rà / i_{tà}(s) žĩ·ts ↗ tæ._i·rà // (106). Šis pavyzdys patvirtina, kad apčiuopiamas pasakojimo linijškumas, vientisumas nulemtas ne tik sakinio pradžioje pavartoto jungtuko ir, bet irrieveksmio paskiau 'paskui', kuris vartojamas žymint vienas po kito iš eilės vykstančius veiksmus (iš pradžių tėtė ir mama tik svarstė, kaip čia yra, o paskui jau viską sužinojo) – jis nurodo laiką 'tada, kai ankstesnis veiksmas atliktas' (LKŽe). Įvykių seka dažnai nurodoma laikorieveksmiais.

væn^uòm grĩ·čoi gėvè ↗ -- / vænaĩn galæ žmó·gùs ↗ gėvæ.nv / ta(s)_{za}kràsti'j^uõnts / o_{kĩt^uoi} ↗ / bāžničú.kæ ↘ bú.ua tó·kì nedi.delæ // (132) *nu e tæ*. / vi.sa laĩ.ka aĩ.dauro ↘ àš // (133). Drauge su jungtuku ir pavartotasrieveksmis tē 'ten' ne tik jungia du gretimus sakinius, bet

atlieka ir substituto vaidmenį: šiuo prieveiksmiu keičiamas ankstesniame sakinyje pavartotas žodis *bažnyčiukė*.

Minties pridūrimo ir kartu pabrėžimo vaidmenį gali atlikti ir įprastai priešpriešiniu jungtuku laikomas *o* (tarm. *o*, paplatėjęs *a*, pasiaurėjęs *u*) (žr. Buitkienė 2009, 58). Tačiau visgi dažniau šis jungtukas vartojamas norint paneigti, supriešinti tam tikros informacijos faktus – atliekama vadinamoji kontekstinė paneigimo funkcija (žr. ten pat, 59). Aptariamuose tarminiuose tekstuose yra 9 (29 %) jungtuku *o* prasidedantys sakiniai. Pvz.:

dabà / àš ijėinù / [i autobusą] / ijėi.nv tøkì sənú.tæ / sé.žū / sá.u / graif šfíkf / |
i_àcis-- ,áci'stó.jò \ // (18) a_tá. bó.ba sã.ka \ / ,nèsí'stó.k / ,nèsí(s)tó.k \ | i_tá.msta
ne_jáunėsnė \ [jk.] // (19) – jungtukas *o* nurodo gretinamąją-priešinamąją reikšmę: aš atsistojau,
o ta boba sako „nesistok nesistok“. Šiuo atveju jungtukas galėtų būti keičiamas kitu
priešinamuoju jungtuku bet – tai nepakeistų sakinio (teksto) prasmės.

pəmà tøk'ė tá.msuš \ bú.ua žmó.nis nã-- / bæ m_undrú.ma \ tøk'ė // (57) a_daba / tai_jáu
kiró.niški \ dab-- // (58) – šiame sakinyje itin ryški priešinamoji jungtuko *o* reikšmė: lyginama
ankstesniųjų laikų ir dabarties situacija.

viėntš bó.kštas jáu_ismú.ritš bú.ua / matai / tē_maf_ ,iši'kó.rí(m) / mæ.s | i_tá. bó.kšta /
i_kai_žū.ræm ańd_žė.męs / žmó.nis aí.na kai_vá.rņos \ / tøk'ė didú.ma tēktai // (172) o_mæ.s
abi.dvi / ,iši'li.pæ i_bó.kšta | i_žū.ræm \ i_žė.mæ // (173) o_to.z_bó.bos tá. žū.r / i_mú-su_tē--
<...> // (174). Jungtukas *o*, taip pat kaip ir jungtukas *ir*, gali atsidurti kelių gretimų sakinių
pradžioje. Šiuo atveju matyti dvejų dalykų priešinimas: aukštai, bokšte, kur įsilipusios mergaitės
ir žemai, ant žemės, kur yra kiti žmonės. Pavartoti jungtukai padeda tvirčiau „sulipdyti“
sakinius – patvirtina, sustiprina ankstesniuose sakiniuose išreikštas mintis.

nū mæ.s tæ.ilí.pem da_ũždai'ná.wum \ abi.dvi [jk.] / tõi_bó.kštõi \ təná.i / pau.uum
i_nàlėpam \ // (177) o_tó.s | má.tam \ kaf_tæ. vá.ikšta aplėnk / ,aplėnk_tá.
bažnitė.læ \ <...> (178).

áukštai rėi.kæ tas_kó.jæs / [kelti] | labai / k^uol_ ,uščūpí'nė.ji / su_kó.jæ / kur_kó.jæ
,pàsta'tí.f / rėi.kæ // (184) o_jáu_mú-su_næ-í.šnæša / nē | nē_ží.fklęs \ tó.s // (185).

Kurios nors minties neigimas, prieštaravimas stipriau perteikiamas vartojant jungtuką bet
arba tarminį jo variantą ale (fonet. alə). Analizuojamuose tekstuose sakinio pradžioje bet
pavartotas tik vieną kartą, ale – du kartus. Pvz.:

dà čē_taip niæks neži.n^a \ // (97) suriš / -- // (98) 'bē_jú.s neži.naf / kaz_gubė.le
i_rà // (99) – šiuo sakiniu, prasidedančiu jungtuku bet, nukrypstama nuo pasakojamojo laiko į
dabartį, esamą situaciją: netiesiogiai kreipiamasi į klausytoją, pabrėžiamas kalbėtojos
numanymas, kad klausytojas neturi minties iššifravimui reikalingų žinių. Jungtukas padeda
sklandžiau įterpti papildomą mintį, aiškinimą.

tə.và səsuõ i.sá.ka\ j^uòm / sá.ka mó.təriš\ nã-- / ,nãdɛ'júokɛ\ sá.ka jó-s / padá.užos\ | sá.ka jó-s nɛbí.jæ\ / kad_bú.d̄ bijó.tu\ / tɛ_nelɛptu\ sá.k^(a) // (175) alæ.gá.î a_nukrɛst\ a_ká.\ | tɛgí sá.ka jó-s\ / ví.skas\ iš_jú. bõs // (176) – jungtuku ale išryškinama priešara, atmetama kito žmogaus pasakyta nuomonė: nors sesuo ir ramina moteris, bet vaikų išdaigas matančios moterys nelinkusios tikėti sesers sakomais žodžiais. Turėdamos didesnės patirties, jos prieštarauja, sakydamos, kad tokie poelgiai neveda į gera.

vė. susi.tarim\ abi.dvi\ nù.ii iš.palæŋgva\ / iš.palæŋgva\ [émém lipti] // (181) alæ.kà-- | kó.ks ilipim\ bú.ua // (182) təná.is nu.ví.rėškαs\ ilipim(s) / žinó.k\ | kai.vi.rai tæ.stá.tæ\ tɛ. // (183) – jungtuku ale prasidedančiu sakiniu paneigiamas įsivaizduotas veiksmo lengvumas: nors ir ėmėme lipti, bet (i)lipimas buvo varginantis.

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose kitokiais jungtukais – ar, kad, kai, kada, kol – prasidedantys sakiniai nėra būdingi: rasta tik po vieną šiais jungtukais prasidedantį sakinį. Dauguma jų laikytini priduriamųjų sakinių elementais. Pvz.:

a_dabà diėvi brá.ngvs\ / dāba diėvi\ -- // (25) ar.tai mó.kitujɛ\ ,nəmu'ki.nvi / ar_tai.vi.ska\ // (26) – plg. O dabar, Dieve brangus, dabar, Dieve...: ar tai mokytojai nemokina 'nemoko', ar tai viską.

ai.nv pólks tukú.\ / bernú. pa.ąugí.tu\ // (42) ka.nors / pajomtu a.tá. dvi.rati\ / a_padé.tu ištrá.uk(t) ta.s.kó^(as) // (43) – plg. *Eina pulkas tokių bernų paaugty, (–) kad nors paimtų ar tą dvoiratį, ar padėtų ištraukti tas kojas.*

Sakinių siejimui, rišlumui padeda ne tik jungtukai, bet ir kiti jungiamieji žodžiai: dalelytės,rieveksmiai, daiktavardžiai.

Kaip jau minėta, siejant gretimus sakinius, dalelytės irrieveksmiai dažnai vartojamos kartu su jungtukais. Tačiau yra tikslinga atskirai aptarti pavyzdžius, kur dalelytės arrieveksmiai patys vieni (be jokių jungtukų) atlieka sakinių siejimo funkciją. Iš viso rasti 32 dalelyte praddami sakiniai ir 23 sakiniai, praddamirieveksmiu.

Dalelytės. Sakinių jungiamuoju žodžiu neretai eina dalelytė tai (tarm. tai, tɛ, ti, tɛ) – ja prasideda 11 (34 %) analizuojamų tekstų sakinių. Pagrindine šio konektoriaus pragmatine funkcija įprastai laikoma kontekstinė implikacija – reiškinys, kai iš vieno pasakymo išvedamas kitas pasakymas (žr. Bielinskienė 2009, 56; 60). Anksčiau pasakytame sakinyje yra išreiškiamą kokia nors prielaida, o kitame, dalelyte tai prasidedančiame sakinyje, pateikiama savotiška išvada ar paaiškinimas, papildymas. Pvz.:

já.igv iš.važúoji\ | vaistú.\ / va.čɛ nɛi.vaĩ.stinɛs\ [nɛra] vɛr̃k\ i.važúok\ // (28) tɛ.ɛr̃.gi\ ne.iž.gá.ra tá.u [kelionės] // (29) – jungtuku tai prasidedantis sakiny gali būti laikytinas ankstesniojo sakinio išvada: į kitą miestelį važiuojama ne iš gero gyvenimo, bet todėl,

kad reikia, kad sveikata prasta, o gyvenamojoje vietovėje nėra vaistinės. Tolimesniu sakiniu išreiškiamas ir prieštaravimas, piktinimasis esama situacija.

má.ma sá.ka / rí.ta nai.nam ká.r̄w̄u mí.ĩš_↗f̄ / ,sùsta'tí.t̄oš vi.s̄oš gubé.l̄eš iš_pu_naktiēs // (93)
jú.s̄ ĩšiv̄aiz'dúok̄it̄ ↘ // (94) tai_vadi.nama j'ė-ōs tiē-- / ta(s)_žī.t(s) su_židá.lka ↗ / ,sùsta'tí.dava
ná.kti jú. [gubeles] // (95) – ankstesniajame (93) sakinyje pasakotoja supažindina su situacija: po
nakties lauke atsirasdavo šiaudų gubelės. Tolimesniame sakinyje pavartota dalelytė tai padeda
rišliau susieti sakinius – šiuo jungiamuoju žodžiu prasidedančiame sakinyje paaiškinama
anksčiau pasakyta informacija, t. y. įvardijama, kas sustatydavo naktį gubeles.

ę.j'ē_t̄é. dī.rba ↗ eĩ.ñ̄o fabrik̄æ ↘ / kur_ʰó_↘-- / ʰóōs ↘ t̄é.ñ̄ š̄aũluos̄è // (113)
tai_aĩv̄æždava ↘ // (114) tai_á.va.lí.n̄eš ↗ jó.m / tai_skar.ú.te kó.kæ_↗ // (115). Kaip ir jungtukai, dalelytės gali būti vartojamos kelių gretimų sakinių pradžioje. Tokie dalelytėmis prasidedantys nepilnieji sakiniai laikytini priduriamaisiais ir visiškai gali būti vartojami kaip sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenys, pvz., *Ir jie ten dirbo „Elnio“ fabrike, kur odos ten Šiauliuose, tai atveždavo tai avalynės joms, tai skarutę kokią.* Tokie pasakotojų vartojami priduriamieji sakiniai papildo, išplėtoja, patikslina anksčiau pasakytą mintį.

Pasakotojų kalboje dalelytės pačios vienos retai atlieka sakinių siejimo funkciją. Greta jų, kaip sakinio siejimo priemonės, vartojamos kitos dalelytės arrieveksmiai. Pastarosios kalbos dalys geriau tinka apibendrinimams, išvadoms perteikti. Pvz.:

a_dabà diēvi brá.ngvs ↘ / dàba diēvi ↗-- // (25) ar_tai mó.kituj̄e ↗ ,n̄əm̄u'k̄i.nbi /
ar_tai_vĩ.ska ↗ // (26) t̄e_vistiek̄ ↗ / žmó.gv̄s j̄é.igu prášas àcĩ's̄é.st_↗ | t̄e_j̄is ne_j̄ž.ḡá.ra ↘ // (27).

t̄e_s̄æs̄ú.t̄æ pavá.iš̄ek ↗ sá.ka / pavá.iš̄ek_↗ // (143) n̄u_t̄e_t̄é. j̄âu.j̄.n / t̄æ.àñ̄æš̄a má.n
vá.l̄ḡeĩ_↗ j̄âu / pavá.iš̄eñ̄a m̄àn̄i // (144).

Kalbant apie jungtukais pradedamus sakinius, buvo užsiminta, kad greta šios rūšies konektorių dažnai vartojama dalelytė nu 'na'. Ši dalelytė tarmėje yra mėgstama – ją prasidedantys sakiniai pavartoti 12 kartų (38 %). Bet viena pati kaip konektorius ji vartojama tik išimtiniais atvejais – greta jos paprastai eina jungtukai (žr. auksčiau aptarto siejamojo jungtuko ir vartojimo atvejus) ar kitos dalelytės. Pvz.:

kur_vá.rp̄os i.r̄à ↗ / pastataĩ ↗ / i(š) š̄aud̄ú. s̄ú.suk̄i tuki. r̄ai.šti_↗ / fs̄o ↘ // (101) n̄u_t̄e
va_taīp | l̄aũk̄ùs ↘ i_n̄ùsta'tí.d̄om / aš_pat̄i dá.r stač̄aũ // (102).

n̄u_j̄i_d̄aũḡaũ / t̄e_j̄isai ↗ [pirmininkas] | dá.ve jó.m bará.ka ↘ tuki. / wukeč̄ú. p̄al̄ikta /
šk̄é.m̄u miš̄k̄æ bú.ua ↗ j̄i | ,p̄aduwa'nó.īæ ↘ / ta_bará.ka ↘ // (121) n̄u_t̄e_j̄ó.s usi.d̄eñ̄ḡæ ↗ [stoga] /
ḡiv̄æ.na ↗ tam_bar-- // (122).

Pasakotojų kalboje kaip sakinių siejimo priemonė labai retai vartojama dalelytė va (tarm. va, vot, uot) – aptariamų sakinių pradžioje ji pasitaikė vos 3 kartus (9 %). Dviejuose

pavyzdžiuose kalbamoji dalelytė rodo ryškų ankstesnės informacijos apibendrinimą, gali būti laikoma kurio nors pasakymo išvados žymikliu. Pvz.:

àtlɛkæ↗ / nu_ji_ká·ŋ / i_pri_wukečú·ŋ taz_bú.a / ír_išlai.kæ↗ | dū mætū↘ // (73) uótŋ
vaiká.li / w^uo_čè↗_tɛ | w^uót↘ pasà-- / w^uo_čè↗ [tai bent poelgis!] // (74).

tík_jáu màna má.mos / tɛ_jó·s nækente↘ / ká.m↗_kɛ-- / ká.m_kam'pí'ní·kæ↗ / kám--
// (128) váŋ vaiká.lɛi // (129) – šiuo atveju dalelyte va, pavartota paskutiniame pasakojimo sakinyje, yra tarsi viso pasakojimo išvados pradinis elementas.

Kitur dalelytė va vartojama norint pabrėžti, atkreipti dėmesį į pasakojamą dalyką, anuometinį įvykį – mergaičių išdaigas: jáu_té· dū·kum dū·kum↗ // (161) vá | sæsuo i_sá.ka↗ / nu_jú·s té· i_dúodatís↘ sá.ka / kai_ká·vɛs↘ abí.dvi [jk.] // (162).

Kitos dalelytės – dar, *vėl* ir kt. – sakinių pradžioje pavartotos tik po vieną kartą.

Prieveiksmiai. Kalbant apie prieveiksnius, sakinių siejimo funkciją analizuojamuose tarminiuose tekstuose dažniausiai atlieka prieveiksmiai dabar – 8 (35 %) – ir paskui (arba tarm. paskiau) – 5 (22 %) pavyzdžiai. Retai, vos po vieną kartą sakiniuose pavartoti prieveiksmiai pirma, tenais, iš karto, labai, du metu...

Laiko prieveiksmis dabar aptariamuose tekstuose atlieka dvejopą vaidmenį. Pirma, jis jungia du gretimus sakinius: žodžiu dabar nurodomas esamasis, pasakojamojo veiksmo, laikas – tada, kai pasakojamasis veiksmas vyksta. Šis jungiamasis žodis rodo įvykių seką: prieš tai kažkas vyko, o dabar kalbama apie tai, kas turi ryšį su tuo, kas buvo seniau. Pvz.:

dārò dārò↗ / i_nəpa'jòtò↗ | kai_pàtì↘ pasə̀nò // (16) e_xèy↘ // (17) dabà↗ / àš ijèinù↗ [i
autobusą] / ijèi.nv tòkì sənú.tə↗ / sé·ẓ̌u↗ sá.u / grai' ṣí'fík'f↗ | i_àcis-- àci'stó·jò↘ // (18).

<...> jó·s paṣ(j)í· aís↘ // (71) dabà↗ / vadí.nama tai_kai_tíe↗ / t'ò-- / t'ɛ_vaiikai'
pabé·ga↗ / ta_židá.lka↗ su_túo židú.kù↘ / àl'likæ↗ pas_tú· màna č'òtku↘ (72).

<...> i_tulí·n i_tulí·n↗ / ír_áí.(n)ŋ nu_mànì / kad_jáu vadí.na^(ma)↗-- // (86) dabà kaip_čɛ
i·ràŋ sá.ka // (87).

Antra, prieveiksniu dabar supriešinama, paneigiama anksčiau pasakyta informacija. Įprastai priešinio objektu tampa ankstesnieji ir dabartiniai laikai: pasakotojų nuomone, anksčiau viskas buvo geriau, kultūringiau, o dabar viskas pasikeitė – pozityvumo beveik neliko. Pvz.:

nu_tɛ [buvo] kàd_va_tú↗ / vař.kš_u↗ vá.ikš'čidava labai dāúk / bə́t'-- // (3) nu_žmó·nīs
visá.i kitó·kì↘ // (4) dabà_gá.lvas išriētù dabà / 'pàban'dí·k↗ tū važúotŋ sá.nts // (5).

[Mat atsitiko, kad] sukèšò↘ kaškaí ta.s_kó·jæs // (48) dabà labai↗ | kas_àš↘ tie_žmó·nīs /
dabà baísù [ką nors] sutí.kt↗ tàvì ūška'bí.nvi↗ // (49).

p̄ɛmà t̄òk'è tá.msus̄\ bú.ɹa žmó·n̄is n̄è-- / bæ m̄undrú.ma\ t̄òk'è // (57) a dabar̄ ↗ tai jāú kiró.nišk̄i\ dab-- // (58) dabà t̄ɛ kul̄iyá.nai\ kas-- // (59).

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad sakinių pradžioje vartojami įvairūs jungiamąją funkciją atliekantys žodžiai gali atlikti keletą funkcijų: pratęsti ankstesnę mintį, supriešinti, paneigti kurią nors informaciją, apibendrinti tai, kas buvo pasakyta ankstesniais sakiniais. Dažniausiai tokiomis kalbos priemonėmis prasidedantys sakiniai laikytini priduriamaisiais.

Įterpiniai. Sakiniai pagal prasmę gali būti jungiami ir įterpiniais. Tai tokie žodžiai, žodžių junginiai ar sakinio dėmenys, kuriais reiškiamas kalbėtojo požiūris į kalbamąjį dalyką ar su juo susijusias papildomas pastabas (žr. Vaskelienė 2007, 102). Šnekamojoje kalboje įterpiniai išskiriami tam tikra intonacija, rašytiniame tekste – skyrybos ženklais: kableliais, brūkšniais ar skliaustais.

Pasakotojos, vartodamos įterpinius, išreiškia tam tikrą savo požiūrį į kalbamą dalyką:

1. Įsitikinimą, pasakojamų teiginių tvirtumą. Pvz., n̄ù m̄ú.m̄is taī ,n̄àm̄u'k̄i·dava\ / m̄ə.s taī ,n̄àda'rí·davam\ // (46) á.ísku ž̄b̄in̄vma ,ísi'kr̄àp̄š̄č̄ò\ / tik̄ ne tuóí\ [jk.] // (47).
2. Emocinę reakciją, vertinimą. Pvz., ka_n̄ōrs / pajom̄tu a_tá· d̄ví.rati_ ↗ / a_padé_tu ištrá.uk(t) ta.s_kó̄j̄^(as) // (43) Ginḡ diėvu\ // (44) dá.ve ké.li_ ↗ / n̄ɛ̄·j̄æ ↗ i_n̄ɛ̄·j̄æ\ // (45).
3. Abejojimą, pvz., V̄ien̄i_ ↗ vaīk̄è pra-ē̄·j̄æ / lá.b̄is\ t̄æt̄ú.t̄æ / k̄ètī vaīk̄è pra-ē̄·j̄æ_ ↗ lá.b̄as // (35) aš ,áci'sòk̄ò ↗ i_ž̄òr̄^{ti}\ // (36) sàkò a_jíe č̄e_juòk̄æs ↗ / a_júos̄ gá.l̄ muk̄i.n̄vi\ dabà // (37).

Įterpinys sakinio pradžioje vartotinas ir pasikeitus kalbėtojui, t. y. tada, kai pasakotoja kalba apie ankstesnius laikus ir įterpia kitų žmonių kalbą. Tokia įterpta tiesioginė kalba dažniausiai reiškiamą veiksmažodžiu sakyti – būdingiausios trečiojo (rečiau pirmojo) asmens esamojo laiko šio veiksmažodžio formos (žr. Šukys 1967, 223), pvz., naĩ.n vakar̄ə pařkilnó·t i_ganĩ·kla á.řk̄l̄us_ ↗ | t̄en_ká.řves ↗ / vá.ik̄šta\ sá.ka / ská.ra ,úsi'dé·jus kó·ki bó·ba\ sá.ka // (82) sá.ka t̄ɛ·t̄e àprīk̄ò\ / k̄ò· ↗ tu_č̄e vá.l̄k̄īj̄is\ / api_tá.s ká.řves\ ə // (83) sá.ka ↗ / t̄_ĩn̄ bí.j̄æ kal̄b̄é·f̄ ↗ / kaf̄_n̄əsu'pràstu ka_ž̄id̄é̄l̄^(ka)\ // (84) t̄ɛ_sá.ka | in_màn̄i ž̄ægnó·i ž̄ægnó·i_ ↗ / tà ž̄id̄é̄l̄ka\ suprañt̄i // (85).

Pasakotoja įterpinį sakinio pradžioje gali pavartoti tarsi norėdama įtraukti klausytoją į savo pasakojimą, aktyvinti jo dėmesį. Tokiu atveju analizuojamuose tekstuose naujas sakinyms pradedamas veiksmažodžio liepiamosios nuosakos arba antrojo asmens esamojo laiko formomis. Pvz.:

j̄àun̄i ,úška'b̄i.n̄vi ↗ / j̄íe d̄èk̄i_ ↗ / j̄íe než̄i.na ↗ ká-- / kai m̄undrawó·f̄ // (50) ž̄é·k ('žiūrėk') m̄é·gzda ↗ / t̄ɛ_pu_pá.vařdi ↗ paš̄āũ.ku / tai_úškabi'né·ju ↗ ví.sa laī.ka // (51).

nù tē kad á.ičvārs\ buwāu / pašu.tās á.ičvārs\ / kai pagālwó·iu // (195) nù | matai\ / tōks_prō·tš\ bu.ua // (196).

Artroidai. Kalbant apie leksinės gramatinės kohezijos atvejus, taip pat aptartinas įvardžio tas, ta (šitas, šita > šis + tas, šis + ta) vartojimas. Šie išblukusios deiktinės reikšmės įvardžiai gali būti vadinami artroidais – šį terminą pasiūlė lietuvių kalbininkas Albertas Rosinas (žr. Rosinas 1980, 96). Lietuvių kalboje artroidas atlieka žymimojo artikelio funkciją ir nuo parodomąjo įvardžio (demonstratyvo) skiriasi tokiomis ypatybėmis kaip nepakeičiamumas (pozicijoje prieš daiktavardį artroidas negali būti pakeistas artimuoju ar tolimuoju įvardžiu), kirčio neturėjimas, apibrėžtumās, įvardžiuotinių formų neturėjimas, fiksuota vieta vardažodžio grupėje ir kt. (žr. Rosinas 2009, 85–87).

Analizuojamoje tarminėje kalboje artroidai gana gausiai vartojami: visuose trijuose tekstuose rastas 61 artroidas. Artroidai pavartoti 42 (21 %) sakiniuose. Tai rodo, kad viename sakinyje žymimasis artikelis neretai buvo vartojamas daugiau nei vieną kartą – aptariamuose tekstuose yra 11 sakinių (tai sudaro 26 % visų „artroidinių“ sakinių), kuriuose rasti du ar daugiau artroidų. Pvz.:

ka_nors / pajomtu a tá· dvi·rati / a_pade·tu ištrá.uk(t) ta.s kó^(as) // (43).

tas_iu· | tú· ži·du te·us / paži·stams bu.a su_tais màna-- / su_to·(m) màna č̀òtku // (70).

dabar / vadi·nama tai_kai_tie / t`ò-- / te·vaikai pabe·ga / ta·žida·lka su_tuo židu·ku / àflikæ pas_tu· màna č̀òtku // (72).

ir·àš paveldé·jàu / ta· / tu·tá·tu i_tá·žá·me / pàli·ki·ma / vadi·r-- // (125).

Tiriamuose tekstuose artroidai dažniausiai – 48 (79 %) pavyzdžiai – vartojami norint išreikšti apibrėžtumą (siaurąja prasme), t. y. jie pakartoja jau žinomus, anksčiau įvardytus dalykus. Pvz.:

viena kar·ta važu·du / i_su·dvi·raču // (39) ‘i.žgru·wò // (40) i_tiek ikėšò ko·jás / ka_nægàlu [ištraukti] // (41) <...> ka_nors / pajomtu a tá· dvi·rati / a_pade·tu ištrá.uk(t) ta.s kó^(as) // (43). Akuzatyvu pavartoti artroidai tas [dviratis] ir tos [kojos] žymi konkrečius dalykus: *dviratį*, įvardytą 39 sakinyje, ir kojas, apie kurias buvo užsiminta 41 sakinyje.

dabar / vadi·nama tai_kai_tie / t`ò-- / te·vaikai pabe·ga / ta·žida·lka su_tuo židu·ku / àflikæ pas_tu· màna č̀òtku // (72) – visos šios artroidų ta, tie formos nukreipia į konkrečius, ankstesniuose sakiniuose paminėtus asmenis: žydukę ir žyduką (jaunuolius), tetas (tarm. ciotkas).

nai·n vakaræ parkilno·t i_gani·kla á·rklus / tęn_ká·rves / vá·ikšta sá·ka / ská·ra usi·de·jus ko·ki bó·ba sá·ka // (82) sá·ka tę·te àpri·ko / kõ·tu·če vá·lkijis / api_tá·s

ká.řves_Lə // (83) – pastarajame (83) sakinyje artroido tos akuzatyvo linksniu įvardijamos ne apskritai visos karvės, bet konkrečios, tėvų augintos – apie jas buvo užsiminta ankstesniame (82) sakinyje.

Apskritai artroidų nevengiama vartoti su tais pačiais žodžiais, t. y. tie patys asmenys ar daiktai aktualizuojami keliose pasakojimo vietose, greta juos žyminčių daiktavardžių vis pavartojant žymimųjų artikelių funkciją atliekančius tas, ta.

Aptariamuose tarminiuose tekstuose retesniais atvejais artroidai vartojami norint nurodyti vienintelį pasakojamos situacijos objektą – rasti 8 (13 %) tokie pavyzdžiai. Šiuo atveju koks nors daiktas ar asmuo, tekste žymimas daiktavardžiu (į šią grupę įeina ir tikriniai daiktavardžiai), o greta jo vartojamas artroidas, kuris yra minimas pirmą kartą. Tokie daiktavardžiai esti ir konkretieji, – jie gali būti vadinami A. Rosino pasiūlytu terminu Unica (žr. Rosinas 2009, 89). Pvz.:

ir_àš pàveîdė.jâu ↗ tá / tu.tė.tu i_tá.žė.me ↗ pàli'kí.ma / vad_i.r-- // (125) – anksčiau palikimas nebuvo minimas, todėl su artroidu ta pavartotu daiktavardžiu žemė išskiriamas, pabrėžiamas vienintelis galimas pasakojamos situacijos objektas.

ta.jė.nə ↗ bú.ua | an't-- jáú / í.n už_mànì vėrė.šnə ↘ bú.ua / alə.tó.-- tai_pà(t) tó.kì žargōčūs ↗ kai_p_i_àš ↘ / padū.kt' migė.jəs labai bú.uum ↘ // (146) – vienintelį galimą situacijos objektą nurodo ir tikrinis daiktavardis *ta Janė* – įvardytas asmuo yra konkretus, vienintelis, todėl, norint jį išskirti iš kitų draugų, greta daiktavardžio pavartotas artroidas ta.

Aptariamai situacijos objektų grupei priklauso ir giminystę nurodantys daiktavardžiai (žr. ten pat). Pvz.,

tas_iú. ↗ | tú. ži-du tē.uus ↗ / paži'stams bú.a su_tai's ↗ m̀ana-- / su_tó.(m) m̀ana č'òtkum // (70) – žydų tėvas paminimas pirmą kartą ir giminystės termino pavartojimas kartu su artroidu yra motyvuotas: ne tik nurodomi giminystės ryšiai, bet drauge pažymimas vienintelis pasakojamos situacijos asmuo – tėvas.

Mažiausiai, 5 (12 %), rasta tokių pavyzdžių, kur artroidai žymi tam tikrą objektų klasę, t. y. nurodomi ne konkretūs daiktai ar asmenys, bet apskritai apie juos kalbama. Negausų šių artroidų skaičių galima aiškinti tuo, kad pasakotojos įprastai susitelkia ties konkrečiais įvykiais, konkrečiais asmenimis ar daiktais – kokie nors apibendrinimai jų pasakojimams nėra būdingi. Pvz.:

dabà labai ↗ | kas_àš ↘ tie_žmó.nis / dabà baísù [kà nors] sutí.kt ↗ tàvì ùška'bí.nbi ↗ // (49) – kalbėtoja neišskiria konkrečių žmonių ir vertina juos apskritai.

sú.krəntam ↗ an't-- / an(t)_tó. ↗ jáú.tė. / pėr̀mà nəbú.ua ↘ | tókíe diwunú.kai paprastì ↗ ęšàustì ↘ / nəbú.ua ↘ tu_kí.limu // (151) – pasakotoja kalba bendrai apie visus kilimus – namų apyvokos daiktus, neišskirdama konkrečių daiktų.

Teigiama, kad vienas svarbiausių artroido požymių yra kirčio neturėjimas. Tačiau aptartuose pavyzdžiuose matyti, kad kai kuriais atvejais, tiesa, retais, žymėtieji įvardžiai turi kirtį. Artroidai kirčiu pabrėžiami tada, kai šalia jų yra priaugę proklitikai – jie drauge su artroidu sudaro atskirą fonetinį žodį, pvz.: a_tá; apí_tá.s; su_túo; kàd_va_tù. Vadinasi, kirčio buvimas tokiais atvejais atsiranda tik dėl nepatogumo ištarti ilgą nekirčiuotų skiemenų grupę. Nustatyta, kad pietinėse vakarų aukštaičių šiauliškių šnektose, kaip ir visame vakariniame lietuvių kalbos tarmių plote, linkstama kirčiuoti kas antrą rišlios kalbos srauto skiemenį (Kazlauskaitė 2005, 22–23). Taigi vadinamųjų žymimųjų artikelių kirčiuotumas nėra relevantinis požymis.

Šalia aptartų žymimųjų artroidų, A. Rosinas išskiria ir nežymimuosius: jiems priklauso egzistavimo reikšmės įvardžiai vienas, -a, kažkoks, -ia, kažin koks, -ia ir rodomasis įvardis toks, -ia (plg. Rosinas 1996, 69).

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose rasta 12 nežymimųjų artroidų pavyzdžių: 10 (83 %) jų pavartoti su įvardžiais toks, tokia ir tik 2 (17 %) – su koks, kokia. Pvz.:

dabà ↗ / àš ijėinù ↗ [i autobusą] / ijėi.nv tòkì sənù.tæ ↗ / sé.žu ↗ sá.u / graít sřírkít ↗ |
i_àcis-- ,àcí.stó.jò ↘ // (18).

pař_zdi.-- / pař_diena pripjé.un mižžu ↗ / pripjé.un avižù. ↗ / pirmà su_daĩ.giis ↘
bù.wa [dirbama] / dabà kumbá.inai ↗ / pjé.unamòs má.šinòs ↗ | vįska nøbù.wa tadà / i_pu
ká.ra ↗ t^uò-- | tukò.s t'ėxnikòs ↘ // (89).

kur vá.rpòs i-rà ↗ / pastatai ↗ / i(š) šaudù. sù.sukì tuki. rai.šti ↗ / fsò ↘ // (101)

naĩ.n vakarè pařkilnó.t i_ganĩ.kla á.řklūs ↗ | tən_ká.řves ↗ / vá.ikšta ↘ sá.ka / ská.ra
,ùsídė.jus kó.ki bó.ba ↘ sá.ka // (82).

'alæ_kà-- | kó.ks ,ilĩ pi.mšř bù.ua // (182).

Visais atvejais šie nežymimieji artikeliai rodo daiktą ar asmenį, kuris kalbėtojų gerai žinomas ir pažįstamas, bet klausytojų jis smulkiau nėra apibūdinamas. Surinkti artroidų pavyzdžiai rodo, kad vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės pietinėse šnektose būdingesni žymimieji artikeliai: pasakotojų kalboje jais reiškiamas apibrėžtumas, išskiriama tam tikra daiktų ar asmenų klasė, vienintelis situacijos objektas.

3.5. Kalbos nesklaidumai

Tarminė kalba esti iš anksto neparengta, dažniausiai kalbama spontaniškai, mažai apgalvojant, todėl randasi įvairių kalbos nesklaidumų. Tarminei kalbai, kaip ir visai buitinei, būdingas dviejų priešingų tendencijų vyravimas: kalbos trumpinimas ir kalbinis perteklius (Župerka 1997, 91). Spontaniškas kalbėjimas sudaro sąlygas rasti tokiems kalbos

nesklandumams kaip žodžių pasikartojimai, pertarai, pratisos garsų samplaikos, atskiri garsai (visa tai sudaro kalbinį perteklių), žodžių, sakinių pertrūkiai (tai nesąmoningas kalbos trumpinimas). Tokios rūšies nesklandumai turi menką (arba visai neturi) sintaksinę ar semantinę vertę (žr. Džežulskienė 2006): jie kalbą daro nenuoseklia, neretai šokinėjama nuo vienos minties prie kitos.

Darbe aprašomi bene dažniausi tiriamų tekstų nesklandumo atvejai – nereikšminiai kartojimai.

Sakytinėje kalboje žodžių kartojimai ne visada vadintini kalbos nesklandumais. Atvirkščiai, tas pats žodis vėl gali būti vartojamas siekiant įtaigos ir įtikinimo, norint paveikti emociškai, sulydyti tekstą į visumą (Koženiauskiene 2001, 225; taip pat žr. skyrių apie leksinę koheziją, p. 42).

Nereikalingu kalbiniu pertekliumi, taigi kalbos nesklandumu, kartojamasis žodis laikomas tada, kai jo pavartojimas yra nulemtas tam tikrų pašalinių veiksnių: fiziologinių kliuvinių (aplinka neleido pasakyti minties iki galo), kalbos koreliacijos su ekstralingvistiniais elementais (žodis galėjo būti išreikštas atitinkamu gestu, mimika ir pan.) ar kalbėtojo noro paaiškinti tai, ko klausytojas galėjo nesuprasti ar suprasti netinkamai. Šiuo atveju kartojimai nesklandumais laikomi tik formos atžvilgiu – kalbėtojas nori būti tinkamai suprastas klausytojo, todėl mintis neretai yra nutraukiama ir tikslinama, dažnais atvejais kartojama.

Kartodamas tą patį žodį (tuos pačius žodžius), kalbėtojas nori sukurti nenutrūkstamo pasakojimo (pokalbio) įspūdį, kol tuo pačiu metu mintyse ieško tinkamiausio žodžio, galvoja, kaip toliau pratęsti mintį. Kaip pastebi V. Kelertienė, dėl dažno kartojimo atsiradęs kalbinis perteklius komunikaciniu požiūriu kalboje yra būtinas, norint suprasti pranešimą. Tačiau, kita vertus, jis priskirtinas „triukšmui“, kuris semantiškai nėra reikšmingas (Kelertienė 1991, 73). Toliau bus pateikiami iš analizuojamų tekstų išrinkti konkrečios semantinės vertės sakinyje neturintys žodžių kartojimai.

Dažniausiai tas pats žodis pakartojamas du kartus: iš karto po pagrindinio žodžio (I) arba po kitų žodžių (kito žodžio) užpildyto tarpo (II). Pvz.:

(I) pas̄k̄aũ_j̄jau_pa-- / i_pà-- / i_paži.na ↗ k(a)_àš / kai_kai atej̄jau ↗ <...> (137).

dav̄.ĩ aĩ.nam p̄asi_ ↗-- / pas_kũ.neg^(a) ↗ ant / ant^ãũ.kšta ↘ | ,p̄asĩ_žur̄.ė.t <...> (147).

k^uõl̄ m̄.ĩ.s t̄.ũ.vĩ.ska s̄otvař.kĩm ↗ ì / i_tas_kũ.nĩks ↗ at̄.ĩ.na pr̄iešais mũ.su sk̄.đais ↘ | ù.žl̄ep̄a ↘ // (155).

o_t̄ō.s | m̄.ĩ.tam ↘ kaĩ_t̄.ĩ.v̄.ĩkšta aplerĩk / aplerĩk^t̄.ĩ.bažnĩt̄.ĩ.l̄e ↘ / <...> (178).

o_j̄jau_mũ.sũ n̄.ĩ.šn̄æš̄a ↗ n̄.ĩ | ne_žĩ.řkl̄e ↘ t̄ō.s // (185).

(II) dabar̄ ↗ / vadĩ.nama tai_kai_t̄.ĩ_ ↗ / t̄u_õ-- / t̄.ĩ_vaikai pab̄.ė.ga_ ↗ / ta_žid̄.ĩka ↗ su_tũo žid̄.ũ.kũ ↘ / aĩl̄ĩk̄æ ↗ pas_tũ. m̄.ĩna c^uõtkũ ↘ // (72).

m.ə.s / davá.i ↗ | stažgalvėis ↗ | m.ə.s vartí-tis ↗ pə_tá.s ló-wa s ↘ [jk.] /
i_vār.tams ↘ // (150).

Tas pats žodis dažniausiai pakartojamas padarius pauzę – kalbėtoja nutyla, mintyse bandydama surasti tinkamiausią žodį, suprantamą ir klausytojui. „Paieškos“ matyti ir kalbiniame akte, nes patylėjęs, padarius pauzę pakartojamas anksčiau pasakytas žodis, pvz., sù.krəntam ↗ arít-- / an(t)tó· ↗ jáu_té· / pərmà nəbú.ɹa ↘ | təkíe dīwuñú.kai paprastì ↗ ęšàustì ↘ / nəbú.ɹa ↘ tu_kí.limu // (151). Tokia tinkamo žodžio paieška ardo teksto turinio vientisumą, formos sklandumą, kartojimas tėra žodžių balastas, klausytojui trukdantis suvokti mintį.

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose daugiau nei du kartus pakartotas žodis įprastai turi semantinę vertę – išreiškia kalbėtojo emocijas, vertinimą (apie reikšminius kartojimus žr. skyrių „Leksinė kohezija“, p. 42).

Rišli kalba gali būti ardoma paeiliui kartojant ne tik vieną, bet ir du žodžius (žodžių junginius). Pvz.:

<...> rú.sai jáu_kadà užė-jə | kumuní.stė \ tié / jáu_wùkė'čėi b'ėga ↗ / tai_jié tadà išliñ.da ↗ /
iš.tó· ↗ / iš.tó | bú.ŋkeri ↗ j'ie tē_turė-jə / ant_ăũ.kšta ↘ <...> (109).

nù ù_àš nainù i_tá· bažní·čə ↗ tənais / pabú·nù bažní·čoj ↗ / pə_mišú· ↗ / pə_viskuôm ↗ / ę /
i.ateinù ↘ / i.ateinù ↘ nù / paš_júos ↘ / i_ví.rtoɹə ↘ // (135).

Ieškant tinkamo žodžio, kartojami ir žodžių fragmentai, pvz. paškáu jáu_pā-- / i_pā-- /
i.paži.na ↗ k^àš / kai_kai atėjáu ↗ / 'kàs_čə də_mərgá.itə ↗ sá.ka tó·kì / jáunà // (137). Šiame pavyzdyje kartojamas, kaip vėliau paaiškėja, veiksmazodžio priešdėlis pa-, kol įvardijamas reikalingas žodis pažino. Toks „nutrūkstantis“ kartojimas sukuria mikčiojimo įspūdį.

Apskritai, kitaip nei rašytinei, sakytinei kalbai itin būdinga nutraukti mintį jos nepabaigus: atsiranda ne visi žodžiai – žodžių fragmentai, kurie rodo neaiškia, „sutrūkinėjusią“, nebevientisą tekstą. Gali būti nutraukiamas tiek atskiras žodis, tiek sakinys.

Kalbėjimo akto metu kalbėtojas stengiasi surasti, pasakyti tinkamiausią žodį. Po tinkamos tolimesnių žodžių paieškos šnekos aktas yra tęsiamas toliau, neiškraipant minties – pasakoma tai, ką ir buvo norima pasakyti. Tokius užbaigtus fragmentus Judita Džežulskienė (2006, 41) vadina baigtiniais fragmentais. Šioje fragmentų grupėje žodis dažniausiai nutraukiamas po pirmojo skiemens, neretai tai būna veiksmazodžio priešdėlis. Pvz.:

tukú· [dalykų] nəbú.ɹa ↘ / aš_nə ↘ -- // (1) nə-a'ci.mənu ↘ | i_nėb'j'ó·davam ↗ /
məg'ó·davam ↗ | ni_ta.Z_d'or'is ↗ uskleñ.dí / ni_niēka ↗ // (2).

ujəz"sl / nu_tá· ↗ sí·ki žùr-- iž-- / ižgerdò ↗ kad^a(š) sən(à) ↘ aš // (20).

tə_và səsuo i_sá.ka ↘ j'om / sá.ka mó·tėr'is ↗ nə-- / nəde'juoket ↗ sá.ka j'ó·s /
padá.užosL <...> (175).

<...> 'a₁tæ.₁mó.tɛrɪs / a₁tæ.₁ví.raɪ / àš₁næ / næ-- | næ-àčkeræm / (178).

Tarmėje, dėl kontrakcijos⁷ sutrumpėjus žodžiui, gali būti numetamas veiksmožodžio priešdėlis su šaknies pradžia. Pvz.:

nú.₁i₁nai--₁ nai.nam bú.da₁uv, i₁bažní.čæ / ví.sa laĩ.ka / <...> (130).

nai.nam i₁ví.rto₁wæ / tàs iš.prá.žos / kai nai-- / naídawo^u / dá. i₁màni₁ ,nəpažĩ.na₁ tas₁klæb^uõnts // (136).

Nutraukiami gali būti ir kitų kalbos dalių (daiktavardžių, įvardžių...) pirmieji skiemenys.

Pvz.:

<...> viska næbú.wa tadà / i₁pu ká.ra / t^uó-- | tukó.s tĕxnikos / (89).

iš.vá.kara / vadĩ.nama | nĕ. / lău-- / lăukæ gubé.lu / rí.ta pí.lnas lăũ.ks / (104).

e₁jĕ.té. dí.rba / eĩ.nõ fabrikæ / kur^uó-- / "odos₁ tá.ñ šăuľuósè // (113).

Du skiemenys gali būti nutraukiami po veiksmožodžio priešdėlio ir sangražinės formos.

Pvz.:

<...> dabà / àš ijeĩnù / [i autobus] / ijeĩ.nv tókĩ sænú.tæ / Sė.ž^u / sá.u / graif šfíkĩ / | i₁àcis--₁ àcí.stó.jò / (18).

davá.i aĩ.nam pàsi₁ / pas.kú.nę^(a) / ant / ant^ãũ.kšta | pàsi'žurét₁ kaip^ĩis₁té.ĝ-- / mięg^α / i₁mięgama[~] / jó. // (147).

Žodžio nutraukimas po atskiro skiemens nesudarančio pirmojo garso nėra būdingas – tiriamuose tekstuose pasitaikė tik vienas toks pavyzdys – <...> tá.₁n-- næbú.ua₁ / bažní.čos [dabartinio pastato] / da₁tá. [dabartinę] stá.tæ / (130). Atkreiptinas dėmesys, kad nutraukiamas garsas n yra sklandusis – jį galima tęsti, o, pavyzdžiui, nesklantieji, sprogstamieji (p, t, k ir kt.) priebalsiai nėra tęsiami. Po pastarųjų priebalsių visada tariamas dar vienas garsas – balsis, ir tik po to mintis nutraukiama, pvz., paškãũ.jău pa-- / i₁pà-- / i₁pažĩ.na / k^aàš (137).

Pastebėta, kad analizuojamuose tarminiuose tekstuose dažniausiai kartojami trumpi – vienskiemeniai ar dviskiemeniai – žodžiai: kai... kai; ant... ant; nė... nė; tie... tie; i 'ir'... i 'ir'; iš to... iš to; aplink... aplink ir kt. Daugiaskiemeniai žodžiai (ateinu... ateinu) ir žodžių fragmentai (ne ne... neatskiriam; pa... pa... pažino) tiriamiems tekstams mažiau būdingi.

Bene gausiausias yra nesavarankiškų, tarnybinių kalbos dalių kartojimas: kartojami jungtukai (kai... kai; ir... ir), prielinksniai (ant... ant; aplink... aplink), dalelytės (nė... nė), įvardžiai⁸ (mes... mes).

⁷ Kalbotyroje kontrakcija apibūdinama kaip „dviejų gretimų kalbos garsų sutraukimas į vieną tarpinį garsą, pvz., liet. „nėra“ iš „neyra“; dažnai vartojamų žodžių sutrumpinimas, išmetant garsus ar skiemenis, pvz., liet. tarmėse „žėk“ iš „žiūrėk“ (TŽŽ 2003, 398).

⁸ Įvardis laikomas savarankiška kalbos dalis (DLKG 1994, 251), bet funkciškai, dėl dažno kartojimo tekste įvardžiai gali būti priskiriami nesavarankiškomis kalbos dalims (žr. Rosinas 1996, 8).

Taigi, įvairūs kartojimai kalboje įprastai laikomi ryšio (kohezijos) priemonėmis, tačiau pateikti pavyzdžiai rodo, kad taip būna ne visada ir kartojimai gali būti nulemti kitų pašalinių nekalbinių veiksnių.

IŠVADOS

Tarminių tekstų sintaksės ypatybės – sintaktiką daugiausia lemia šnekamosios kalbos pobūdis: įprastai kalbama iš anksto nepasiruošus, mažai apgalvojant mintį, t. y. tuo pačiu metu vyksta ir mąstymo, ir teksto kūrimo procesas. Kalbėtojos, perteikdamos informaciją, nori būti tinkamai suprastos, todėl renkasi ne tik optimalias verbalines priemones, bet ir žodžius lydinčius įvairius ekstralingvistinius elementus.

Atlikus sakinių struktūros ir ilgio tarminiuose tekstuose analizę, nustatyta, kad sudėtiniai sakiniai vartojami kiek dažniau nei vientisiniai: sudėtinių – 111 (56 %), vientisinių – 86 (44 %). Vadinas, sudėtingesnė, šakotesnė minties raiška nusveria paprastesnę. Kita vertus, kaip rodo vidutinis sintagmų skaičius sakiniuose, sudėtiniai sakiniai dažniausiai susideda iš neilgų – kalbėtojų lengvai ištariamų, o klausytojų lengvai suvokiamų – dėmenų: daugiausia rasta vienfrazių–trifrazių sakinių – 136 (69 %).

Kalbėtojos labiau linkusios vartoti sudėtinius jungtukinius (ne bejungtukius) sakinius – jų rasta 68 (62 %): 22 (32 %) sakiniai jungiami prijungiamuoju būdu, 7 (10 %) – sujungiamuoju ir 39 (58 %) – mišriuoju. Populiariausi jungtukai: ir, o, kad, kai, porinis jungtukas kai... tai. Jungtukai tarnauja tiksliai minties raiškai. Tai, kad sudėtinio sakinio šalutiniai dėmenys dažniau pradedami jungtukais, liudija tam tikrą kalbėtojų pagarbą klausytojams: jos stengiasi, kad pasakyti dalykai būtų suprasti ir įvertinti tinkamai. Jungtukas ir yra sudedamasis, o – priešpriešinys, vadinas, vienu metu neretai aptariami keli dalykai, jie ir gretinami, ir atribojami. Vienakryptę, bet sudėtinę mintį dar akivaizdžiau signalizuoja prijungiamieji jungtukai kad, kai, kai ... tai.

Didesnę vientisinių sakinių dalį sudaro vienanariai sakiniai – 45 (58,4 %) pavyzdžiai. Šiuose pavyzdžiuose dažniausiai nėra išreiškiamas veiksnys – veikėjas įprastai įvardijamas ankstesniuose sakiniuose arba yra numanomas iš bendro konteksto, todėl pakartotinai nėra minimas. Žvelgiant į vartojamų sakinių ilgį, matyti tendencija vartoti labai trumpus (1–8 žodžių) ir trumpus (9–17 žodžių) sakinius: labai trumpų – 146 (74 %), trumpų – 44 (22 %) pavartojimo atvejai. Neilgi ir paprastos struktūros kalbos vienetai yra aiškiausi.

Ekspresyvią, gyvą tarminę kalbą padeda kurti įvairios sintaksinės figūros. Didžiausią dalį pavartotų figūrų sudaro komponavimo figūros (stilistinė inversija, kartojimas, išvardijimas, korekcija) – 126 (67 %) pavyzdžiai. Rečiau vartojamos redukcijos (elipsė, nutylėjimas) – 51 (27 %) – ir retorinės (retoriniai klausimai, sušukimai) – 12 (7 %) – figūros.

Analizuojamuose tarminiuose tekstuose sakinių rišlumas kuriamas vartojant tokias sakinių siejimo priemones kaip elipsės, žodžių inversija, suderinti veiksmažodžio laikai (visa tai sudaro

gramatinę koheziją), įvairūs kartojimai, hiponimų ir hiperonimų koreliacija (leksinė kohezija), jungtukai ir kiti jungiamąją funkciją atliekantys žodžiai (dalelytės,rieveiksmiai ir kt.).

- Elipsė būdinga beveik kiekvienam sakiniui: įprasta praleisti tą informaciją, kuri paminėta ankstesniame kontekste, pvz., *nu_žmó·n̄is visá.i kitó·k̄i ↘ // daba [žmonės]_gá.lvas išriētū dabà / ,pàbāñ'dí·k ↗ tū važúot' s̄é.nts // [tu] n̄ægàl̄i i_ãutõ.busa il̄i.pf ↗ //*

- Pasirinkta žodžių tvarka leidžia pabrėžti, pasakotojų supratimu, svarbiausius dalykus. Įprastinės temos ir remos vietos tarminiuose tekstuose neretai yra sukeičiamos ir į sakinio pradžią iškeliamą naują, aktuali informacija, o tai, kas nėra taip reikšminga, nukeliama į sakinio pabaigą. Nuosekliai pereiti prie kitos minties neretais atvejais padeda įvairūs jungiamąją funkciją atliekantys žodžiai: dalelytės,rieveiksmiai, jungtukai. Pastarosios sakinių siejimo priemonės kalbėtojų pasakojimuose vartojamos gausiai.

- Analizuojamiems tekstams būdingas nevienalaikiškumas: didžiąją teksto dalį sudaro pasakojimas apie praeitį, bet, norint pasakojamus įvykius įvertinti iš dabarties perspektyvos, apibendrinti pokyčius, neretai grįžtama į dabartinį laiką. Kalbėtojos, siekdamos sklandžiai pereiti nuo vieno laiko prie kito, ypač dažnai vartoja siejimo vaidmenį atliekančiusrieveiksmius, pvz.: *daba* ('dabar'), *paskui*, *paskiau* ('paskui'), *vak* ('vakar') ir kt.

- Pasakotojų kalbai būdingas tų pačių ar artimą reikšmę turinčių žodžių kartojimas. Kai kartojami žodžiai padeda susieti tekstą sudarančius sintaksinius kalbos vienetus, jie laikomi konektoriais. Analizuojamiems tekstams būdinga, kad kartojami ne tik tie patys žodžiai, bet ir įvairūs jų pakaitalai: įvardžiai, sinonimai, bendresnės arba siauresnės reikšmės žodžiai (hiponimai ir hiperonimai). Atkreiptinas dėmesys, kad kartojimai ne visada laikomi kohezijos priemone: kartais, atsiradus kokiems nors pašaliniais veiksniams, tas pats žodis ištariamasis dar kartą spontaniškai, nesąmoningai. Tokiu atveju atsiranda kalbinis perteklius; šis menką (šalutinę) semantinę vertę turintis (arba išvis jos neturintis) kartojimas laikytinas kalbos nesklaidumu.

Be aptartų kalbinių priemonių, kurti sklaidų, vientisą, o kartu ir ekspresyvią tekstą padeda ekstralingvistiniai veiksniai, konkrečiai kalbant, intonacija ir ritmas. Analizuojamuose tarminiuose tekstuose abiem veiksniais parodomas minties (ne)reikšmingumas. Kylančia intonacija pažymima tai, kas jau yra žinoma, ne itin svarbu, o krintantis tonas lydi naują, aktualią informaciją. Su aktualiųjų dalykų išryškiniu susijęs ir ritmiškumas: kai kalbėtojos ima kalbėti apie tai, kas neįprasta ir trikdo, ką sunku priimti ir dar reikia apmąstyti, kirtis natūraliai paskirstomas vienodais intervalais, t. y. sintagmoje jis išsidėsto chorėjo ritmu.

ŠALTINIS

KAZLAUSKAITĖ, Rūta. *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005, 77 p.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

ABARAVIČIUS, Juozas. Semantinė potekstės kūrimo erdvė. *Tekstas ir potekstė*: Mokslinės konferencijos pranešimų tezės. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1994, p. 3–4.

BALKEVIČIUS, Jonas. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 479 p.

BARZDŽIUKIENĖ, Leonora Dominika. Tekstas: samprata, komponavimas, funkciniai stiliai. Kaunas: Technologija, 2003, 130 p.

BEAUGRANDE, R. A.; DRESSLER, W. U. Introduction to Text Linguistics [interaktyvus] (2002). Iš XIV Congress of Linguists, Berlin 1987 [žiūrėta 2012-03-18]. Prieiga per internetą: <http://beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm>.

BIELINSKIENĖ, Agnė. Relevancijos teorija ir diskurso jungtukų bei jungiamųjų žodžių pragmatika. *Kalbų studijos* 15, 2009, p. 53–62.

BITINIENĖ, Audronė. *Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra*. Vilnius: VPU leidykla, 1997, 214 p.

BITINIENĖ, Audronė. Publicistinis stilius. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, 178 p.

BUITKIENĖ, Janina. *Dar kartą apie diskursą ir koherenciją* [interaktyvus]. Iš Žmogus ir žodis I, 2005 [žiūrėta 2012-04-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2005/buitkiene.pdf>>.

BUITKIENĖ, Janina; VALEIKA, Laimutis. Teksto lingvistika. *Mūsų kalba* 3. Vilnius: Mokslas, 1983, p. 13–17.

COOK, G. *Discourse and literature*. Oxford: Oxford University Press, 1995, 296 p.

CRYSTAL, D. *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*. Plackwell Publishing, 2003, 508 p.

DIJK, T. A. V. *Some aspects of text grammars: A study of theoretical linguistics and poetics*. Paris: Mouton, 1972, 377 p.

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, 743 p.

DŽEŽULSKIENĖ, Judita. Spontaniškos lietuvių kalbos nesklandumai. *Kalbos vienetų semantika ir struktūra: mokslo straipsnių leidinys*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006, p. 39–42.

GENIENĖ, Izolda. Teksto formos ir turinio kontekstas ir pragmatika. Tekstas: forma ir turinys: Tarptautinės konferencijos tezės. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999, p. 19–20.

GIRDENIS, Aleksas. Tarmės ir mokykla. *Mūsų kalba* 3, 1981, p. 12–16.

GIRDENIS, Aleksas. *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 387 p.

GIRDENIS, Aleksas; PUPKIS, Aldonas. Vienas kalbos ritmo bruožas. *Kalbotyra* 43 (1), 1994, p. 88–89.

GIRDENIS, Aleksas; ROSINAS, Albertas. [Kn. rec.:] Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija: (Fonetika). Vilnius: Mintis, 1973. *Baltistica*. T. 10 (2), 1974, p. 187–207.

HALLIDAY, M. A. K; HASAN, R. Cohesion in English. London: Longman, 1976, 374 p.

HATIM, B; MASON, I. Discourse and the Translator. Harlow; New York: Longman/Person, 1994, 258 p.

JB1 – JUZELĖNIENĖ, Saulė; BARANAUSKIENĖ, Rita. Lingvistinių diskurso tyrimų raida. Iš *Respectus Philologicus* 13 (18) A, 2008 [žiūrėta 2012-03-17]. Prieiga internete: <http://www.kalba.ktu.lt/files/s_juzeleniene_2008.pdf>.

JB2 – JUZELĖNIENĖ, Saulutė; BARANAUSKIENĖ, Rita. Lingvistinė diskurso analizė. Viešojo diskurso retorika ir lingvistika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 82–89.

KAZLAUSKAITĖ, Rūta. *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005, 77 p.

KAZLAUSKAITĖ, Rūta. Pašuvio ir Grinkiškio šnektų bruožai. Grinkiškio kraštas. Radviliškis: Radviliškio rajono Savivaldybės viešoji biblioteka, 2011, p. 649–656.

KAZLAUSKIENĖ, Asta; FOKAITĖ, Inga. *Dėl lietuvių kalbos teksto prozodijos [interaktyvus]*. Iš *Žmogus ir žodis* I, 2005 [žiūrėta 2012-05-07]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2005/kazlauskiene_fokaite.pdf>.

KELERTIENĖ, Violeta. Paprastoji ir poetinė kalba. *Žodžiai ir prasmės: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Mokslo, 1991, p. 59–78.

KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. Retorika: iškalbos stilistika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, 461 p.

KTŽ – GAIVENIS, Kazimieras; KEINYS, Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.

KUNDROTAS, Gintautas. *Lietuvių kalbos intonacija: teorija ir praktika* [interaktyvus]. Iš *Žmogus ir žodis* I, 2004 [žiūrėta 2012-05-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2004/Kundrotas.pdf>>

KVIKLYTĖ, Rasa; ŽUPERKA, Kazimieras. Eilėraščių apie tarmę. *Gimtas žodis*. Nr. 5, 1997, p. 24–27.

LABUTIS, Vitas. Dėl tekstų skirstymo ir apibūdinimo. *Meniniai ir komunikaciniai tekstai: Mokslinės konferencijos tezės*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997, p. 33–34.

LABUTIS, Vitas. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: VU leidykla, 1998, 392 p.

LABUTIS, Vitas. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, 392 p.

LEONAVIČIENĖ, Aurelija. Tiesioginė šnekamojo stiliaus kalba – spaudos tekstų konversacionalumo požymis. *Filologija* 11, 2006, p. 48–56.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, 745 p.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. T. 1–20. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

MACKEVIČIŪTĖ, Lina. *Lietuvių kultūros veikėjų ir politikų sakinės kalbos lyginamoji analizė*: Magistro darbas [interaktyvus]. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005 [žiūrėta 2012-03-19]. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050610_183714-74079/DS.005.0.02.ETD>.

NAUCKŪNAITĖ, Zita. *Loginiai ir lingvistiniai sakinės ir rašytinės raiškos skirtumai* [interaktyvus]. Iš *Žmogus ir žodis* I, 2003 [žiūrėta 2012-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2003/nauck78-83.pdf>>.

PAKERYS, Antanas. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Žara, 1995, 326 p.

PAKERYS, Antanas. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Enciklopedija, 2003, 241 p.

PAPURĖLYTĖ, Silvija; ŽUPERKA, Kazimieras. Lietuvos etninių sričių gyventojų charakterio bruožai kalbos pasaulėvaizdyje. *Kalbos kultūra* 83, 2010, p. 185–201.

PIKE K. L. *General Characteristics of Intonation*. *Intonation*. Harmondsworth: Penguin Books, 1972, p. 58–82.

PUPKIS, Aldonas. *Kalbos kultūros pagrindai*. Vilnius: Mokslo, 1980, 167 p.

REMEIKYTĖ, Vida. Sakinių siejimo priemonės lietuvių ir užsienio kalbininkų darbuose. *Kalbotyra* 51 (1), 2002, p. 147–157.

ROSINAS, Albertas. Dar kelios mintys dėl baltų kalbų artikelio, arba artroido. *Kalbotyra* 31 (1), 1980, p. 96–98.

ROSINAS, Albertas. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 167 p.

ROSINAS, Albertas. *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra: Sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, 558 p.

SELMISTRAITIS, Linas. Laiko raiškos priemonių įtaka teksto rišlumui. *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*: Mokslinių straipsnių rinkinys, parengtas pagal konferencijos pranešimus. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006, p. 171–173.

SIRTAUTAS, Vytautas; GREŅDA, Česys. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Mokslo, 1988, 209 p.

SKIRMANTAS, Petras; GIRDENIS, Aleksas. Naujesni tarmių fonetinės transkripcijos rašmenys. *Kalbotyra* 47 (1), 1998, p. 107–121.

ŠUKYS, Jonas. Tiesioginės ir netiesioginės kalbos ypatybės pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse. *Lietuvos TSR mokslų akademija XXV*. Vilnius: Mintis, 1967, p. 223–230.

ŠUKYS, Jonas. Šnekamosios kalbos sintaksė. *Mūsų kalba* 3, 1983, p. 17–23.

TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2003, 790 p.

VAICEKAUSKIENĖ, Loreta. Šnekamoji kalba tebelaukia savo eilės. *Bendrinės kalbos ribos*: Teminis tezių rinkinys ir 10-osios Jono Jablonskio konferencijos pranešimų tezės. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002, p. 62–64.

VALECKIENĖ, Adelė. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, 415 p.

VASKELIENĖ, Jolanta. Trumpas teksto lingvistikos žinynas. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007, 148 p.

VASŠ – *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai*: Mokomoji knyga. Sudarė Kazlauskaitė R., Lapinskienė L., Bacevičiūtė R. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007, 229 p.

ZINGERIS, Markas. Didysis stilius. Poezijos pavasaris'94. Vilnius: Vaga, 1994, p. 176–178.

ŽUPERKA, Kazimieras. *Stilistika*. Šiauliai, 1997, 115 p.

БЭС – *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. Главный редактор В. Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998, 685 стр.

НИКОЛАЕВА, Т. М. Современное состояние и перспективы: Вступительная статья. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 8: *Лингвистика текста*. Москва: Прогресс, 1978, стр. 5–31.

MAGISTRO DARBO SANTRAUKA

Studijų programa: Lietuvių kalbotyra

Vardas, pavardė: Rimantė Filipavičienė

Darbo pavadinimas: Tarminių tekstų sintaktika ir pragmatika

Darbo pavadinimas anglų kalba: Syntactic and pragmatic of dialectal texts

Darbo vadovė: doc. dr. Rūta Kazlauskaitė

Darbo gynimo data: 2010 06 13

Pagrindiniai žodžiai: sintaktika, tarminis tekstas, sakiny, kohezija, intonacija

Pagrindiniai žodžiai anglų kalba (keywords): syntactic, dialectal text, sentence, cohesion, intonation

SANTRAUKA

Magistro darbo objektas – sakiniai vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės tekstai. Darbe analizuojama trijų pasirinktų tarminių tekstų sintaktika (iš adresato perspektyvos). Darbo pradžioje aptariami sakinio teksto ir tarminės kalbos bruožai. Pasakotojų tekstai formaliai ir pagal prasmę yra siejami įvairiomis kalbinėmis ir nekalbinėmis priemonėmis. Dėmesys kreipiamas į tiriamų tekstų ekspresyvumą, gyvumą lemiančius kalbos elementus, sintaksines konstrukcijas: analizuojama tekstą sudarančių sakinių struktūra, jų ilgis, nagrinėjamos tarminei kalbai būdingos sintaksinės figūros. Tekstų rišlumas kuriamas tam tikromis sakinių siejimo priemonėmis: aptariamas elipsės, žodžių inversijos, suderintų veiksmažodžio laikų (visa tai sudaro gramatinę koheziją), įvairių kartojimų, hiponimų ir hiperonimų (leksinė kohezija), jungtukų ir kitų jungiamąją funkciją atliekančių žodžių (dalelyčių,rieveiksmių ir kt.) vartojimas. Be minėtų kalbinių priemonių, kalbėtojoms kurti sklandų, vientisą, o kartu ir ekspresyvų, tekstą padeda ekstralingvistiniai veiksniai: aprašomi analizuojamuose tarminiuose tekstuose matomi intonacijos ir ritmo dalykai. Atkreipiamas dėmesys, kad dėl tarminės kalbos spontaniškumo, menko minties apgalvojimo kalboje gali rasti tam tikrų nesklandumų. Darbe aptariamas vienas ryškiausių analizuojamos kalbos nesklandumo atvejų – nereikšminiai kartojimai.

SUMMARY

The object of the master work is the spoken dialectal texts. There are analyzed the syntactic of three dialectal texts in the thesis. At first, the author describes the features of spoken text and dialectal speech. Formally and meaningfully narrators' texts are related to different linguistic and nonlinguistic devices. The attention is paid to the elements of speech, syntactic structure: analyzed sentences structure and length, syntactic shapes which are characteristic of dialectal speech. Cohesion of dialectal texts is determined for different connecting devices: the ellipsis, inverted order of words, verb tense agreement (grammatical cohesion), various reduplications, hyponyms and hyperonyms (lexical cohesion), connecting words such as conjunctions, particles, adverbs (lexical grammatical cohesion). In addition, the fluent speech also is created with nonlinguistic devices. There is described falling and rising intonation, speech rhythm in the master work. Also the master's author pays attention to nonmeaningful reduplications which is defined as nonfluencies of dialectal speech.

PRIEDAI

1 priedas

Transkribuoti tarminiai tekstai

Valatkoniai, Baisogalos parapija; LKA 264 punktas

Felicija Žaromskytė-Suchotskienė, g. 1924 m.

ŽMONĖS DABAR KITOKIE

1 kad_{va}bu_{tu} / tai_{va} papjé.utu / žudí.tu kai dabà / tɛ nɛ / tukú. [dalykų] nɛbú.ua / aš_{nɛ}-- // 2 ,nɛ-a'ci.mænu | i_{nɛbi}'jò.davam / mægò.davam | ni.ta.z.dòris / uskleñ.du / ni_{niēka} // 3 nù.tɛ [buvo] ,kàd_{va}'tù. / vař.kš_u / vá.ikšči_{dava} labai dâuk / bæt'-- // 4 nu_{žmó}.nis visá.i kitó.ki // 5 daba_{gá}.lvas išriēt_u dabà / 'pàbañ'dí.k tu važúot_u sá.nts // 6 nægàli i_{àutò}.busa ili.pf // 7 àutò.busa pas_{mòm} nɛ'fà // 8 vaiká.m dúodu | vaikè(s) [autobusai] uške_{mšti} / ka_{nó}.rs katràs ,aci'sé.stu [t. y. atsistotu] // 9 vá.k važèuò i_{baisó}.gala / tai_{nú}.gara gé.li / vietos næturiù [‘labai skauda’] ac-- / pràšò [leisti atsisèsti] / sá.ka ,nèvaži'ne'k' // 10 ví.skas_{va} // 11 àkìs išvėř.ti / baìsùs m_{undrú}.mvs // 12 ,nìka'dò.s mažú.tis / vaiks kai_{pú}.pà | ,nɛ-tsi'sé.s / ,nɛ-atsi'stò.s // 13 ,nɛ-už'lais [vietos] kai pèrmè // 14 'a(š)_{žènò} | kai_{àž}.b-- // 15 iè'jò i_{mukĩ}.kla / kai_{mók}itujæ mukí.na / kad_{reĩ}.ku užlá.i(st) sɛniem ,aci'sé'sf / àš taip i_{darí}.dawau // 16 dàrò dàrò / i_{nɛpa}'jòtò | kai_{pàti} pasànò // 17 ɛ_{xɛy} // 18 dabà / àš ijeinù [i autobusa] / ijeĩ.nv tòkì sènú.tæ / sé'ž_u sá.u / graif sříkf / i_{àcis}-- ,aci'stò.jò // 19 a_{tá}. bó.ba sã.ka / ,nèsí'stò.k ,nèsí(s)tò.k | i_{tá}.msta ne_{jâunèsnè} [jk.] // 20 ujæz_{sl} / nu_{tá} / sí.ki žùr-- iž-- / ižgerdò kad_{a(š)} sàn(à) aš // 21 až_{galwó}.jò kad_{aš} / kai_{bòwò} tòkì vaiks | [tai] i_{àsù} // 22 parèinù / visiem sàkò / ujæz_{vs} / kat_{padá}.ræ sarmá.ta [jk.] / doğâú ,nèsí'stò.su // 23 ɛ_{xɛ} // 24 taip // 25 a_{dabà} diėvu brá.ŋgvs / dàba diėvu-- // 26 ar_{tai} mó.kitujæ ,nəmu'kí.nvi / ar_{tai}vi.ska // 27 tɛ_{vištíek} / žmó.gùs já.igu prášas ,aci'sé.st | tɛ_{iis} ne_{iž}gá.ra // 28 já.igu is_{važúoji} | vaistú. / va_{čè} nei_{vaĩ}.štineš [nèra] vėřk i_{važúok} // 29 tɛ_{ėř}.gi

ne_ĩž_gǎ.ra tá.u [kelionės] // 30 tó·kæ aki.plĩša dari·k / ,nǎvažĩ'né·kʃ kaf_sǎnà / šĩ.taip
lǎbè baĩsù \\ // 31 niēkas ,nèbèi'vé.řĩna \\ [žmogaus] //

[Bet anksčiau vaikus ir mokindavo turbūt?] 32 mōkĩ.ndava \\ // 33 dabà \\ gá.ĩ
pradė·jǎe mukĩ·f / o_gá.ĩ šĩ.dijǎesi [‘tyčiojasi’] _va // 34 aĩnù | aš_tai / soņ.ke nǎšù tá.šes /
ĩž_baĩsò·galos / [centro] | labai tó·lì reĩk nait \\ lęg_mukĩ·klę // 35 víeni / vaikė pra-ė·jǎe /
lá.bas \\ tǎtú.tǎ / kėtĩ vaikė pra-ė·jǎe_ / lá.bas // 36 aš ,ací'sòkò / i_žòr' \\ // 37 sàkò a_jie
čę_juòkǎs / a_júos gá.ĩ mukĩ.nbi dabà // 38 ,nǎsa'kĩ·dava á.mžeis \\ lá.bas //

39 víena kař.ta važǎuđũ / i_su_dvi.raču \\ // 40 'i.ž'gřu.wò \\ // 41 i_tiek ikėšò
kó·jǎs_ / ka_nǎgálũ \\ [ištraukti] // 42 aĩ.nv pòlks tukũ_ / bernũ· pa-ąugĩ·tu_ // 43
ka_nors / pajomtu a_tǎ· dvi.rati_ / a_padė·tu ištrá.uk(t) ta.s_kóĩ^(æs) // 44 gĩng_diėvi \\ // 45
dá.ve ké.li_ / nę·jǎe / i_nę·jǎe \\ // 46 nù mú.mis tai ,nǎmu'kĩ·dava / mǎ.s tai
,nǎda'ri·davam \\ // 47 á.iškv žìnuma ĩsĩ'krǎpšćò / tik_ne_tuoi \\ [jk.] // 48 [Mat
atsitiko, kad] sukėšò kaškaĩ ta.s_kó·jǎs // 49 dabà labai | kas_àš \\ tie_žmó·nis / dabà
baĩsù [kǎ nors] sutĩ.kt_ / tǎvì ,uška'bi.nbi / 50 jǎunì ,uška'bi.nbi / jie dėkĩ / jie
nėžĩ.na / kǎ-- / kai mundrawó·f' // 51 žę·k mę·gzda / tę_pu_pǎ.vařdi pašǎũ.ki /
tai_uškabĩ'né·ju / ví.sa lai.kǎ // 52 aĩnì tí·lì bėjeĩ_ / kad_nǎgá.utum da_i_donćũs \\ //

[O anksčiau mokė gerbti žmogų...] 53 gęřpt' mó·kǎ // 54 a(š)_sàkò \\ kad /
pas_mú.m atėĩ.dava tòks pú.zbrulis_ / tę_ĩs / tǎsò·k / ni_doř.nvs ni_razom̃.nvs \\
atró·didava // 55 mǎ.s muñdrėsnĩ \\ bú.ųam // 56 jĩs púolv i_raĩj.kǎ bućuof / ví.sas ai--
nũkaĩ.tes / ĩsĩ'gaĩdes / švé.ikinasi_ / tòks nǎsǎ.wvs / ví.sas // 57 pėrmà tòk'ė
tǎ.msųš \\ bú.ųa žmó·nis nǎ-- / bǎ_mundrũ.ma \\ tòk'ė // 58 a_dabař / tai_jǎu
kitó.niški \\ dab-- // 59 dabà tę_kuliyá.nai \\ kas-- // 60 baĩsù | prait' / baĩsù \\ // 61 gá.ĩ
miėstì nǎ_tai / bǎ(t) čė \\ tai_jǎu [tikrai] // 62 gĩ.rts aĩ.nbi_ / kó· is_tǎ.u tilė·s \\ /
,uška'bi.nbi kaip_imǎ.nv^(ma) \\ //

Kazlauskaitė 2005, 41–44.

Grinkiškis, Grinkiškio parapija; LKA 297 punktas

Bronė Ilevičiūtė-Karolienė, g. 1933 m.

MANO TETOS

63 kadà šǎ.ude žĩ·dũs_ / ųa_dà papǎ.sakuų // 64 kaiř daba_và / kadà žĩ·dũ(s)
šǎ.ude_ / ižbė·ga mař_jie | tǎ· t'ė žĩ·dai bú.ųa | 'guř_g'ėtė \\ // 65 kǎunė / a_kuř / jie

ten_g'éta\ bú.ua // 66 nù ĩi_pabé.ga du žĩ-dai\ / jàuni\ tukie // 67 židá.lka !kukiú.
 dvi.dešim peŋkú. šešú\ mæ.tu / i_žĩ-ts / api_řĩ.zdeši(m)\ mæ.t^(u) // 68 nù ĩi |
 kur_aš_jú.m sakou / màna tē-te turé:jæ ta.s_řĩ(s) sé.seræs / jó-s labai tukæm baræk^(e) /
 prastō. 'grĩ_čō. / 'lú.š.nō. / sæ'nó.wiš.kō. / šaudaiš deŋk-- / !ant_laukú.
 givæ.na / nù ĩir_adbé.ga\ tie_žĩ-dai abú.du // 69 j'ē.paži.na\ matai // 70 taš_iú. | tú.
 žĩ-du tē_uus / paži.stams bú.a su_taiš màna-- / su_tō.(m) màna č'otkum //
 71 i_a.skulé. bú.wa / jó-s paš(j)ĩ. aiš\ // 72 dabra / vadi.nama tai_kai_tie / t'ó-- /
 t'ē_vaikai pabé.ga_ / ta_židá.lka su_túo židú.kú\ / ařlĩkæ pas_tú. màna č'otku\ //
 73 atlekæ / nu_ĩi_ká. / i_pri_wukečú. taz_bú.a / iř_išlĩkæ | dù mætú\ // 74 u'ot
 vaikæ.li / w'ō_čē_tē | w'ot\ pasà-- / w'ō_čē [tai bent poelgis!] // 75 to.s_màna
 č'otkōs | jo.z_bú.ua labai gæ.řōs / tĩk kád jó-s | màna má.mōs tē_nekentæ / vadi.nama
 ká.m 'kam.pi.nĩ.kæ\ / beř_jó-s labai gæřō.(s) šĩrdiēs\ bú.a // 76 iř_išlĩkæ tú's já.unu(s)
 žĩ-dūs | ant_ãũ.kšta\ // 77 dù mætú\ izbú.wa // 78 'ó\ // 79 u_jeigu jáu_bú.tu wukečēĩ
 sužĩ'n'ó.jæ. / gá.tava\ jáu_bú.tu / jáu_i'sá.u.dé. i_tá.s č'otkas / i_màna tē-tæ žin'ójæ
 ka(t)_t'ē_žĩ-dai\ [slepami] / i_màna má.ma //

80 ã.\-a // 81 iš_kar.ta | màna tē-te neži'n'ójæ / ka(t)_tēi-- / t'ē_židá.lkai bōs_ /
 niék^(a)-- / vadi.nq^(ma)\ // 82 naĩ.n vakarè pařkilnó.t i_ganĩ.kla á.řklūs_ | tēn_ká.řves /
 vá.ikšta\ sá.ka / ská.ra ĩsídé.jus kó.ki bó.ba\ sá.ka // 83 sá.ka tē-te apriko\ /
 kō. tu_če vá.lkũjis\ / api_tá.s ká.řves_ // 84 sá.ka / t'ē_ĩn bí.jæ
 kalbé.t / kaf_næsu'prastu ka_židáel^(ka)\ // 85 tē_sá.ka | in_màni žægnó.ĩ žægnó.ĩ_ / tà
 židáelka\ suprañti // 86 žægnó.ĩ žægnó.ĩ_ | i_tulĩ.ñ i_tulĩ.ñ / iř_ãĩ.(n)\ nu
 màni / kád_jáú vadi.na^(ma)-- // 87 dàbà kai_p_čē i_řà\ sá.ka // 88 jó-s vadi.nama_ /
 to.s_màna tæ.tōs_ / pàsam'dí.dava ví.ra kuki. / nù iš_mestélæ\ / jó.s givæna-- //
 89 pař_ždi.-- / pař_diēna pripjæ.un mižžu / pripjæ.un avižú. / pĩrmà su_daĩ.giis
 bú.wa [dirbama] / dàbà kumbá.inai_ / pjæ.unamōs má.šinōs | viška næbú.wal tadà /
 i_pu ká.ra t'ó-- | tukó.s t'ēxnikoš // 90 pripjæ.un mižžu / tú. avižú. / jó-s kučó.ĩ\ //
 91 tó.kōs nu'plĩ.šæ. bú.wa_n-- // 92 sũkú'čō.ĩ t'ōs_mižžūs | pař_diēna su_gré.blũ /
 ta.s_á.vižas // 93 má.ma sá.ka / rĩ.ta naĩ.nam ká.řwu mí.lšf_ / sũsta'tí-tōs ví.sōš
 gubé.leš\ iš_pu_naktiēs // 94 jú.s ĩsi'vaiz'dúokit\ // 95 tai_vadi.nama j'ē-ōs / tē-- /
 ta(s)_žĩ-t(s) su_židá.lka / sũsta'tí.dava ná.kti jú\ [gubeles] // 96 'ó\ // 97 dà čē_tai
 niēks neži.n^a\ // 98 suriž_ -- // 99 'beř_jú.s neži.nař / kaz_gubé.le\ i_řà //

100 *kaip_sùku'čó.ĩ* ↗ *su_grė·blū miežūs* / *tukúos* ↗-- / *nù kruwú.kęs kruwú.kęs_* ↗
kruwú.kęs ↘ // 101 *kur vá.rpõs i·rà* ↗ / *pastatai* ↗ / *i(š) šãudú· sú.sukĩ tuki· raĩ.sti_* ↗ /
fsò ↘ // 102 *nù_tę va_taip* | *lãukùs* ↘ *i_nùsta'tí·dõm* / *aš_patĩ* ↘ *dá.r stačãú* //
103 *nustá.ta* ↗-- // 104 *iš_vá.kara* ↗ *vadi.nama* | *nę_* ↘ *lãu--* / *lãukà gubė.lu* ↘ / *rí.ta pí.lnas*
lãũ.ks ↘ // 105 *i_galwó.ũ* ↘ | *màna tę·t(e) i_má.m^a kaip se_i·rà* ↘ // 106 *i pasķãú*
_sũžĩ'nó.jæ ↘ / *kad_i_tà židá.lka* ↗ *i·rà* / *i_ta(s)_žĩ·ts* ↗ *tæ.ĩ·rà* // 107 *i_rėikė.jæ išmai'tí·ĩ* ↗ /
ĩr_išvalgĩ'dĩ·t ↘ [juos] / "ò" ↘ // 108 *jó·s* ↗ *labai gæró·(s) šĩrdiės* ↘ //

109 *nù pasķãú kadà_j^o užę.jæ ká.ras* ↗ *vadi.nama* / *rú.sai* ↗ *jãu_kadà užę.jæ* |
kumunĩ.stę ↘ *tie* / *jãu_wũke'čėĩ b'ėga* ↗ / *tai_jie tadà išliņ.da* ↗ / *iš_tó·* ↗ / *iš_tó·* | *bú.ņkeri* ↗
jie tę_turė.jæ / *ant_ãũ.kšta* ↘ / *i/ a_e_šãuĩlũs^p išva'žæ.va* / *a_kõr* ↘ / *aš_nėžĩ'nãú* ↘ / *i.lga*
laĩ.ka jó·s nęžĩ'n^oojæ ↘ // 110 *pasķãú kai_pra-ę·j^e jãu_tle_mũ·šęi_* ↗ / *apsispa'ká.jina* ↗ /
tę_tadà / *aci_rã.da tle_žĩ·dai* ↘ *pas~(j)æ·s* // 111 *nù dá.ve* ↘ *j^uõm* // 112 *dá.ve* ↗ *jõ·m* / *tę_và*
pas_ja(s)_šæ.ud^(us)-- // 113 *ę_j'le_tæ· dí.rba* ↗ *eĩ.ņõ fabrikà* ↘ / *kur_* "ò" ↘-- / "òdõs" *tæ.ņ*
šãuĩuõsè // 114 *tai_afvæždava* ↘ // 115 *tai_ã.va.lĩ.ņęs* ↗ *jõ·m* / *tai_skarú.te kó·kæ_* ↗ //
116 *paskuĩ jó·s_nætu_rę.jæ* [kur] *gĩvé.ņĩ* ↘ // 117 *kadà sú.degė* ↗ [namai] / *jõ·s isi.kase*
duõbel tá· / *pási'dĩ.dĩna ta_bú.ņkeri* ↗ | *kur_jie [žydai] gĩvæ.na* ↘ // 118 *ĩr_jõ·s pá.čõs* ↘
gĩvæ.na tam_bú.ņkeri // 119 *i_švedė* ↗ *kãmĩ'nú.ka_par--* // 120 *i_àš* ↘ *tæ_nai.da^(ãu)*
pas~(j)æ·s / nu_i_mànõ tæ.tõs ↘ *bú.^(ua)* // 121 *nù iĩ_dãuğãú / tę_iĩsai* ↗ [pirmininkas] | *dá.ve*
jõ·m bará.ka ↘ *tuki·* / *wukečũ· pãlikta* / *skė·mũ mišķà bú.ya* ↗ *i* | *pãduwa'nó.iæ* ↘ /
ta_bará.ka ↘ // 122 *nù tę_jõ·s usĩ.dęņgæ* ↗ [stogã] / *gĩvæ.na* ↗ *tãm_bar--* // 123 *'padę.jæ* ↘
jõ·m / padę.ĩ^ã ↘ / *nægá.læma* ↘ *sakĩ·ĩ* //

124 *jãu_dabà jó·s* ↗ / *màna tõs_tæ.tõs* ↗ *sænai 'mĩ.rė.* ↘ / *nù tę_và* ↘ // 125 *ĩr_àš*
_pãvelđę.jãu ↗ *tã·* / *tu_tæ.tu i_tã· žæ.me* ↗ *pãli'ki.ma / vad_i·r--* // 126 *màna tę_tęi dę.šimt* ↘
aktã.ru bú.^{ua} / dá.ve ↘ / *i_jõ·s* ↗ *pasķãú / turė.jæ* ↘ *da. ^apĩ_đvi.dešim / tę_pali.ka má.ņ* ↘ //
127 *gærõs* ↗ *labai* ↘ *bú.wa* // 128 *tĩk_jãu màna má.mõs* ↗ / *tę_iõ·s nækęnte* ↘ / *ká.m* ↗ *kę--* /
ká.m kãmpĩ'nĩ·kæ ↗ / *kãm--* // 129 *và* ↘ *vãikæ.lęi* //

Alksnėnai (anksčiau Vypalai), Gudžiūnų parapija; LKA 298/334 punktai
Genė Cinkutė-Martuzevičienė, g. 1923 m.

PASIUTĖS AIČVARAS

130 nū. i. nāĩ-- nāĩ. nam bú. da_{uv} i. bažnī. čæ_ / ví. sa laĩ. ka_ / tá. n-- næbú. ua_
bažnī. čos [dabartinio pastato] / da_ tá. [dabartinę] stá. tæ_ // 131 grĩ. čõĩ_ bú. a_ pàda' rí. ta
bažnī. čæ_ / grĩ. _ // 132 væn^uõm grĩ. čõĩ_ gėvè_ -- / vænām galæ žmó. gùs_ gėvæ. nv /
ta(s)_ za. kràsti' j^uõnts / o_ kit^uõĩ_ / bāžnī. čũ. kæ_ bú. ua_ tó. kĩ_ nedi. delæ // 133 nu. e_ tá. /
ví. sa laĩ. ka_ aĩ. da_{uo}_ àš // 134 jė_ / [brolis] juõzas_ kai_ tarná. va_ / pas̄káu_ sæsuó_
tæná. i_ ad_ jáu_ / i_ tá. bāžnī. čũ. _ -- / 'nù_ i_ tá. _ / pas_ tá. klæbõ. na_ tarná. uĩ_ // 135 nù_ jĩ_ àš
nāĩnù_ i_ tá. bažnī. čæ_ / tænāis_ / pabú. nù_ bažnī. čõĩ_ / põ_ mišũ. _ / põ_ viškuõm_ / è_ /
i_ atėĩnù_ / i_ atėĩnù_ nù_ / pas_ júos_ / i_ ví. rtowæ_ // 136 nāĩ. nam_ i_ ví. rtowæ_ / tàs
iš_ prá. žõs_ / kai_ nāĩ-- / nāĩ. dawõ_ / dá. i_ mǎnĩ_ nǎpa' žĩ. na_ tas_ klæb^uõnts //
137 pas̄káu_ jáu_ pa-- / i_ pà-- / i_ pa' žĩ. na_ k^a_ àš / kai_ kai_ atėjáu_ / 'kàs_ čæ
dõ. _ mǎrgá. itæ_ / sá. ka_ tó. kĩ_ / jàunà_ // 138 tĩ_ va, má. ma_ ,amžė' ná. telĩs_ / va_ má. mõs_
má. -- / jáu_ bá. ba_ jú. m_ jáu_ skāĩ. t^(os)_ / sá. ka. _ / čæ_ mǎna_ sæsú. tæ_ // 139 nù_ tẽ_ àš_ aĩnù
, pàsėš' vé. iket_ sù_ túo_ kú. nigu_ / jé. m_ i_ rañ. ka_ ,pàbú' čũojũ_ | tá. m_ kú. nigui_ / mǎnĩ_ tai
mõkĩ. na_ / i_ àš_ tai_ daráu_ // 140 jáu_ sæsuó_ tai_ mõkĩ. na_ / jáu_ ka_ jĩ. s-- //
141 jis_ má. n_ dar_ [paplekšnoja per dilbį] / par_ rañ. ka_ / tai_ paplójæ_ su_ rañ. ka_ /
tas_ klæb^uõnts_ // 142 nõ_ i_ niēka_ // 143 tẽ_ sæsú. tæ_ pavá. išėk_ / sá. ka_ / pavá. išėk_ //
144 nù_ tẽ_ tá. _ jáu_ í. n_ / tæ. _ àĩnǎšǎ_ má. n_ vá. lǎgėĩ_ jáu_ / pavá. išėnǎ_ mǎnĩ_ //

145 nù_ pas̄káu_ / ká_ . mǎ. s_ [veiksime] // 146 ta_ jé. næ_ bú. ua_ | ant-- jáu_ /
í. n_ už_ mǎnĩ_ vėrė. snæ_ bú. ua_ / alæ_ tó. -- tai_ pà(t)_ tó. kĩ_ žargõčũs_ / kai_ p_ i_ àš_ / padũ. kt_
miğė. jǎs_ lǎbaĩ_ bú. uum_ // 147 davá. i_ aĩ. nam_ pàsi_ -- / pas_ kú. nęg^(a)_ ant_ /
ant_ ãũ. kšta_ | ,pàsĩ' žurė. t_ kai_ p_ is_ tá. _ _ g-- / miėgǎ_ / i_ miėgama_ jó. //
148 nāĩ. nam_ | šalĩ. mais_ dvi_ ló. wõ(s)_ stó. wu_ / víenà_ ló. wa_ i_ ketà_ ló. wa_ / šalĩ. m^(es)_ |
dvi_ // 149 tẽ_ kai_ p_ čė_ jĩ. rǎ_ | dabar_ kú. niks_ / i_ ta_ jó. _ gǎspa' dí. næ_ / miėkta
šalĩ. mais_ // 150 mǎ. s_ / davá. i_ | stažgǎ' vėĩs_ | mǎ. s_ vartĩ. tis_ põ_ tá. s_ ló. wa_ s_
[jk.] / i_ vaĩ. tams_ // 151 sú. krǎntam_ ant'-- / an(t)_ tó. _ jáu_ tá. _ / pėrmà_ næbú. ua_ |

tókíe dīwunū.kai paprastī ↗ ešāustī ↘ / næbū.ua ↘ tu. kī.limu // 152 i. vĕ.lækos | sū.vĕrtim ↗ ta.s_ló.wæs / i. žū.ræm ↗ kat_kú.niks ↘ ,parva'žúoi // 153 eγ ↘ // 154 i.mæ.(s) skú.benam taisí.ĭ ↗ // 155 k''ól mæ.s tæ.vi.ska sɔtvař.kim ↗ ĭ / i_tas_kú.niks ↗ atēi.na priēšais mú.su ská.dais ↘ | ú.žlepα ↘ // 156 ú.žlepα priēšai(s) ská.dais ↗ // 157 [jis klausia] i_koř mærgá.itęš bú.uum ↗ // 158 iii_tę_næ ↘ tĭvé.li / bú.uum pà,sĭ'žú'ré.t | kai_tĭvé.lis tæ. gĭvenĭ ↗ / bú.uum ↗ taip-- / taip_idómù ↗ áukštai / juu_mæ.s já.m sá.kam // 159 niēka ↘ jis_mú.m næsá.k® // 160 i.vĕ. nā.ium ↗ [ĭ virtuvę] / ká. dabarĭ darí.ĭ // 161 jáu_tæ. dū.kum dū.kum ↗ // 162 vā | sæsuó i_sá.ka ↗ / nu_jú.s tæ. i_dúodatĭs ↘ sá.ka / kai_ká.řves ↘ abi.dvi [jk.] // 163 i.mæ.s tæ. dúodams ↗ | kai_p_tæ. / plú.m plú.m ↗ plú.mt sá.ka / giřdĕ.t á.iškę / o_mæ.s / galwō.m ↗ tæ.vāř.tams an(t)_tu. 'ló.wú.L //

164 dāugāū / ká. ↗ dabarĭ darí.t ↘ // 165 lí.pam ↗ i_tá. | [bažnyčios] viršú.næ / nò lí.pam ↗ / ,pāžū'ré.t ↗ kai_p_tæ. atró.da ↘ // 166 bažní.čæ ↗ stá.tæ / jáu_bú.ua / ,pasta'tí.ti ská.dai ↗ / vĕskas ↗ [paruošta] // 167 pali.pum pali.pum ↗ / næ. ↗-ə ↘ / áukšĉāú ↘ lĕpkum dá. // 168 dā ↗ áukšĉāú / vĕ. ↗-- // 169 pasi.taræm ↗ abi.dvi / víenĭs kí.ta klá.usæm ↘ / a_nėbĭ'jó.smaē ↗ // 170 næ-a ↘ a(š)_sakāú ,nėbĭ'jó.su ↘ / jí.n / i_àš ↘ ,nėbĭ'jó.su / dā lí.pam // 171 ĭ ↗ sĭ'lí.pum i_pād bó.kšta ↘ // 172 viéntęš bó.kštas jáu_ismú.rięš bú.ua ↗ mataĭ / tę_māf ĭsĭ'kó.ri(m) ↗ mæ.s | i_tá. bó.kšta / i_kai_žū.ræm aňd_žæ.męš ↗ / žmó.nis ai.na kai_vá.rnos ↘ / tókíe ↘ didú.ma tĕktaĭ // 173 o_mæ.s abi.dvi ↗ ĭsĭ'lí.pæ i_bó.kšta ↗ | i_žū.ræm ↘ i_žæ.mæ // 174 o_to.z_bó.bos tæ. žū.ru ↗ i_mú.su_tę-- / sæsuó i_sá.ka ↘ / i_mel.žæs ↗ / i_pō.tęřus ↗ kaĩ.b^α / ujæzu(s) ↗ sá.ka tó.s mærgá.itęš / kuř ↘ jō.z dābarĭ ĭsĭ'lí.pa / kuř ↘ jō.s ĭsĭ'lí.pa // 175 tę_vā sæsuó i_sá.ka ↘ j'óm / sá.ka mó.tęřis ↗ næ-- / ,nædĕ'júokęt ↗ sá.ka jó.s / padá.užosL | sá.ka jó.s nėbĭ.jæ ↗ / kad_bú.d bijó.tu ↗ / tę_nelĕptu ↘ sá.k^(a) // 176 alæ_gá.l a_nukrĕst ↗ a_ká. ↘ | tĕgi sá.ka jó.s ↗ / vi.skas ↘ is_jú.bos // 177 nu mæ.s tæ.ilí.pem da_ũždai'ná.wum ↘ abi.dvi [jk.] / toĭ_bó.kštoĭ ↘ təná.i / paú.uum i_nàlepam ↘ // 178 o_tó.s | má.tam ↘ kaf_tæ. vá.ikšta aplėnk / ,aplėnk_tá.bažnitĕ.læ ↘ / tó.s mó.tæ ↘-- / 'a_tæ._mó.tęřis ↗ / a_tæ._ví.raĭ ↗ / àš_næ ↗ næ-- | næ-àčkĕræm ↘ // 179 labai ↗ / nu_tai kai_vá.rnos^ρ / mažú.kai ↗ tókíe // 180 pasĉāú i_àš_já.i

sakâú ↗ | lɛpkim ↘ [žemyn] sakâú / bɔjægu ka-- klæb^uõnts ↗ pamatí·(s) sakâú / tɛ gá.Í
sakâú mú·su / nu bâu.st ↘ uš tó·ki dá.rba // 181 vɛ. susí.tarim ↗ abí.dvi / nu ii
iĩš palæŋgva ↗ / iš palæŋgva ↗ [émém lipti] // 182 'alæ kà-- | kó·ks iĩ'pi.mʃʃ bú.ua //
183 təná.is nu ví·rɛškαs iĩ'pi.m(s) / žinó·k ↗ | kai ví·rai tæ.stá.tæ ↘ tá· // 184 áukštái
rɛĩ.kæ tas kó·jæs ↗ [kelti] | labái / k^uol̥ ušĉüpi'né·ji ↗ su kó·jæ / kur kó·jæ pàsta'tí·t ↗
rɛĩ.kæ // 185 o jâu mú·su næ·í.šnæšɔ ↗ nɛ | nɛ ží.rkles ↘ tó·s // 186 kai ví·rai ↗ / tɛ jíe
žənai' ↘ / o mæ.s ↗ // 187 nu ii | iĩš palæŋgva ↗ iš palæŋgva ↗ iš palæŋgva ↗
i nulí.pum ↘ // 188 nu nulí.pum ↗ / u jæzuz to.z bó·bɔs ↗ təná.i / ká· ↗ jú·(s) sá.ka /
i sigal'wó·jit ↗ sá.ka / alæ jægu klæb^uõnts pàma'tí·tu // 189 a kã·ŋ sá.kam / mæ.s /
áukštái ↗ iĩ'li.pu(m) / mú·m smagù ↘ sá.kam [jk.] // 190 tɛ ká· ↘ / mú·m smagù ↗
sá.kam | kai-- // 191 áukštái dâuk má.tam ↗ / viškó· ↗ sá.kam / vɛska ↘ // 192 'kai ju.s
næbi'jó·ji(t) taip áukštái lɛp̥t ↗ // 193 kó· mæ.z bijó·sme ↘ //

194 a(š) sakâú ↗ / kíek vi sukú· špō·su prikrĕzdauo ↗ // 195 nu tɛ kad á.ičvars ↘
buwâú / pašú.tæs á.ičvars ↘ / kai pagalwó·iu // 196 nu | matai' ↘ / tɔks prō·tʃ ↘ bú.ua //
197 svarbù kad áukštái ↘ [i lipti] //

Kazlauskaitė 2005, 50–53.

2 priedas

Transliteruoti tekstai

Valatkoniai, Baisogalos parapija; LKA 264 punktas

Felicija Žaromskytė-Suchotskienė, g. 1924 m.

ŽMONĖS DABAR KITOKIE

1 Kad va būtų, tai ('taip') va papjautų, žudytų, kai dabà ('kaip dabar'), tē ('tai') ne, tokių [dalykų] nebūvo, aš nē... 2 Neatsimenu – i ('ir') nebijodavom, miegodavom, ni ('nė') tąs ('tās') duris užskleñdę, ni ('nė') niēko. 3 Nū ('na') tē ('tai') [buvo], kad va tų vaĩgšų váikščioldavo labai daũg, bēt... 4 Nu ('na') žmónys ('žmonės') visai kitoki ('kitokie'). 5 Dabà ('dabar') gálvas išriētę dabà ('dabar') – pabandyk tū važiuot sēnas. 6 Negali į autòbusą ('autobùsą') įlipt. 7 Autòbuso ('autobùso') pas muĩ ('pas mus') nērà. 8 Vaikám ('vaikams') dúoda, vaikai(s) [autobusai] užkimšti, ka ('kad') nòrs katrās atsiséstų [t. y. atsistotų]. 9 Vák ('vakar') važiavaũ į Baisógalą, tai ('taip') nùgarą gēlia, viētos neturiũ ['labai skauda'] ats..., prašaũ [leisti atsisèsti] – sáko, – „nevažinék!“ 10 Vĩskas! – va. 11 Akis išveřtę, baisũs mandrũmas ['šaunumas']. 12 Niekadòs mažũtis vaĩkas kai ('kaip') pupà, neatsisēs – neatsistos! 13 Neužleĩs [vietos] kai pirmà ('kaip seniau'). 14 Aš žinaũ, kai aš b... 15 Jėjaũ ('ėjau') į mokỹklą, kai mókytoja mokino ('mokė'), kad reĩkia užléist seniẽm ('seniems') atsisést – aš taip i ('ir') darýdavau. 16 Dariaũ dariaũ, i ('ir') nepajutaũ, kai ('kaip') patì pasenaũ. 17 Echè. 18 Dabà ('dabar') aš įjeinu ('įeinu') [į autobusą], įjeina ('įeina') toki ('tokia') senũtė; sėdžiu sáu, graĩt ('greit') strýkt ('pašoku'), i ('ir') àtsis... atsistójau. 19 A ('o') tá ('tà') bóba sáko: „Nesistók, nesistók, i ('ir') támsta ne jaunēsne“ [jk.]. 20 Ujėzus ('vajė')!, nu tã sỹkį žũr... ('žiũr[iu]') iš... – išgirdaũ, kad aš senà aš. 21 Aš galvójau ('maniau'), kad aš, kai buvaũ toki vaĩkas, [tai] i ('ir') esũ. 22 Pareinu, visĩẽm ('visiems') sakaũ: „Ujėzus ('vajė'), kad padārė sarmatą [jk.] – daugiau nesistósiu.“ 23 Echè. 24 Taip. 25 A ('o') dabà ('dabar'), Diēve brángus, dabà ('dabar') Diēve... 26 Ar tai mókytoja nemokina ('nemoko'), ar tai vĩaq? 27 Tē ('tai') vis tĩek, žmogũs jėigu prãšos atsisést, tē ('tai') jis ne iš gēro. 28 Jėigu is ('jis') važiuoja vaistũ – va čià, nei vaĩstinēs [nėra]: veřk i ('ir') važiuok! 29 Tē ('tai') iřgi ne iš gēro táu [kelionēs]. 30 Tókią akĩplėšą darýk – nevažinék, kad senà! šitaip labai baisũ. 31 Niēkas nebeįvertina [žmogaus]. [Bet anksčiau vaikus ir mokindavo turbūt?] 32

Mokindavo ('mokė'). 33 Dabà ('dabar') gál pradėjo mokýt ('mokyti'), o gál šidijasi ['tyčiojasi'] va? 34 Ainù ('einu') – aš taĩ ('taip') suñkiai nešù tašės ('nešulius') iš Baisógalos [centro]: labai toli reĩkia naĩt ('nueit') lig mokỹklai ('ligi mokyklos'). 35 Vienì vaikaiĩ praėjo: „Lābas, tetùte!“, kitì vaikaiĩ praėjo: „Lābas“. 36 Àš atsisukaũ i ('ir') žiūrìu. 37 Sakaũ, a ('ar') jĩe čia juõkias, a ('ar') júos gál mokina ('moko') dabà ('dabar')? 38 Nesakýdavo ámžiais ['niekada'] „lābas“. 39 Vienaĩ kartą važiavaũ i ('ir') su dviračiu. 40 Išgriuvaũ! 41 I ('ir') tíek ('taip') įkišaũ kójas, ka ('kad') negaliũ [ištraukti]. 42 Eĩna puĩkas tokiũ – bernũ paaugýtũ ('paaugintũ' – 'paaugliũ'). 43 Ka ('kad') nòrs pajiĩntũ ('paimtũ') a ('ar') tã dviratĩ, a ('ar') padétũ ištraukt tas kójas. 44 Gink diėve! 45 Dāvė kėli ('kelia; pasitraukė į kelkraštį'), nėjo ('nuėjo') i ('ir') nėjo ('nuėjo'). 46 Nu ('na') mùmis ('mūsũ') taĩ ('taip') nemokýdavo ('nemókydavo'), mės taĩ ('taip') nedarýdavom. 47 Áišku, žĩnoma, išsikrapščiaũ, tik ne tuõj [jk.]. 48 [Mat atsitiko, kad] Sukišaũ kažkaĩ ('kažkaip') tąs ('tàs') kójas. 49 Dabà ('dabar') labai kas aš ['įsivaizdina'] tie žmónys ('žmonės'), dabà ('dabar') baisũ [kã nors] sutikt: taVĩ ('tave') užkabina. 50 Jaunì užkabina – jĩe ('jiė') dykì ('be darbo'), jĩe ('jiė') nežĩno, kã... kai ('kaip') mandravót ['puikuotis']. 51 Žék ('žiūrėk'), mégzda ('mėgdžioja') tẽ ('tai') po pāvarde pašaũkia, tai užkabinėja vísą laĩkã. 52 Ainì ('eini'), tylì, bijaĩ, kad negáutum da ('dar') į dančiũs ('dantis'). [O anksčiau mokė gerbti žmogũ...] 53 Gerbt mókė. 54 Aš sakaũ, kad pas mùm ('mus') atėidavo tóks pùsbrolis, tẽ ('tai') is ('jis') tiesióg, nẽ ('nei') duĩnas ('kvailas'), nẽ ('nei') razuĩnas ('protingas') atródydavo. 55 Mes mandresnì ('gudresni') bũvom. 56 Jis púola į raĩkã bučiúot, vísas ai... ['eina'] nukaĩtęs, išsigaĩndęs, svėikinasi, tóks nesāvas vísas. 57 Pirmà tokiẽ támsũs bũvo žmónys ('žmonės') nẽ... – be mandrũmo ('gudrumo') tokiẽ. 58 A ('o') dabãr tai jaũ kitóniški ('kitokie') dab... 59 Dabà ('dabar') tẽ ('tai') kulihānai ('chuliganai') kas... 60 Baisũ, praĩt ('praėiti') – baisũ. 61 Gál miestẽ ne taĩ ('taip'), bet čia tai jau [tikrai]. 62 Girtas eĩna! – kō is ('jis') táu tylės: užkabina, kaip įmānoma.

Kazlauskaitė 2005, 41–44.

MANO TETOS

63 Kadà šáudė žydùs – va dà ('dar') papàsakosiu. 64 Kai daba ('dabar') và – kadà žydùs šáudė – išbégo mat jie ('jiē'), tē ('ten') tie žydai búvo gur ('kur') getė. 65 Kaunė!, a ('ar') kuř jie ('jiē'), ten getà ('getas') búvo. 66 Nù ('na') i ('ir') pabégo du žydai, jauni tokie ('tokiē'). 67 Žydálka ('žydė'), kokių dvidešim ('dvidešimt') penkių šešių mėtų, i ('ir') žydas, api ('apie') trisdesim ('trisdesimt') mėt(ų). 68 Nù ('na') i ('ir'), kur aš jùm ('jums') sakiaū, mào tētė turėjo tąs ('tàs') tris sėseres ('seseris') – jōs labai tokiam barak(ė), prastō ('prastoje') grỹcio ('gryčioje'), lúšno ('lūšnoje') senóviško ('senoviškoje'), šiaudais deņg..., ant laukų ('laukuose') gyvėno – nù ('na') ir atbégo tie žydai abūdu. 69 Jie pažino ('buvo pažįstami'), matai. 70 Tas jũ, tũ žydu, tėvus ('tėvas') pažįstamas bù(v)o su taīs mào... su tōm mào ciòtkom ('tetomis'). 71 I ('ir') a ('ar') skolė ('skola') búvo – jos pas jĩ eĩs. 72 Dabař vadinama ('vadinasi'), tai kai tie ('tiē'), tō... tie vaikai pabégo – ta žydálka ('žydė') su túo ('tuō') žydukù àtlėkė pas tũ ('tas') mào ciòtkų ('tetas'). 73 Àtlėkė, nu ('na') i ('ir') kã?! – i ('ir') pri ('prie') vokiečių ('vokiečių') tas búvo – ir išlaikė dù metù ('metus')! 74 Vot ('va') vaikėli, vo(t) ('va') čià tē ('tai'), vòt pasà... vo(t) čià... [tai bent poelgis!]. 75 Tos mào ciòtkos ('tetos'), jos búvo labai gėros – tik kad jōs mào mamos ('mamōs') tē ('tai') nèkentė: vadinama ('vadinasi'), kam kampinykė ('kampininkė'), bet jōs labai gerōs širdiēs búvo. 76 Ir išlaikė túos ('tuōs') jáunus žydùs ant aũkšto. 77 Dù metù ('metus') išbúvo. 78 Ō! 79 O jeĩgu ('jeĩgu') jau bútu vokieciai ('vokiečiai') sužinòjė – gátava ('baigta') jau bútu: jau iššáudė i ('ir') tąs ('tàs') ciòtkàs; i ('ir') mào tētė žinojo, kad tie žydai [slepiami], i ('ir') mào mama ('mamà'). 80 Ā-a. 81 Iš kařto mào tētė nežinòjo, kad teĩ... tie žydálkai ('žydai') būs – niėk(o)... vadina(ma) ('vadinasi'). 82 Naĩna ('nueina') vakarė parkilnót ('pėrkilnoti') į ganỹklą árklus, ten kárves: „váikšto“, – sáko, – „skāra užsidėjus ('užsigobus') kóki ('kažkokia') bóba“, – sáko. 83 Sáko tētė: „Aprėkiaui; kō tu čia válkiojies api ('apie') tąs ('tàs') kárves e?“ 84 Sáko, – „tē ('tai') iñ ('ji') bìjo kalbėt, kad nesupràstų, ka ('kad') žydél(ka) ('žydė').“ 85 „Tē ('tai')“, – sáko, – „iñ ('ji') manė žegnója žegnója ta žydélka ('žydė'), suprantì. 86 Žegnója žegnója i ('ir') tolỳn, i ('ir') tolỳn, ir eĩna nu ('nuo') manì ('manēs'), kad jau vadina(ma) ('vadinasi')... 87 Dabà ('dabar') kaip čia yrà?“ – sáko. 88 Jōs, vadinama ('vadinasi'), tos mào tėtōs

pasamdýdavo výrą kokį ('kókį') – nù ('na'), iš miestėlio – jòs gyvėno [laukuose]... 89 Par ('per') zdì... par ('per') diėną pripjáuna miėžių, pripjáuna avižų – pirmà su daĩgiais bũvo [dirbama], dabà ('dabar') kombáinai, pjáunamos ('pjaunamosios') mášinos ('mašinos') – visko nebũvo tadà, i ('ir') po kàro tò... tokiòs tèchnikos. 90 Pripjáuna miėžių, tų avižų, jòs kočiója ('rita į gubas'). 91 Tókios nuplýšę bũvo n... 92 Sukočiója tuos miežiùs par ('per') diėną su grėbliu, tąs ('tàs') àvižas. 93 Mamà sàko: „Rýtą naĩnam ('nueinam') kàrvių miłžt ('melžti') – sustatýtos vísos gubėlės iš po naktiės.“ 94 Jús ('jūs') įsivaizduokit! 95 Tai, vadĩnama ('vadinasi'), jiė-os ('jos'), tíe ('tiė')... ta(s) žýdas su žydálka ('žyde') sustatýdavo nàktį jũ [gubeles]! 96 Ō! 97 Dà ('dar') čia taĩp niėkas nežino! 98 Surìš [surišdavo]!.. 99 Bet jús ('jūs') nežinot, kas gubėlė yrà! 100 Kaip ('kai') sukočiója ('surita į gubas') su grėbliu miežiùs, tokiuòs ('tókios')... nù ('na'), krũviũkes krũviũkes. 101 Kur várpos yrà, pastataĩ, iš šiaudų sũsuki tokį ('tókį') raĩštį – vsiò ('viskas')! 102 Nù ('na') tè ('tai') va taĩp laukũs i ('ir') nustatýdavom – aš patì dár stačiaũ. 103 Nustàto... 104 Iš vàkaro, vadĩnama ('vadinasi'), nė ('nėra') lau... laukė gubėlių – rýtą pilnas laũkas! 105 I ('ir') galvója mào tètė i ('ir') mamà: kaĩp sia ('čia') yrà? 106 I ('ir') paskiaũ ('paskui') sužinójo, kad i ('ir') ta žydálka ('žyde') yrà, i ('ir') tàs žýdas tẽ ('ten') yrà. 107 I ('ir') reikėjo išmaitýt ('išmaitinti'), ir išvalgydýt ('pavalgydinti') [juos], o! 108 Jòs labai geròs širdiės. 109 Nù ('na') paskiaũ ('paskui'), kada jau užėjo kàras, vadĩnama ('vadinasi') – rùsai jau kadà užėjo, komunìstai tíe ('tiė'); jau vokiečiai ('vokiečiai') bėgo, tai jíe ('jiė') tadà išlińdo iš tò, iš tò (bũnkerį jíe ('jiė') tè ('ten') turėjo ant aũkšto) i ('ir') a ('ar') į Šiauliùs išvažiàvo, a ('ar') kuř, aš nežinaũ – ilgà laĩkà jòs nežinójo. 110 Paskiaũ ('paskui'), kai praėjo jau tie mũšiai, apsispakáino ('aprimo'), tè ('tai') tadà atsiràdo tie žýdai pas jàs ('jàs'). 111 Nù ('na') dāvė jòm ('joms'). 112 Dāvė jòm ('joms') – tè ('tai') va pas jas šiàud(us)... 113 I ('ir') jie tẽ ('ten') dĩrbo „Eĩnio“ ('Eĩnio') fabrikė, kur ò... òdos ('òdos') tén ('teń') Šiauliuosė. 114 Tai atvėždavo. 115 Tai àvalynės jòm ('joms'), tai skarùtę kókia. 116 Paskuĩ jos neturėjo [kur] gyvėnt. 117 Kadà sũdegė [namai], jòs išsikàsė duòbę tą – pasidĩdino tą bũnkerį, kur jíe ('jiė; žydai') gyvėno. 118 Ir jòs pàčios gyvėno tam bũnkery. 119 Įšvedė kaminũkà par ('per')... 120 I ('ir') aš tẽ ('ten') naĩda(va)u ('nueidavau') pas jàs ('jàs') – nu ('na') i ('ir') mào tėtòs bũ(vo). 121 Nu ('na') i ('ir') daugiaũ tè ('tai') isai ('jis; pirmininkas') dāvė jòm ('joms') baràkà tokį ('tókį'), vokiečių ('vokiečių') pàliktà – Skėmių miškė bũvo i ('ir') padovanójo tą baràkà. 122 Nu ('na') tè ('tai') jòs užšidengė [stoga], gyvėno tam bar... 123 Padėjo jòm, padėj(o), negálima sakýt. 124 Jau dabà ('dabar') jòs, mào tos tėtòs,

senai ('seniai') mire, nu ('na') te ('tai') va. 125 Ir as paveldėjau tą, tą tetų ('tetų') i ('ir') tą žemę, palikimą, vad[īnasi] yr... 126 Māno tētei dēšimt aktūrų ('hektūrų') būvo dāvę i ('ir') jōs paskiaū ('paskui') turėjo da ('dar') api ('apie') dvidešim ('dvidešimt'), te ('tai') paliko mán. 127 Gēros labai būvo. 128 Tik jau māno mamos ('mamōs') te ('tai') jōs nēkentė, kam kė... kām kaminỹkė ('kamininkė'), kām... 129 Vā, vaikēliai.

Kazlauskaitė 2005, 46–49.

Alksnėnai (anksčiau Vypalai), Gudžiūnų parapija; LKA 298/334 punktai
Genė Cinkutė-Martuzevičienė, g. 1923 m.

PASIUTĖS AIČVARAS

130 Nū ('na') i ('ir') nai... naiam ('nueinam'), būdavo, į bažnyčią, visą laiką – tē ('ten') n... nebūvo bažnyčios [dabartinio pastato], da ('dar') tą [dabartinę] stātė. 131 Grỹčioj bū(v)o padaryta bažnyčia, grỹ... 132 Vienōm ('vienoje') grỹčioj gyvė... vienañ galė žmogūs gyvėno – tas zakrastijōnas ('zakristijonas'), o kitōj ('kitoje') bažnyčiūkė būvo tokì ('tokia') nedidelė. 133 Nu ('na') i ('ir') tē ('ten') visą laiką eidavau aš. 134 Jie ('jiē') tē ('ten') – [brolis] Juōzas, kai tarnāvo, paskiaū ('paskui') sesuō tenai ('tenai') – ad ('at[ėjo]') jau, į tą bažnyčiū... – nū į tą, pas tą klebōną tarnaut. 135 Nū ('na') i ('ir') aš nainū ('nueinu') į tą bažnyčią tenaiš ('tenaiš'), pabūnū bažnyčioj; po mišiū, po viskuōm ('visko'), i ('ir') i ('ir') ateinū, i ('ir') ateinū, nū ('na'), pas juos ('juōs') į virtuvę ('virtuvę'). 136 Naiam ('nueinam') į virtuvę ('virtuvę') – tās iš prādžios ('pradziōs'), kai nai... naidavau ('nueidavau'), dá ('dar') i ('ir') manì ('manēs') nepažino, tas klebōnas. 137 Paskiaū ('paskui') jau pà... i ('ir') pà... i ('ir') pažino, ka ('kad') aš, kai atējaū: „Kās čia do ('per') mergaitė“, – sāko, – „tōki ('tokià') jaunà?“ 138 Tē ('tai') va, mamā amžinātelis ('amžiną atilsį'), va mamos ('mamōs') mā... jau babā ('močiutė') jūm ('jums'), jau skait(os) ('išeina'), sako: „Čia māno sesūtė.“ 139 Nu ('na') tē ('tai') aš einū pasisvéikint su tūo ('tuō') kūnigu, jām į rañką pabučiuoju, tám kunigui, – manì ('manė') tai ('taip') mokino ('mokė'), i ('ir') aš tai ('taip') daraū! 140 Jau sesuō tai ('taip') mokino ('mokė'), jau ka ('kad') jīs... 141 Jis mán dar [papplekšnoja per dilbį] par ('per') rañką tai ('taip') paplōjo su rankā, tas klebōnas. 142 Nū ('na') i ('ir') niēko. 143 „Tē ('tai') sesūtė pavaišyk ('pavaišink'), – sāko, – pavaišyk ('pavaišink').“ 144 Nu tē ('tai') tē ('ten') jau in ('ji') tē ('ten') ātneša mán vālgyt jau, pavaišina manì ('manė'). 145 Nū ('na') paskiaū

('paskui') – ką mes [veiksime]! 146 Ta Jānė būvo aňt... jaũ, ñn ('ji') už manì ('manė') vyrėsnė būvo, ale ('bet') tó... taip pat tokì ('tokia') žargōčius ('pajodžarga') kaip i ('ir') àš – padũkt mėgėjos labai būvom. 147 Davái ('nagi'), eĩnam pasi... pas kũnigą ant, ant aũkšto pasižiūrėt, kaip is ('jis') tėt ('ten') g... – miėga, ĩ miėgamą ('miegamąjį') jō. 148 Naĩnam ('nueinam'): šalimais ('šalia') dvi lóvos stóvi – vienà lóva, i ('ir') kità lóva – šalim(ais), dvi! 149 Tė ('tai') kaip čia yrà! – dabar kũnigas i ('ir') ta jō gaspadinė ('šeimininkė') miėgta ('miega') šalimais ('šalia')? 150 Mės davái ('puolėm') stačgalviaĩs ('kũliais') – mės vartýtis po tąs ('tàs') lóvas [jk.], i ('ir') vartams ('vartomės')! 151 Sũkrentam aňt... ant tō jau tėt ('ten'); pirmà nebuvo – tokie ('tokiė') divoniũkai ('užtiesaliukai') paprastì išaustì – nebũvo tų kũlimų. 152 I ('ir') vėlekos ('vėl') sũvertėm tąs ('tàs') lóvas, i ('ir') žiũriam ('žiũrim'), kad kũnigas parvažiũoja. 153 Ėh! 154 I ('ir') mės skũbinam ('skubame') taisýt. 155 Kõl mės tėt ('ten') vĩską sutvařkėm, i ('ir'), i ('ir') tas kũnigas atėina priėšais mũsų ('mũs'), skādais ('lauptais') užlipa. 156 Užlipa priėšais skādais ('lauptais'). [Jis klausia:] 157 „I ('ir') kur, mergaitės, būvom?“ 158 „Iii tėt ('tai') nė, tėvėli, būvom pasižiūrėt, kai ('kaip') tėvėlis tėt ('ten') gyvenì, būvom taip... taip ĩdomũ aukštai“, – jau mės jam sãkom. 159 Niėko jis mũm ('mums') nesãkė. 160 I ('ir') vė ('vėl') nãjum ('nuėjom') [ĩ virtuvę] – kã dabar darýt? 161 Jau tėt ('ten; viršuje') dũkom dũkom. 162 Vã, sesuõ i ('ir') sãko: „Nu ('na') jũs tėt ('ten') i ('ir') dúodatės“, – sãko, – kai ('kaip') kãrvės abĩdvi“ [jk.]. 163 I ('ir') mės tėt ('ten') dúodams ('duodamės'), kaip tėt ('ten'): plũm plũm plũmt. – Sãko, – „Girdėt áiškiai“, o mės galvõm ('galvomis') tėt ('ten') vartoms ('vartomės') ant tų lóvų. 164 Daugiaũ, kã dabar darýt? 165 Lĩpam ĩ tã [bažnyčios] viršũnė? – nũ ('na') lĩpam pažiūrėt, kaip tėt ('ten') atródo. 166 Bažnyčia stãtė – jau būvo pastatýti skãdai ('pastoliai') – vĩskas [paruošta]. 167 Palĩpom palĩpom, – nė-e, aukščiaũ lĩpkium ('lipkim') dá ('dar'). 168 Dã ('dar') aukščiaũ vė... 169 Pasĩtariam abĩdvi, víenas kito ('viena kitos') klãusiam, a ('ar') nebijõsme ('nebijosime'). 170 „Nė-a“, – aš sakaũ, – „nebijosiu“, jĩn ('ji') – „I ('ir') àš nebijosiu, dà ('dar') lĩpam. 171 Įsilĩpom ĩ pãt ('patį') bókštã. 172 Víenas bókstas jau išmũrytas būvo, mataĩ, tėt ('tai') mãt ĩsikórėm mės ĩ tã bokštã, i ('ir') kai žiũriam ('žiũrim'), ant žėmės žmónės eĩna kai ('kaip') vãrnos – tokie ('tokiė') didũmo tiktaĩ. 173 O mės abĩdvi ĩsilĩpę ĩ bókštã i ('ir') žiũriam ('žiũrim') ĩ žėmę. 174 O tos bóbos ('moterys') tėt ('ten; žemėje') žiũri ĩ mũsų ('mũs') tėt... ('taip'), sesuõ i ('ir') sãko: „I ('ir') mēldžias, i ('ir') pōterius kaĩba, o jėzus ('vajė'), – sãko, – tõs mergaitės, kuř jos dabar ĩsilĩpo, kuř jos ĩsilĩpo?!“ 175 Tėt ('tai') vã sesuõ i ('ir') sãko jõm ('joms'), sãko: „Móterys, ne... nedejuokit“, – sãko, – „jõs

padáužos", – sãko, – „jõs nebìjo; kad bût bijótų ('būtų bijojusios'), tẽ ('tai') nelìptų ('nebūtų lipusios')“, – sãk(o). 176 „Ale ('bet') gãli a ('ar') nukrist, a ('ar') kã“, – tègi ('taigi') sãko jos: „Viskas iš jũ bũs.“ 177 Nũ ('na') mẽs tẽ ('ten') ìlipẽ, da ('dar') uždainãvom abìdvi [jk.] toj bókštoj ('tame bokšte') tenái; pabũvom i ('ir') nẽlipam. 178 O tõs, mãtom, kad tẽ ('ten') váikšto apliñk, apliñk tã bažnytẽlẽ, tõs móte... – a ('ar') tẽ ('ten') móterys, a ('ar') tẽ ('ten') výrai, àš ne ne... neàtskiriam! 179 Labaĩ, nu ('na') taĩ ('taip') kai ('kaip') vãrnos, mažiũkai tokie ('tokie'). 180 Paskiaũ ('paskui') i ('ir') aš jái sakaũ: „Lìpkim [žemyn]“, – sakaũ, – „bo ('nes') jẽgu ('jẽigu') ka... klebõnas pamatýs“, – sakaũ, – „tẽ ('tai') gãli“, – sakaũ, – „mũsų ('mus') nubaũst už tókį dárba.“ 181 Vẽ ('vël') susìtarẽm abìdvi, nu ('na') i ('ir') iš paleñgvo ('iš lèto, palengva'), iš paleñgva ('iš lèto, palengva') [èmèm lipti]. 182 Ale ('bet') kã... kóks ìlipimas bũvo. 183 Tenáis ('teñ'), nũ ('na'), výriškas ìlipimas, žinók, kai výrai tẽ ('ten') stãtẽ tẽ ('ten'). 184 Aukštaĩ reĩkia tas kójas [kelti] labaĩ: kol užçiupinẽji su kója, kur kójã pastatýt reĩkia! 185 O jau mũsų neišneša nẽ, nè žirklẽs tos ('mes negalim tiek išsižergti'). 186 Kai ('kaip') výrai, tẽ ('tai') jie ('jie'), žinaĩ, o mẽs! 187 Nũ ('na') i ('ir') iš paleñgvo ('iš lèto, palengva'), iš paleñgvo ('iš lèto, palengva'), iš paleñgvo ('iš lèto, palengva'), i ('ir') nulìpom. 188 Nũ ('na') nulìpom, ojẽzus ('vajẽ'), tos bóbos tenái: „Kã jũs, – sãko, – išsigalvójat, – sãko, – ale ('o') jẽgu ('jẽigu') klebõnas pamatýtų!“ 189 „A ('o') kã, – sãkom, – mẽs aukštaĩ ìsilìpom, mùm ('mums') smagũ“, – sãkom [jk.]. 190 „Tẽ ('tai') kã, mùm ('mums') smagũ, – sãkom, – kaĩ... 191 Aukštaĩ daug mãtom viskõ ('visko'), – sãkom, – viska ('viskã'). 192 „Kai ('kaip') jũs nebijójot taip aukštaĩ lìpt?“ 193 „Kõ mes bijósme ('bijosime')!“ 194 Aš sakaũ: kíek visokiũ ('visókiũ') špõsų ('išdaigų') prikrẽsdavau! 195 Nu ('na') tẽ ('tai') kad áičvaras ('aitvaras') buvaũ – pasiũtẽs áičvaras ('aitvaras'), kai pagalvóju. 196 Nũ ('na'), mataĩ, toks prõtas bũvo. 197 Svarbũ, kad aukštaĩ [ìlipti]!

Kazlauskaitẽ 2005, 50–53.

3 priedas

Pranešimo „Sakytinės tarminės kalbos nesklaidumai“ tezės

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS

STUDENTŲ DARBAI-2012

XVI

*bakalaurantų ir magistrantų mokslo darbų konferencija,
skirta Mykolo Biržiškos 130-osioms gimimo metinėms*

Programa ir pranešimų tezės

Šiaulių universiteto leidykla
2012

Ireneusz Borowski / Lenkija
Ex libris.
Šiaulių universiteto Humanitarinis fakultetas 50.
2006 X 3/2 93 x 66.

nį informacijos turinį, bet ir paslėptas jos reikšmės (Barzdaitienė 2003, 180).

Kita itin svarbi figūra Erlicko kūryboje tai kamavališkumas. Mat autorius dažnai tarsi prisidengia kauke pats arba jo kūrinii personažams suteikiami žymių, netgi istorinių asmenybių vardai. Kaip teigia Laura Barzdaitienė, retorinė kaukė dažnai pasirenkama norint „pasakyti“ tai, ko negali ar nenori pasakyti pats ja prisidengusysis (Ten pat, 184).

Pagrindinis dalykas, kurio siekia Erlickas savo kūryboje – tai komiško kūrimas. Tad išsiaiškinkime, kas yra komiškas ir kaip jis kurtamas.

Komiškumas – viena pagrindinių estetikos kategorijų. XX a. estetikos darbuose jis yra traktuojamas kaip įvairialypis ir daugiaprasmis reiškinys. Tai pirmiausia yra susiję su žanrų ir stilių transformacijos procesais (Toleikytė 2005, 97). Stilių transformavimo procesas labai ryškus Erlicko kūryboje. Būtinio ir meninio stilių vartojimas drauge – viena iš rašytojo komiško kūrimo priemonių. Komiškumas randasi iš būtinybės kalbėti apie dalykus, kuriuos sunku, o kartais neįmanoma gražiai perteikti ar pa-vaizduoti, tačiau tai galima padaryti netiesiogiai, pasitelkiant komiško formą. Taigi Erlickas prisidengdamas humoru drašiai kritikuoja visuomenę, valdžią ar net konkrečius žmones. B. Dzmidokas pastebėjo, kad komiškas dažniausiai aiškinamas kaip kontrasto, prieštaravimo, neatitikimo, nukrypimo nuo normos rezultatas (Toleikytė 2005). Tai taip pat būdinga Erlicko kūrybai. Jo darbuose dažnai aptinkame įvairių kontrastų, supriešinimų, normų, tradicijų ar įsitikinimų neatitinkančių pasakymų ar reiškinii aprašymų. Visi nukrypimai nuo normų, savita pasaulėžiūra ar stilių sintezė yra priemonės, skirtos komiškomui, juokingumui sukurti.

Kaip matome, priemonių, kuriomis remiantis galima kurti komiška, aktualizuoti kalbą ir kitaip paveikti skaitytoją, yra ganėtinai daug. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl Juozo Erlicko kūryba yra labai savita ir įvairiapusiška.

Literatūra

1. BARZDAITIENĖ, Laura. Su rimto juokdario kauke (Juozo Erlicko retorinė komunikacija). *Darbai ir dienos*, 33, 2003, 169–202.
2. MARCINKEVIČIENĖ, Rūta. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius, 2008.
3. TOLEIKYTĖ, Nijolė. Komiško teksto analizė mokykloje. *Teksto slėpimai*, 8, 2005, 96–105.
4. ŽUPERKA, Kazimieras. *Reklamoms tekstas: pragmatika, stilius, kalba*. Šiauliai, 2008.

SAKYTINĖS TARMINĖS KALBOS NESKLANDUMAI

Rimantė Filipavičienė (Šiaulių universitetas)

Lietuvių kalbotyros magistro studijų programa. II k.

Valdovė doc. dr. Rūta Kazlauskaitė

Sakytinė privacijoje, taigi ir tarminė, kalba esti iš anksto neparengta: paprastai kalbama mažai apgalvojant, spontaniškai, todėl randasi įvairių kalbos nesklaidumų. Spontaniškas kalbėjimas sudaro sąlygas rasti tokiems kalbos nesklaidumams kaip žodžių kartojimai, pertarai, pratisų garsų samplaikų ir atskirų garsų vartojimas (visa tai sudaro kalbinį perteklių), žodžių nutraukimai (tai kalbos trumpinimas). Šios kalbinės ypatybės nesklaidumais laikomos tik formos atžvilgiu – kalbėtojas nori būti tinkamai suprastas klausytojo, todėl mintis neretai yra nutraukiama ir tikslinama, dažniais atvejais kartojama.

Tyrimo medžiaga – trys tarminiai tekstai, pateikti Rūtos Kazlauskaitės knygoje „Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai“ (2005).

Pranešimo tikslas – aptarti tarminės kalbos vieną iš nesklaidumo atvejų – žodžių ir jų junginių (pasakymų) kartojimus.

Sakytinėje kalboje žodžių kartojimai ne visada vadintini kalbos nesklaidumais. Kartojami žodžiai gali būti leksinio rišumo priemonė. Būdami konektoriai, t. y. formaliai, išoriškai siedami tekstą sudarančius kalbos vienetus, jie svarbūs ir turinio atžvilgiu, nes atlieka informacinę funkciją. Be to, neretai tokiu kartojimu siekiama paveikti adresatą, ką nors įteigti. Ši kartojimų rūšis nėra pranešimo tikslas.

Dėl tam tikrų pašalinių veiksnių atsiradęs kartojamasis žodis gali būti traktuojamas kaip nereikalingas kalbinis perteklius, taigi kalbos nesklaidumas. Jį gali sukelti fiziologiniai kliuviniai (aplinka neleido pasakyti minties iki galo), kalbos koreliacija su ekstralingvistiniais elementais (žodis galėjo būti išreikštas atitinkamu gestu, mimika ir pan.) ar kalbėtojo noras paaiškinti tai, ko klausytojas galėjo nesuprasti ar suprasti netinkamai.

Įvertinus kartojimų struktūrą, t. y. kartojimą sudarančių dėmenų skaičių ir kartojamųjų žodžių ilgį, matyti, kad dažniausiai tas pats žodis pavartojamas du kartus. Retais atvejais kartojama daugiau nei du kartus, tačiau toks kartojimas dažniausiai turi semantinę vertę. Įprasta kartoti neilgus – vienskiepienius ar dviskiepienius – žodžius: jungtukus, prielinksnus, dalelytes, įvardžius.